

Δέσποινας Ψωμοπούλου-Λιβαθινοπούλου
Φιλολόγου

Αόριστος σε χρόνο ενεστώτα

Προλεγόμενα

Όταν κάποιο απόγευμα ένας φίλος μου έδωσε, σε φωτοτυπημένη μορφή, το κείμενο με τίτλο «Αόριστος σε χρόνο ενεστώτα» της αγαπημένης καθηγήτριά μας της Κυρίας Δέσποινας Ψωμοπούλου-Λιβαθινοπούλου, πέρασα διαβάζοντάς το ένα από το ωραιότερα βράδια της ζωής μου, γιατί μου κράτησε συντροφιά ως τις 3 τα ξημερώματα μέχρι να το διαβάσω μονορούφι, σαν το παλιό καλό κρασί, που αγωνιάς να το γευτείς και δεν θέλεις να ξοδέψεις την γεύση του στο χρόνο. Χάρηκα το κείμενο, δάκρυσα, γέλασα, ξεκερδίστηκα, συγκινήθηκα πάλι και πάλι, θυμήθηκα τα νειάτα μας, κι έβαλα τον δίσκο με το τραγούδι «πού 'ναι τα χρόνια ωραία χρόνια πού 'χες λουλούδια μες στην καρδιά...», έτσι για να ξαναγυρίσω έστω και νοερά στο νεανικό μου παρελθόν, το οποίο κατά αγαθή συγκυρία κρατούσα τώρα συμπυκνωμένο στα χέρια μου σε φωτοτυπίες. Την άλλη μέρα κάθησα και έγραψα στην κ. Ψωμοπούλου και ζητούσα να μας επιτρέψει να εκδώσουμε τις αναμνήσεις της, που ήταν όμως και δικές μας αναμνήσεις. Σε λίγες μέρες, την 1^η Φεβρουαρίου, χτυπούσε το τηλέφωνό μου και δεχόμουν ευχές για την ονομαστική μου γιορτή από την κ. Δέσποινα Ψωμοπούλου, περιττό να σας περιγράψω την χαρά και την συγκίνηση, μετά από τόσα χρόνια να ακούω την φωνή μιας καθηγήτριάς μου, που οφείλω να πω πως ανήκει στη γενιά εκείνη των δασκάλων που κάποιοι μαθητές, τους οφείλουν το «ευ ζείν». Αυτή λοιπόν η πρώτη επικοινωνία, έρχεται τώρα να πάρει μορφή και σχήμα βιβλίου, που κρύβει μέσα του τα όμορφα χρόνια μιας νιότης που μπορεί μεν να έφυγε, αλλά δεν έπαψε να γλυκαίνει την καρδιά και την ψυχή μας κάθε φορά που τη θυμόμαστε και να μας γεμίζει νοσταλγία. Εύχομαι από καρδιάς στην κ. Ψωμοπούλου, τα καλύτερα, υγεία και μακροημέρευση, να την ευχαριστήσω για την δυνατότητα

που μας έδωσε να μοιραστούμε όλοι τις αναμνήσεις της και επίσης να ευχαριστήσω κάποια φίλη του συλλόγου μας και μερικούς παλιούς μαθητές της αγαπημένης καθηγήτριας που επωμίστηκαν τα έξοδα της παρούσας έκδοσης.

Τρύφων Τσομπάνης
Λέκτορας του Α.Π.Θ
Πρόεδρος του Πολιτ. Οργαν. «Μυγδονία»

Εισαγωγικά

Σε παλιότερα κείμενα μου αναφέρθηκα πάλι σε βιώματα, που όμως ήταν εντελώς προσωπικά μου, ατομικά.

Ήταν συμβάντα της ζωής μου, που μόνο σ' εμένα αφορούσαν και το πολύ-πολύ στα στενά συγγενικά μου πρόσωπα. Μοναχική λοιπόν ήταν η διαδρομή μου στο παρελθόν και αυτήν περιέγραφα.

Εδώ είναι τα πράγματα διαφορετικά.

Ότι καταθέτω, γεγονότα, ιστορίες, εμπειρίες, διδάγματα, όλα βρίσκονται μέσα σε ένα πλαίσιο, με περιεχόμενο πολυπρόσωπο. Καλύπτουν ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, όπου πουθενά δεν λειτούργησα μόνη μου, σε κανένα επεισόδιο δεν πρωταγωνίστησα. Είχα πάντοτε γύρω μου πολύ κόσμο που κινούνταν δίπλα μου, μαζί με μένα, παράλληλα αλλά και στενά δεμένοι μαζί μου.

Εδώ δεν είμαι εγώ, αλλά εμείς. Εμείς οι μεγάλοι από τη μια, συστρατευμένοι στον ίδιο σκοπό, υποταγμένοι στις ίδιες επαγγελματικές δυσκολίες, αλλά και δέκτες ευχαρίστων καταστάσεων και ηθικών ικανοποιήσεων κι από την άλλη, απέναντι μας, οι μικροί, εξαρτημένοι από μας, αλλά και ανεξάρτητες προσωπικότητες, που χρειάστηκαν ιδιαίτερη μεταχείριση για να αποδώσουν. Ο δάσκαλος με την ευρεία του έννοια, δεν είναι ζωγράφος, κλεισμένος στο ατελιέ του, που εμπνέεται και δημιουργεί κι ύστερα καλεί το κοινό να αξιολογήσει τη δουλειά του.

Αντιθέτως είναι στρατιώτης μέσα στο τάγμα του, μαζί με πολλούς άλλους σε ώρα μάχης.

Όποιος από μας τους μεγάλους στον εκπαιδευτικό κόσμο είναι μόνος και αποφεύγει τη συνεργασία, τότε έχει εξασφαλισμένη την επαγγελματική του αποτυχία. Όχι οικονομική κατάρρευση ή κοινωνι-

κή απόρριψη, αλλά απώλεια ευκαιριών να προσφέρεις το μυαλό και την ψυχή σου σε άτομα που τα περιμένουν.

Για αυτό όσα παραθέτω πιο κάτω είναι αφιερωμένα στους καλούς φίλους και συναδέλφους εκπαιδευτικούς, συναγωνιστές στην επαγγελματική μου πορεία.

Επί πλέον όσα θα πω στη συνέχεια, είναι πέρα για πέρα αληθινά. Τίποτα δεν φαντάστηκα ούτε επινόησα. Τα γεγονότα «έλαβον χώραν» έτσι όπως τα περιγράφω και οι χαρακτήρες, όπως εγώ τους έζησα και τους κατέταξα στη κατηγορία του το καθένα.

Τα ονόματα εκείνων που παρελαύνουν είναι τα πραγματικά και τα πρόσωπα πολύ αγαπημένα.

Εκείνοι που από καιρό έχουν φύγει για πάντα, συχνά και με κάθε ευκαιρία έρχονται και ξανάρχονται στο νου μου, τους άλλους που κατά καιρούς συναντώ, χαίρομαι πάντοτε να τους βλέπω και τέλος, κρατώ μια καλή θέση στην καρδιά μου για τους λιγοστούς φίλους που ου απέμειναν από κείνη την εποχή, επιζητώ τη συντροφιά τους, ακόμα και σήμερα, επωφελούμαι των γνώσεων, της εξυπνάδας, της παιδείας, και της συντροφικότητάς τους.

Συχνά έπεσα έξω στις κρίσεις μου, πολλές φορές χρειάστηκε να αναθεωρήσω τη γνώμη μου για ορισμένους, για καλό ή για κακό, μου πήρε περίπου είκοσι χρόνια. Τελικά βρέθηκα να μετρώ τους εκλεκτούς με τα δάκτυλα των χεριών μου. Τους βρίσκω λίγους, αλλά σταθερό κεφάλαιο στη ζωή μου και με καλό πάντοτε επιτόκιο, που το καρπώνομαι σε κάθε περίπτωση.

Οι φίλοι άλλωστε, σαν το παλιό κρασί, όσο παλιώνουν τόσο πιο εύγεστοι και ακριβοί γίνονται.

Η σχέση μου με το χρόνο -και σ' άλλους συμβαίνει αυτό, πιστεύω- αποτελεί θέμα για βαθύτερη εξέταση και συχνά με βάζει σε σκέψεις.

Παίζει μαζί μου διάφορα παιχνίδια. Γεγονότα που σχετίζονται με τη ζωή μου τραγικά ή και κωμικά πρόσωπα δικά μου ή απλώς γνωστά μου, μα και άλλα, που μόνο ακουστά τα έχω, έρχονται και φεύγουν, γίνονται πότε μακρινά και πότε κοντινά, ανάλογα με τη διάθεση μου.

Αλλά και εγώ με τη σειρά μου μπαλάκι εύθραυστο κρατώ το χρόνο στα χέρια μου κι ό,τι θέλω τον κάνω και κατά τα κέφια μου τον χειρίζομαι κι όποια μορφή του δίνω.

Πότε γίνεται άμορφη μάζα και με ζωγραφισμένη ακαθόριστα κάποια μορφή ασυμπάθιστη, χάνεται σε βάθη άπιαστα κι άλλοτε, εικόνα ξεκάθαρη που με πλησιάζει και γινόμαστε ένα. Πρόσωπα που αγαπώ κι ας έζησαν πολλά χρόνια πριν από μένα, σαν τον Μεγαλέξαντρο και τον Καραϊσκάκη, τάχω πολύ κοντινά μου, ενώ άλλα, παλιότερα ή και σύγχρονα μου, αλλά μισητά, σαν τη Ιερά εξέταση ή τους Κού- κλούε- κλάν, τα καταχωνιάζω στα βάθη του συνειδητού μου. Τα διώχνω σαν τα δυσάρεστα γεγονότα ή την κακή μας πράξη.

Μου συμβαίνει και το άλλο περίεργο. Όταν συλλογίζομαι περασμένα που κυριάρχησαν στη ζωή μου κι αποτέλεσαν με τη ροή των χρόνων, το πάζλ στον πίνακα, τα ίδια γεγονότα, έχω την εντύπωση πως έγιναν μόλις χθες κι άλλοτε βυθίζονται σε μακρινό παρελθόν.

Πάνε οκτώ χρόνια που μου έφυγε για πάντα ο Πάνος, τόσο πολύ καιρό λείπει από το σπίτι, και την άλλη μέρα, μόλις πριν οκτώ χρόνια ο Πάνος και εγώ πίναμε μαζί τον πρωινό μας κυριακάτικο καφέ, σαν χθες.

Αντανακλώ συχνά στο μυαλό μου συμβάντα της ζωής μου θεληματικά, επετειακά, απρόσμενα, με την «αγχίνουν μνήμην», τα ξεδιαλέγω μεμονωμένα ή τα ταιριάζω σ'ένα ολοκληρωμένο σύνολο, σαν σε φωτογραφία και πορεύομαι, φιλοσοφώ, κρίνω ανθρώπους, βγάζω συμπεράσματα, νοσταλγώ.

Πολλές φορές, όταν με πνίγει η δυσθυμία κι η κακοδιαθεσία φέρνω στο νου μου πρόσωπα που πρωταγωνίστησαν σε φαιδρές καταστάσεις -συχνά δεν τα γνώρισα από κοντά, μόνη μου τα ζωγράφισα και τάδωσα μορφή από τις περιγραφές των άλλων- άτομα αθώα και ταπεινά, που προσπάθησαν κατά καιρούς να ριζώσουν και να επιβιώσουν σε συνθήκες ξένες στις δικές τους καταβολές. Μου είναι πάντοτε πρόσωπα συμπαθητικά, αξιαγάπητα στην άγνοια και την αφέλεια τους. Όπως και να 'χει, σε κάθε θύμηση τους γεμίζω ευφροσύνη.

Και για να γίνω πιο συγκεκριμένη, κάθε φορά που μπαίνω στη μεγάλη στοά της Τσιμισκή για να πάω στο βιβλιοπωλείο που μου προμηθεύει τα αναγνώσματά μου, το μυαλό μου πετάει στη μικρή υπηρετιούλα του πλούσιου σπιτιού. Ο φιλαράκος της, ο μυτιληνιός Πανχέριας - αυτό ήταν το όνομα του- της όρισε σαν τόπο συνάντησης στα ραντεβού τους κάποια μεγάλη στοά της Αθήνας.

Μια μέρα η κυρία της, που γνώριζε και τα μυστικά της καρδιάς της, τη ρώτησε την ώρα που έφευγε, σε ποια στοά απ' όλες Σταματούλα, θα συναντήσεις τον Πανχέρια;

Κι εκείνη, απορημένη για την άγνοια της, στο Α, καλέ κυρία, που μπαίνεις από δω και βγαίνεις από κει, απάντησε, με σιγουριά. Και νησιώτισσα καθώς ήταν και το μυαλό της πάντα στα πλεύμενα βρισκόταν, κάπου-κάπου, πήγαινε και Δρομοκαϊκίο, να δει την ξαδέρφη της που «πάθαινε μελαγχολία».

Όποτε πάλι γίνει λόγος για κάποιον που χάθηκε σε ξένο τόπο ή σε μεγάλη πόλη, ανεβαίνει στην επιφάνεια το πάθημα του μικρού μου ξαδέρφου από το χωριό που έφτασε στην Αθήνα και φιλοξενήθηκε στο σπίτι της Ολυμπίας και του αδερφού της Σάββα, συγγενών μας.

Αυτός ο τελευταίος, προϊστάμενος τον καιρό εκείνο στα Τ.Τ.Τ, τον σημερινό ΟΤΕ, προσπάθησε να καθοδηγήσει τον νεαρό φιλοξενούμενο και να διευκολύνει τις κινήσεις του μέσα στη μεγαλούπολη.

Αν τυχόν θα χαθείς, θα πάς την Ομόνοια, μπροστά στο φαρμακείο του Μπακάκου και θα μου τηλεφωνήσεις. Κι εγώ θα 'ρθω να σε πάρω...

Μάντης ήταν. Χάθηκε το επαρχιωτάκι κι έκανε ότι του είπε ο πρωτεουσιάνος ξάδερφος. Πήγε στην Ομόνοια-κέντρο των ραντεβού όλων των μη Αθηναίων- και πάσχιζε να χρησιμοποιήσει τον σωτήριο αριθμό τηλεφώνου.

Πανικοβλημένος όμως, έριχνε δω και κει τα λόγια του χωρίς ειρμό, μόλις άνοιξε η γραμμή.

- Ε εδώ Ομόνοια, έχασα το σπίτι...

- Δεν πάει να το 'χασες, του απάντησαν, γελώντας από το τηλέ-

φωνο συνάδερφοι του Σάββα, που εκείνη τη στιγμή ήταν εκτός γραφείου.

Ξανά ο ταλαίπωρος στο τηλέφωνο.

– Εδώ Ομόνοια σας λέω, έχασα το σπίτι...

– Δε μας παρατάς, θεόμουρλε, και συ και το σπίτι σου, έκλεισαν ξανά το ακουστικό τα νεαρά υπαλληλάκια, ανυποψίαστα για το δράμα που παιζόταν στην ονομαστή πλατεία.

Κείνη τη στιγμή μπήκε και ο Σάββας στο γραφείο.

– Τι συμβαίνει και γελάτε;

– Μη συζητάς. Έχουμε εδώ ένα τύπο που μας δηλώνει ότι έχασε το σπίτι του και φωνάζει, εδώ Ομόνοια...

– Δεν πρόλαβαν ν' αποτελειώσουν την κουβέντα τους κι ο ξάδερφος είχε κιάλας κατρακυλήσει τα σκαλιά φωνάζοντας: *Δικός μου είναι αυτός, ρε σεις...*

Τώρα πώς να μη χαμογελάσω όταν θυμηθώ το καημένο το νεοσύλλεκτο φανταράκι στο στρατόπεδο εκπαίδευσης της Κορίνθου, που τότε -και μιλώ για πριν 40 χρόνια- λειτουργούσε σε συνθήκες κάτι παραπάνω από πρωτόγονες.

Σηκώθηκε που λέτε, ένα βράδυ για τη γνωστή φυσική του ανάγκη και έφτασε στα υπαίθρια αφοδευτήρια. Στη διαδρομή άναψε και ένα τσιγάρο. Τι το θελε ο φουκαράς; Μόλις στάθηκε όρθιος, πάνω από τη λακούβα υποδοχής, είπε να το σβήσει ρίχνοντας το μέσα. Άμεση η αντίδραση των συσσωρευμένων αερίων στον όχι και αμέμπου καθαριότητας ιδιαίτερο χώρο. Μπάμ ηκούσθη στον αέρα, τρομαγμένα μέσα στ' άγρια μεσάνυχτα πετάχτηκαν από τα κρεβάτια τους όλα τα νεοσύλλεκτα και προσπαθούσαν να καταλάβουν τι συμβαίνει. Και τότε, ω του θαύματος, παρουσιάζεται μπροστά τους το συναδελφάκι τους, λουσμένο από πάνω ως κάτω στα σκατά. Η προηγούμενη έκρηξη τα τίναξε ψηλά και κάλυψε όλα ένα γύρω, μαζί κι αυτόν, που κατέβασε ότι βρισιά του 'ρχόταν στο στόμα ενώ οι άλλοι γύρω χειροκροτούσαν!...

Να μη θεωρηθώ όμως πως είμαι υπεράνω ή πιο έξυπνη από άλλους, μ' αυτές τις αφηγήσεις.

Έπαθα κι εγώ τ' ανάλογα και για πολλά χρόνια ο Πάνος γελούσε μαζί μου, καθώς θυμόταν το συμβάν κι αναλόγως αναφερόταν στην αφέλεια ή στην άγνοια μου. Με τον πρώτο χρόνο της γνωριμίας μας βρεθήκαμε εγώ στο πανεπιστήμιο να μελετώ και να συγκρίνω τον Όμηρο με τον Βιργίλιο κι εκείνος στρατιώτης στην Κόρινθο.

Καλοκαίρι λοιπόν, τέλος των μαθημάτων και ξεκίνησα για την Αθήνα. Τάχα να συναντήσω τη φίλη μου τη Σούλα, τάχα να δω τα ξαδέρφια μου, αλλά ο σκοπός ένας. Να πάω για μια μέρα στην Κόρινθο για να ανταμώσουμε.

Κρατούσα έναν αριθμό τηλεφώνου του στο χέρι. Θα τον ειδοποιούσα να με περιμένει στο λεωφορείο.

Σχηματίζω λοιπόν τον αριθμό και άμα τη κλήσει, γυναικεία φωνή μου λέει: *Περαστικά...* Το κλείνω αμέσως. Λάθος έκανα. Ξαναπαίρνω τον αριθμό πιο προσεκτικά αυτή τη φορά, μα και πάλι, - περαστικά...

Με κοροϊδεύει, όποια κι αν είναι... Λέω μέσα μου θυμωμένα και ξαναεπιχειρώ. Και τότε ακούω τη φωνή της τηλεφωνήτριας να μου λέει. Υπεραστικά κυρία μου, πέστε μου τι θέλετε να σας συνδέσω...

Κόκκαλο εγώ. Και που να ξέρω η καημένη από τέτοια τερτίπια. Μήπως είχαμε τηλεφώνω στο σπίτι μας ποτέ για να εξοικειωθώ με τις επικοινωνίες.

Πλήθος τέτοιες ιστορίες ευτράπελες που φαιδρύναν κάποτε τη ζωή μου, έχουνε οριστικά καταγραφεί.

Τώρα λοιπόν θα παίξω πάλι το παιχνίδι με το χρόνο. Θα τον φέρω πολύ κοντά και θα τον σταματήσω στα σημαδιακά συμβάντα που όρισαν τη διαδρομή μου, σα να έγιναν τώρα, χτες ακόμη.

Να μαι στο 1950. Πέρυσι τέλειωσα με ένα απολυτήριο άψογο που για λίγα δεκατατρίτα θα άγγιζε το απόλυτο 20. Από κοντά και ένα πτυχίο στα γαλλικά, που μου επέτρεπε να χειρίζομαι καλά αυτή την ξένη γλώσσα.

Ένας μεγάλος κύκλος είχε κλείσει, καλές οι προδιαγραφές. Τα χρόνια της αθωότητας και της μαθητικής ξενοιασιάς είχαν φύγει για πάντα. Συμμαθήτριες και φίλοι της γειτονιάς σκόρπισαν, καινούρια κεφάλαια άνοιγε πια ο καθένας μας για λογαριασμό του.

Εγώ, τα μάζεψα όλα αυτά τα χρόνια, τα πασπάλισα με τη χρυσόσκονη της νοσταλγικής τρυφερότητας και τα έκλεισα σε μian άκρη της καρδιάς μου.

Κράτησα μάλιστα τα καλά εκείνης της εποχής. Παραμέλησα, για παράδειγμα τις πέντε στάσεις που κάθε μέρα μετρούσα με τα βήματα μου για να φτάσω στο σχολείο, με τα κοντά καλτσάκια στο καταχειμωνο και την παγωνιά και με τα πόδια μπλε από το κρύο. Ξέχασα τις αφιλόξενες τάξεις σ' όλη τη διάρκεια του χειμώνα και την έλλειψη εποπτικών μέσων, ακόμα και βιβλίων, που δεν είχαμε να αγοράσουμε, όχι μόνο εξ αιτίας της γερμανικής κατοχής αλλά και λόγω των τριών κυρίων προθέσεων, που έλεγε ο πατέρας μου, ανά, παρά, διά.

Ξέχασα τις χιονίστρες και τα πρησμένα δάχτυλα των χεριών και των ποδιών μας, αυτά γιατρεύαν τα διάφορα ματζούνια της Αντιγόνης Τούσα, που κρατούσε τότε ένα από τα πιο γνωστά φαρμακεία στην 25^η Μαρτίου.

Αλλά κι από αυτά ακόμη που μένουν ανενεργά, κάθε φορά που κάτι ανεβαίνει στην επιφάνεια, διαπιστώνω με χαρά ότι το υπέροχο άρωμά τους διατηρείται αναλλοίωτο.

Ο πατέρας μου και η θεία Ελένη, η αδερφή του, είχαν σχεδόν αποφασίσει για μένα, για τις παραπέρα σπουδές μου στο πανεπιστήμιο.

– Στα μαθηματικά θα δώσεις. Εκτός που θα 'σαι εξασφαλισμένη

επαγγελματικά, δεν θα χεις διάβασμα και προετοιμασία όταν διοριστείς.

Τα μαθηματικά -ξεκαθαρισμένα πράγματα- μια φορά τα 'μαθες τα κατέχεις για πάντα. Βέβαια, αν ζούσαν σήμερα, θ' αναθεωρούσαν, γιατί ακόμα κι αυτά τα θετικά, υπόκεινται σε αλλαγές.

- Μα δε μου αρέσουν, διαμαρτυρόμουν, άδικα βέβαια. Προτιμώ να δώσω στη φιλοσοφική. Αγαπώ τα κείμενα, τις τραγωδίες, τον Όμηρο και τον Επιτάφιο. Αγύριστη η θέση τους, επέμεναν στα ίδια.

Δημοκρατικά λειτουργούσαμε στο σπίτι, δύο με μια στις διαφωνίες μας, -η μάνα μου απείχε στην ψηφοφορία, άφηνε σε μένα την επιλογή- με νίκησαν. Ας τους κάνω το χατίρι, σκέφθηκα.

Ένα καλοκαίρι ολόκληρο -τότε οι εισαγωγικές στα πανεπιστήμια γίνονταν τον Σεπτέμβριο- δεν άνοιξα βιβλίο.

- Θέλω να ξεκουραστώ, δήλωσα αποφασιστικά, το δικαίούμαι. Έτσι αβοήθητη, ξυπόλητη στα αγκάθια, που λένε, χωρίς ενθουσιασμό αλλά και με περίσσιο θράσος, παρουσιάστηκε το φθινόπωρο.

Εξεταστές, η αφρόκρεμα της φυσικομαθηματικής σχολής. Όλοι βλοσυροί και αγέλαστοι, καθώς πρόσταζε το υψηλό τους αξίωμα, απρόσιτοι, για να σου προκαλούν το δέος.

Ο Βαρόπουλος στα μαθηματικά, φόβητρο των φοιτητών κι ο Πυλαρινός με τη Μαρκέτου στη Φυσική και τη Χημεία, ζευγάρι και στη ζωή, αφοσιωμένοι στην επιστήμη τους, ερευνητές και σοφοί μελετητές, ζούσαν στο δικό τους κόσμο. Έμεινε γνωστό το ανέκδοτο με τον Πυλαρινό. Νεώτερός του πανεπιστημιακός συνάδερφος του λέει μια μέρα: Θα 'ρθεις αύριο να πάμε ν' ακούσουμε Μπιθικωτσή; Κι εκείνος, εξώκοσμος κι απορροφημένος στα δικά του, ρωτάει με ενδιαφέρον: Που θα μιλήσει αυτός; Σε τέτοιους απόμακρους παρουσιαζόμασταν εμείς οι νέοι τότε, τους αποθέταμε τις γνώσεις και τις ελπίδες μας και τους αφήναμε να κρίνουν αν θα στρώσουμε έτσι ή αλλιώς το μέλλον μας.

Για να ζυγιάσουμε όμως ακριβοδίκαια την κατάσταση, πρέπει να ομολογήσουμε πως η αυστηρότητα τους σπάνια έφτανε στην αδικία. Έτσι, διαμαρτυρόμενοι δεν υπήρχαν ποτέ.

Η δική μου προσπάθεια λοιπόν, εκείνη την πρώτη χρονιά, στέφθηκε από παταγώδη αποτυχία. Γιατί, όταν είδα μπροστά μου τις ερωτήσεις στα τρία θετικά μαθήματα, έμεινα άλαλη. Κανένα από τα θέματα, εκτός ψηγμάτων, δεν μου ήταν γνωστό. Για να ακριβολογώ, δεν τα είχα διδαχθεί.

Έτσι, όταν ο πατέρας μου πήγε να δει τον παλιό δικό του καθηγητή, τον Βαρόπουλο, και να τον ρωτήσει για μένα, εκείνος του δήλωσε:

Η κόρη σου φιλόλογος πρέπει να γίνει. Εκεί έχει κλίση. Βαθμολογήθηκε με 3 και 5 στα τρία θετικά μαθήματα αλλά με 10 στην έκθεση...

Φιλοσοφική λοιπόν. Αντίο παραβολική γεωμετρία και θεωρία των πιθανοτήτων.

Αλλα μου φύλαγε η μοίρα και οι θεοί, καθώς λέει ο Όμηρος για τους δικούς του ήρωες.

Η δική μου σημαδιακή χρονιά ήταν η επόμενη. Τότε άνοιγε ένα καινούριο κεφάλαιο που καθόρισε την κατοπινή επαγγελματική, αισθηματική, πνευματική, οικογενειακή ζωή μου και που έμελλε να κρατήσει γύρω στα σαράντα καρποφόρα χρόνια.

Ο πατέρας μου γρήγορα παρηγορημένος από την απογοήτευση της προηγούμενης απόπειρας, αισιόδοξος καθώς ήταν πάντα, δήλωνε προεξοφλώντας την επιτυχία μου.

Τώρα μπορεί το Ψυμοπουλαϊκό να στήσει από μόνο του ένα φροντιστήριο. Υπάρχει στην οικογένεια ένας μαθηματικός, μια φυσικός και μια φιλόλογος...

Άρχισα να προετοιμάζομαι. Κυκεώνας η ύλη, άγνωστη και απροσδιόριστη όσον αφορά τα κείμενα. Όλο το χειμώνα πάλευα μονάχη μου και όταν έφτασε ο Ιούνιος, ο πατέρας μου φρόντισε, με τη μεσολάβηση ενός συναδέλφου του, να παρακολουθήσω χαριστικά και δωρεάν το τελευταίο γκρουπ μαθημάτων σε κάποιο φροντιστήριο. Χρήματα δεν υπήρχαν για να πλησιάσω τον κύριο Κρήτο, τον πιο γνωστό τότε φροντιστή στα φιλολογικά, με τις σίγουρες επιτυχίες των υποψηφίων.

Στο άλλο έπρεπε να πάω εγώ, το λιγότερο γνωστό, γιατί εκεί γράφταν οι δικές μου εισαγωγικές στην καινούρια μου ζωή. Παρέσυρα

και την επιστήθια φίλη των μαθητικών χρόνων, τη Σούλα, συνυποψήφια και δώσαμε αρχές καλοκαιριού το παρόν.

Πρώτη ή δεύτερη μέρα, καμία σημασία δεν έχει πλέον τώρα, καθώς διέσχιζα τον σκιερό ισόγειο διάδρομο της παλιάς πολυκατοικίας στην οδό Σχολείων τότε, Ικτίνου σήμερα, να' σου στα σκαλοπάτια που οδηγούσαν στα πάνω πατώματα, καθισμένη μια γνωστή. Και δίπλα της εκείνος, ο Πάνος. Καλημέρισα τη φίλη μου και πιστεύετε στον κεραυνοβόλο; Αυτό ήταν. Όλο το καλοκαίρι, προετοιμασία συνεχής και αδιάλειπτη, ο ένας για τη Νομική κι η άλλη για τη φιλολογία και συνάμα στενότερη γνωριμία, που έστρωνε την κατοπινή μας συμβίωση, ταιριαστή και αρμονική.

Το Σεπτέμβριο ήρθαν τα ευχάριστα. Καλά τ' αποτελέσματα, ανοιχτές επιτέλους οι πόρτες για μας. Εκείνος στη Νομική και εγώ στη Φιλοσοφική. Δύσκολες βέβαια οι σπουδές για τη νεολαία εκείνη την εποχή.

Τις πληρώναμε τις γνώσεις, τις αγοράζαμε ακριβά. Κι όχι τόσο εμείς, τα παιδιά των δυο μεγάλων πόλεων -δεν υπήρχε αλλού πανεπιστήμιο- όσο ο φοιτητής της επαρχίας που έπρεπε να εξασφαλίσει τη στέγη, τη διατροφή και τη διακίνησή του, καθώς και τη συμμετοχή του στις εξετάσεις -15 δρχ. το μάθημα- και την αγορά των βιβλίων του κάθε σοφού. Μόνη βοήθεια στα παιδιά της επαρχίας η φοιτητική λέσχη, εκεί στην Εθνικής Αμύνης, που κάλυπτε φτηνά τα γουργουρητά της πείνας. Δεν είναι σκοπός μου να σταθώ με λεπτομέρειες στα αξέχαστα εκείνα φοιτητικά χρόνια. Είναι μια χρυσή περίοδος, όπου δεν είσαι πια μικρός και ανεύθυνος, αλλά πάλι, ενώ νιώθεις μεγάλος, ώριμο και περισσότερο υπεύθυνο άτομο και ενώ πολλά εξαρτώνται από σένα και η παροιμία «όπως στρώσεις θα κοιμηθείς» εφαρμόζεται στο ακέραιο, συνάμα αισθάνεσαι να σε καλύπτουν και να σε προστατεύουν ακόμα οι φτερούγες της οικογένειας.

Οι γονείς, μα και τ' αδέρφια και οι παππούδες και οι στενοί θείοι, γινόταν πάντα θυσία, προκειμένου να σου εξασφαλίσουν τα υλικά, ενώ εσύ κυνηγούσες τη γνώση.

Να μη φύγω όμως από το μεγάλο κεφάλαιο της φοιτητικής ζωής, δίχως ν' αναφερθώ στους σπουδαιούς δασκάλους.

Οι άλλες σχολές διέθεταν από μια επιστημονική κορυφή, που ήταν και το καύχημα τους.

Ένας ήταν ο Εμπειρικός στη Φυσική κι ένας ο Δεληβάνης στη Νομική.

Εμείς όμως της Φιλοσοφικής, μετράμε τους δικούς μας και τελειωμό δεν έχουν. Θαρρείς, εκείνη την εποχή, ένα μαγικό χέρι είχε συγκεντρώσει στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης όλη την αφρόκρεμα της επιστήμης αυτής, της τόσο πλούσιας σε κλάδους και περιεχόμενο.

Δεν είναι αμελητέο να παρακολουθείς κάθε μέρα, την ίδια μέρα μάλιστα, τον Κακριδή να απαγγέλλει από στήθους τον Όμηρο ή να αποκαθιστά κατεστραμμένο κείμενο αρχαίο, τον Πολίτη να αναλύει ποίημα του Σολωμού, τον Καψωμένο να σε αναγκάζει σχεδόν, με την ήρεμη πειστικότητά του, ν' αγαπήσεις ακόμα και το «de bello gallico», ή τον πάνσοφο Ανδριώτη να ψάχνει τις ρίζες της πλούσιας γλωσσικής μας παράδοσης και, δυσκολοχώνευτο φαγητό, να μας το προσφέρει απλουστευμένο στο πιάτο.

Όλοι αγαπημένοι, αλησμόνητοι, κι εμείς, η γενιά εκείνων των χρόνων τυχερή, γιατί μας εισήγαγαν στον υπέροχο κόσμο της αρχαίας και νεοελληνικής γραμματείας, στην αρτιότητα της τραγωδίας και στον Σεφέρη, στον Όμηρο μα και στον Ρωμανό το Μελωδό, στην αρχιτεκτονική τελειότητα των αρχαίων ναών και της Αγίας Σοφίας, στον ακριβολόγο και σπάνιο Θουκυδίδη αλλά και στον μεροληπτικό Προκόπιο, στα βυζαντινά ερωτικά ποιήματα, καθώς και στα μοναδικής ευαισθησίας δημοτικά μας τραγούδια.

Αγαπημένοι δάσκαλοι της νιότης μου, πολλά σας χρωστώ. Κάνατε πιο καλή τη ζωή μου, τη δώσατε ποιότητα, σας οφείλω χάρες γι' αυτό κι ανεξόφλητος μένει ο λογαριασμός απέναντι σας.

Τιμώ λοιπόν τη μνήμη σας.

Πέντε χρόνια κύλησαν μεταξύ σπουδών, ερωτικών ραντεβού, νέων φιλικών γνωριμιών και μεγάλων οικογενειακών ανακατατάξεων, που δεν είναι της ώρας.

Κι ήρθε το τέλος της πενταετίας με δυο μπαμ στη ζωή μου.

Πήρα πτυχίο και ετοιμάστηκα για γάμο. Καθαρό νερό έμπαινε στο αυλάκι, κι από νέα πηγή. Λίγο καιρό μετά την «αποκατάστασή μου» ήρθε και ένα παιδί -κορίτσι- καθώς το παρακαλούσα, για να 'χω συντροφιά καλή και καινούριοι συγγενείς, που με πέρασαν από ψηλό κόσκινο μέχρι ν' ανοίξουν την αγκαλιά τους και να με αποδεχτούν, χωρίς ενδοιασμούς πια.

Μέσα όμως σ' αυτά τα ευχάριστα, που σηματοδοτούσαν τη ζωή μας και μας έκαναν να πιστεύουμε -σαν νέοι που ήμασταν- πως στο εξής μόνο καλά θα μας τύχαιναν, ένα τραγικό γεγονός στην οικογένεια τα αναποδογύρισε όλα. Ήταν ο ξαφνικός θάνατος νέου, πολυαγαπημένου προσώπου. Η αδερφή του Πάνου, φιλόλογος και αυτή, διορισμένη στο Κιλίκις και αποσπασμένη για κείνη τη χρονιά στο Λαγκαδά, χάνεται σε μια στιγμή με την πτώση του αεροπλάνου της Τ.Α.Ε. Δε θα σταθώ στο χτύπημα που δεχτήκαμε, στις οδυνηρές διαδικασίες της κηδείας και στον πόνο των γονέων. Αυτές οι θλιβερές μνήμες μας βασάνιζαν για πολλά χρόνια αργότερα και ήταν θέμα για συζητήσεις ακόμα και στους πιο μακρινούς συγγενείς.

Ο Πάνος είδε μέσα σε ένα εξάμηνο να γίνονται τα μαλλιά του άσπρα, αποτέλεσμα της τραυματικής εμπειρίας του την ώρα της αναγνώρισης και χρειάστηκαν να περάσουν πολλά χρόνια για να τολμήσουμε το πρώτο μας ταξίδι με αεροπλάνο.

Θ' αναφερθώ μόνο στη συγκυρία που ανακάτεψε το διορισμό μου στη Μέση Εκπαίδευση με το θάνατο της Άννας.

Εκείνη τη χρονιά λοιπόν, λίγο πριν το δυστύχημα, ήρθε το διοριστήριο μου.

Ηράκλεια Σερρών έγραφε το χαρτί.

Τα προβλήματα που ορθώθηκαν μπροστά μου, φάνηκαν βουνό. Πώς να φύγω από το σπίτι, πώς να αφήσω ένα τρίχρονο μωρό, με τι χρήματα να νοικιάζω ένα σπίτι - ο μισθός μου ο πρώτος λογαριάζονταν τότε στις καθαρές 1840 δραχ.

Βέβαια πλήθος συναδέρφων αντιμετώπιζε τ' ανάλογα. Όλοι είχαμε οικογένειες ν' αφήσουμε πίσω, άλλοι συζύγους και παιδιά, άλλοι

γονείς ανήμπορους ή μικρότερα αδέρφια, εξαρτημένα από κείνους οικονομικά.

Δύσκολοι καιροί, αλλά βέβαια από διαφορετικό πρίσμα ιδρωμένοι. Άλλο το καθαρό μάτι του νέου ανθρώπου που όλα τα απλοποιεί ακόμα και τα πιο περίπλοκα, κι άλλο το βλέμμα του μεγαλύτερου που έχει κι όλας χτυπηθεί από διάφορα κι έχει κυριευθεί από κούραση κι απογοήτευση.

Μέσα σ' όλες τις συζητήσεις και τις αναζητήσεις λύσεων στο πρόβλημα και μέσα από το βαρύ πένθος, ξεπήδησε η αγαθή μου μοίρα.

Φιλολόγος έπαιρνε μετάθεση από το Γυμνάσιο Λαγκαδά, άδεια-ζε οργανική, που λέμε, θέση και συνάμα, συνάδερφος αποσπασμένη στο σχολείο, χανόταν σε τραναχτό για την εποχή δυστύχημα.

Και για συμπλήρωμα υπήρχε υποψήφια να διοριστεί, συγγενής της προηγούμενης και με το ίδιο επώνυμο μάλιστα. Κατευθείαν από το Υπουργείο ήρθε η εντολή, κάτι σαν ηθική συμπαράσταση στην χτυπημένη οικογένεια. Αλλαγή στο διοριστήριο. Όχι Ηράκλεια Σερρών. Να γίνει Λαγκαδάς. Εντολή Υπουργείου.

Έπρεπε τότε να υφίσταται «αποχρών λόγος» για να καταλάβεις πρώτη φορά θέση σε σχολείο που απείχε 20 μόλις χιλιόμετρα από την πόλη. Αυτή η τοποθέτηση μου, κάτω από συνθήκες ομαλές, θα ήταν κάτι παραπάνω από ευνοϊκή, θα ήταν σκανδαλώδης.

Ο λόγος όμως ήταν στ' αλήθεια αποχρών και κανένας από τους εκπαιδευτικούς κύκλους δεν ενοχλήθηκε. Ή τουλάχιστον τίποτε σχετικό δεν έφτασε ποτέ στ' αυτιά μου ούτε υπαινιγμός ή σχόλιο δυσμενές.

Τέλος Οκτωβρίου το δυστύχημα, τέλος Νοεμβρίου οι αλλαγές και μέσα Δεκεμβρίου, λίγο πριν τα Χριστούγεννα, παρουσιάζομαι στο σχολείο για να ορκιστώ.

Εδώ πρέπει να επιστρατεύσω λιγάκι τη φαντασία σας και να δώσω κάποιες εικόνες εκείνης της εποχής, ολωσδιόλου διαφορετικές από τα σημερινά κρατούντα.

Το πρακτορείο λεωφορείων κατ' αρχήν, βρισκόταν πολύ μακριά από το σπίτι μου, στην άλλη άκρη της πόλης, σ' ένα στενό της πλατείας Βαρδαρίου κι από κει ξεκινούσαν κάθε μισή ώρα σχεδόν, τα αυ-

τοκίνητα της γραμμής. Η περιφέρεια Λαγκαδά είναι μεγάλη, τα γύρω χωριά αμέτρητα και η πρόσβαση εύκολη. Τα δρομολόγια μάλιστα πύκνωναν για ένα τρίμηνο, από Σεπτέμβριο μέχρι Νοέμβριο, γιατί σ' εκείνο το διάστημα οι ανήμποροι και πονεμένοι έπαιρναν τα θερμά λουτρά τους στις ξακουστές ιαματικές πηγές της μικρής πόλης. Ίδια με της Ικαρίας και των Καμένων Βούρλων τα λογάριαζαν και καλύτερα, μπορώ να σου πω.

Εκείνη η φθινοπωρινή τρίμηνη περίοδος με τις ευεργετικές λιακάδες και τις τελευταίες ζεστές ημέρες πριν την είσοδο του χειμώνα, καταντούσε μαρτυρική καθώς η διαδρομή γινόταν με ολόκλειστα τα παράθυρα και αχνιστά τα τζάμια.

Το ζητούν οι λουόμενοι, δήλωνε ο οδηγός κι έβαζε τέλος στις διαμαρτυρίες των υπολοίπων ταξιδιωτών.

Τα λεωφορεία μικρά, πράσινα, ταλαιπωρημένα από τους κακούς δρόμους, την πολυκαιρία και την έλλειψη τακτικής συντήρησης, κάλυπταν τις ανάγκες των διακινούμενων. Αγκομαχούσαν καθώς ανέβαιναν την ανηφοριά μέχρι το πάνω Δερβέني και με πολλή προσοχή διέσχιζαν το φιδωτό δρόμο μέχρι να προσεγγίσουν την κατηφόρα κι ύστερα το πλάτωμα.

Αν οι καιρικές συνθήκες το επέτρεπαν «καλό σεχόντων των πραγμάτων» -όπως μούγραψε κάποτε ένας μαθητής στην έκθεσή του- κάλυπτε τη διαδρομή των 20 χιλιομέτρων σε τρία τέταρτα.

Αυτό όμως γινόταν σπάνια. Πάντα κάτι προέκυπτε και αναστάτωνε το πρόγραμμα.

Αν ήταν η ζέστη, άναβε η μηχανή, αν μάζευε ο δρόμος και τα στενά περάσματα χιόνι, χρονοτριβούσες για να τοποθετηθούν οι αλυσίδες, αν έπεφτε εκείνη η πηχτή σαν βαμβάκι ομίχλη, που θαρρείς με το μαχαίρι μπορούσες να την κόψεις, τότε δεν είχες ορατότητα.

Μπορούσε πάλι να βρεθεί μπροστά σου μεγάλη στρατιωτική φάλαγγα κι άντε να προσπεράσεις με τις πενιχρές σου δυνάμεις το σημειωτόν της βήμα.

Άλλοτε πάλι, αν είχες τύχη, σούπεφτε να ταξιδέψεις με τον κύρ-

Θωμά, ένα ροδοκόκκινο χοντρούλη, που θύμιζε τον καλοκάγαθο νάνο του παραμυθιού.

Σκοπός της ζωής του ήταν να φτάνει ασφαλής από τη μια πόλη στην άλλη. Όλη του αυτή τη φιλοσοφία την είχε συμπυκνώσει και αποτυπώσει σε μια μεγάλη ταμπέλα, κρεμασμένη πάνω από το κάθισμά του και σε μέρος περίοπτο, για να τη βλέπουν καλά όλοι οι ταξιδιώτες.

Ανάμεσα σε πολύχρωμα πλαστικά τριαντάφυλλα, στο μωρουδιακό παπούτσι και στις εικόνες διαφόρων αγίων, διάβαζες το περίφημο του «πάω αργά γιατί βιάζομαι».

Σε μεγάλη κακοκαιρία, με βαρυχειμωνιά, ο δρόμος έκλεινε εντελώς. Εννοώ τα στενά του Δερβενίου.

Εμείς απτόητοι, δεν εννοούσαμε να μείνουμε ούτε ένα βράδυ έξω από το σπίτι μας κι ας μας πρόσφεραν απλόχερα φιλοξενία οι γονείς των μαθητών μας.

Προτιμούσαμε την ταλαιπωρία και είχαμε βρει άλλη λύση στο πρόβλημα.

Το λεωφορείο της Θεσσαλονίκης έφτανε μέχρι το πάνω Δερβένι, πριν αρχίσει η στενωπός. Το άλλο πάλι αυτοκίνητο που ξεκινούσε σχεδόν την ίδια ώρα από το Λαγκαδά, σταματούσε στο Κάτω Δερβένι. Οι επιβάτες κατέβαιναν, διέσχιζαν τα στενά -δύο χιλιόμετρα- με τα πόδια κι άλλαζαν μετά όχημα, που στο μεταξύ είχε κάνει επί τόπου στροφή για να επιστρέψει εκεί από όπου ξεκίνησε.

Τη διαδικασία βέβαια την είχαν επινοήσει οι οδηγοί για να μην δυσκολεύονται ή και να κινδυνεύουν ακόμα.

Αλλά κι εμείς, μετά μεγάλης χαράς και προθυμίας την υιοθετήσαμε.

Αγκαζέ τρεις-τρεις ή και περισσότεροι, διασχιζαμε την έτσι κι αλλιώς έρημη από αυτοκίνητα χιονισμένη πίστα, άλλοτε γλιστρώντας κι άλλοτε συγκρατώντας ο ένας τον άλλο, παγωμένοι βέβαια, αλλά εις πείσμα του καιρού, πάντοτε χαρούμενοι κι ευδιάθετοι.

Μίλησα πιο πάνω για πράσινα σαράβαλα αυτοκίνητα και δεν είναι υπερβολή. Να μην κάνουμε λόγο βέβαια ούτε αστεϊζόμενοι για εξαε-

ρισμό και δροσιά τις καυτές μέρες του καλοκαιριού -5 Ιουλίου βάζαμε τότε κλειδαριά στο σχολείο-. Εκείνο που θεραπεύαμε με κάποια ανοιχτά παράθυρα. Το δράμα παιζόταν το χειμώνα. Το κρύο έμπαινε από μεγάλες χαραμάδες κι ώσπου να φτάσεις στον προορισμό σου είχες τα πόδια μουδιασμένα και τόσο παγωμένα, που για λίγα λεπτά δεν μπορούσες να περπατήσεις. Η Τασία μάλιστα, καλή της ώρα, είχε γιατρέψει το πρόβλημα μ' ένα δικό της τρόπο. Σ' ένα ξεχωριστό τσαντάκι, κουβαλούσε κάθε παγωμένο πρωινό ένα παλιό μάλλινο ζακέτο - το βαφτιστικό της, γελούσαμε. Μικρόσωμη καθώς ήταν, μόλις ξεκινούσαμε, ανέβαζε τα πόδια της στο κάθισμα, τα δίπλωνε και τα σκέπαζε. Έτσι ταξίδευε.

Υπήρξαν φορές που άνοιξαν ακόμα και ομπρέλες μέσα στο αυτοκίνητο γιατί έσταζαν τα νερά της βροχής από την οροφή.

Το μεγάλο ατού του Λαγκαδά, όπως συμπεραίνετε, ήταν ότι μπορούσες να πηγαينوέρχεσαι κάθε μέρα. Έτσι, από τον πενιχρό μας υπαλληλικό μισθό γλίτωνες το βαρύ έξοδο του ενοικίου και του φαγητού στο εστιατόριο και μόνη επιβάρυνση είχες τα καθημερινά ναύλα και, κατά καιρούς, τη δυραρέσκεια των εντόπιων. Τα παιδιά έμεναν αφύλαχτα και τη φύλαξή τους δεν μπορούσαν να καλύψουν ένας ή δυο καθηγητές που έμεναν εκεί μόνιμα.

Έτσι, τα απογεύματα που δεν είχαν μαθήματα, μπορεί τα κορίτσια να καθόταν και σε κανένα ζαχαροπλαστείο της πλατείας και τ' αγόρια να βολτάρουν χωρίς καπέλο.

Αυτοί οι λόγοι όμως ήταν πολύ επουσιώδεις για μας και δεν ήταν ικανοί να μας βγάλουν από το καθημερινό μας πηγαινέλα. Στα δυο πρώτα δρομολόγια των 7 και $7\frac{1}{2}$, το λεωφορείο σπάνια είχε άγνωστη φάτσα. Ήμασταν πάντα ίδιοι, τραπεζικοί, εφοριακοί,, δάσκαλοι, καθηγητές, δασικοί, δικαστικοί. Οι ίδιες καλημέρες, τα γνωστά πειράγματα, όλοι νέοι, ορεξάτοι, αισιόδοξοι. Οι οικογένειες και τα προβλήματα, πίσω αφημένα για άλλη μια μέρα.

Έτσι είχαν τα πράματα εκείνο το χειμωιάτικο πρωινό του 59, 16^η Δεκεμβρίου, που με το διοριστήριό μου στο χέρι «διορίστητε ως δό-

κιμος καθηγήτρια επί βαθμώ καθηγητού και μισθό 1840 δρχ. εις το Γυμνάσιον Λαγκαδά... όθεν παρακαλούμεν υμας, όπως μεταβήτε εις την θέσιν σας και αναλάβητε τα καθήκοντα σας εντός εικοσαημέρου... κλπ, κλπ» παρουσιάστηκα στο γραφείο του Γυμνασιάρχη και, καταπώς αναφέρει το πρωτόκολλο ορκωμοσίας, «*ημέραν Τετάρτην και ώραν 1μμ... έδωκε τον της υπηρεσίας όρκον... Ο ορκίσας Γυμνασιάρχης Κων. Γαζής*». Πενηντάρης, σοβαρός, κάπως ξέμακρος αλλά απόλυτα δίκαιος, όπως αποδείχθηκε στην πορεία, μου ευχήθηκε «*σιδηροκέφαλη*» με μια υπόνοια χαμόγελου και, αύριο, στις 8 να είστε εδώ. Θα κάνετε κάποια γραφική δουλειά για δυο-τρεις μέρες, μέχρι να σας εντάξουμε στο κανονικό διδακτικό πρόγραμμα.

Καλή αρχή λοιπόν, έμπαίνα κι εγώ στον επαγγελματικό στίβο με όρεξη, αλλά και με πολλές ανησυχίες.

Πως θα τα καταφέρω. Εδώ δεν θα 'χω να κάνω πια με βιβλία και χαρτιά, με κείμενα αρχαία και ψυχολογίες, αλλά με υλικό έμπυχο, που έπρεπε να κουμαντάρω σωστά. Έπεσαν να φουρτουνιαίνουν το μυαλό μου διάφορα από τα δικά μου μαθητικά χρόνια ή διηγήσεις των φίλων μου και του Πάνου.

Όλα αυτά μιλούσαν για καθηγητές και καθηγήτριες, που άφησαν εποχή για την ανικανότητα, την αμάθεια, την έλλειψη επικοινωνίας με την τάξη, την ανυπαρξία αποδοτικότητας στην διδασκαλία.

Έρθαν στο νου μου όλες οι κασκαρικές που σκάρωναν κατά καιρούς τα παιδιά, το ξυπνητήρι για να συνέλθει «ο κοιμίσης», οι βάτραχοι για να τρομάξει η «μη μου άπτου» και η χτένα για να διορθώσει τα μαλλιά της η αιώνίως ατημέλητη.

Την άλλη μέρα το πρωί ήμουν σχεδόν τρομοκρατημένη, όταν με το δρομολόγιο των 7, έπαιρνα το λεωφορείο της γραμμής από το Βαρδάρη.

Από μακριά από τη στροφή του δρόμου, καθώς πλησίαζα στο σχολείο μπόρεσα να το παρατηρήσω καλύτερα.

Παλιό δίπατο κτήριο, μέσα σε μια μεγάλη περιφραγμένη αυλή, είχε το καθιερωμένο σχήμα των σχολικών οικημάτων της ελληνικής

υπαίθρου. Στη μέση, σκάλα φαρδιά, οδηγούσε σε δίφυλλη πόρτα ξύλινη. Ο κάτω χώρος διέθετε 4-5 αίθουσες διδασκαλίας και σκάλα ξύλινη -όπως άλλωστε ξύλινα ήταν και τα πατώματα και οι δίφυλλες πόρτες των τάξεων και τα χοντροκομμένα θρανία και οι έδρες- οδηγούσε στο πάνω πάτωμα.

Κι εκεί η ίδια διάταξη. Σάλα στη μέση και στο γύρο τα ανοίγματα των τάξεων. Δεξιά το γραφείο του Γυμνασιάρχη, κι απέναντι, στην άλλη άκρη, των καθηγητών. Το ένα του αφεντικού, έβλεπε προς τα λουτρά και το δικό μας προς τα δυτικά. Κι από τους δυο αυτούς άνετους και φωτεινούς χώρους μπορούσες να βλέπεις τα παιδιά που έρχονταν από το μεγάλο δρόμο και να επιτηρείς την είσοδό τους στο προαύλιο πριν χτυπήσει το κουδούνι.

Καλημέρα είσαι η καινούρια καθηγήτρια; Εγώ είμαι ο επιστάτης του σχολείου. Καλωσόρισες, με υποδέχτηκε με χαρά ο κυρ-Γιάννης πρωί-πρωί, με τον αφοπλιστικό του ενικό και με το πλατύ του χαμόγελο και με οδήγησε στον «κυρ-Γυμνασιάρχη» πρώτα και μετά στο γραφείο των καθηγητών.

Ο κυρ-Γιάννης ήταν το στοιχείο του σχολείου. Κοντόσωμος και ζαρωμένος αλλά αεικίνητος, είχε την γενική επιστασία, τη συντήρηση και την καθαριότητα, και κρατούσε το υποτυπώδες κυλικείο, κουλούρια φρέσκα, πρωινά, μπισκότα, λουκούμια και καραμέλες και καφέ βέβαια για τους μεγάλους. Τους άντρες τους προσφώνουσε με το κυρ και το επώνυμό τους κι εμας τις γυναίκες με το κυρά. Κυρά-Παπουνά, κυρά-Ψωμοπούλου.

Για πολλά χρόνια μας φρόντιζε, εφοδίαζε τις σόμπες με μπόλικα καυσόξυλα σ' όλη τη διάρκεια του εξοντωτικού χειμώνα, έφηνε τα καφεδάκια μας στα κενά, μας εφοδίαζε με νερό παγωμένο και με το απαραίτητο ψωμοτύρι για τις ατελείωτες ώρες της εξαγωγής των αποτελεσμάτων, τις ζεστές μέρες του Ιουλίου. Κι αν κάποιο ανοιξιάτικο πρωινό με λιακάδα ξεκινούσαμε για πρωινό περίπατο στα λουτρά, έπαιρνε και κείνος το γιο του και μ' ένα καρτσάκι ποδήλατο, έφτανε στον τόπο της εκδρομής για να πουλήσει τηνπραμάτεια του. Τι να τα

κάνει τόσα φρέσκα κουλούρια που πήρε πρωί – πρωί. Σάμπως ήταν ο πρωινός περίπατος σχεδιασμένος από χτες; Ή μήπως ξέραμε πως θα 'χουμε ήλιο.

Αυτοί οι πρωινοί περίπατοι στα Λουτρά -δεν αντέχω, θα την κάνω την παρένθεση- μπορεί να φαντάζουν κάτι παρακατιανό και αμελητέο. Σας διαβεβαιώ πως ήταν ξεχωριστή διασκέδαση για όλους μας, μικρούς και μεγάλους. Πρώτα – πρώτα, η πρωινή προσμονή, καθώς έβλεπες τον ολόλαμπρο ήλιο να ξεπροβάλλει και να προμηνύει μέρα ζεστή κι ασυννέφιαστη. Και να 'χεις και το πάτημα πως τον τελευταίο περίπατο τον χάρηκες πριν τουλάχιστον ενάμιση μήνα, να μην πω δυο βαρύς ο χειμώνας.

Ύστερα τα μαθήματα. Ένα ολόκληρο εξάωρο έπαιρνε μετάθεση για τις παραπέρα μέρες. Τόσο διάβασμα και κόπος αφήνονταν φυλαγμένα στην άκρη, ώρα για αναψυχή.

Τα παιδιά τέτοιες ευοίωνες μέρες, πάντοτε κουβαλούσαν στο σχολείο μπάλες, για καλό και για κακό, έλεγαν γελώντας όταν τους παρατηρούσαμε.

Γινόταν η κρούση με την πρώτη καλημέρα.

Κύριε Γυμνασιάρχα, ωραία μέρα σήμερα, τι θα λέγατε για ένα πρωινό περίπατο στα Λουτρά;

Αν βρίσκαμε το αφεντικό στις καλές του, αν υπήρχαν, οι προϋποθέσεις, αν δεν υπήρχαν επείγουσες γραφικές δουλειές, τότε κερδίσαμε την ευλογία του που συνοδεύονταν πάντα, από τις στερεότυπες συμβουλές. Προσοχή στα παιδιά, να μην απομακρύνονται, κανένας δε θα πάρει ποδήλατο, θα πάρετε παρουσίες πριν ξεκινήσετε για την επιστροφή. Δεν κάνετε και την πρώτη ώρα μάθημα για να ζεστάνει λίγο καλύτερα ο ήλιος; Μαζί με την απόφαση, ερχόταν και οι προετοιμασίες ημών, των μεγάλων εννοώ.

Τα Λουτρά ήταν τόπος ευρύχωρος, περιφραγμένος, σκιερός, με τα πανύψηλα δέντρα του και τα λουλουδιασμένα παρτέρια. Δυο χιλιόμετρα απείχε από το σχολείο, ίσιος ο δρόμος, τον καλύπταμε γύρω στην μία ώρα με τα πόδια.

Την εκμετάλλευση των ιαματικών νερών την είχε ο Δήμος. Το ίδιο και την ευθύνη ενοικίασης των δωματίων του μικρού ξενοδοχείου, που βρισκόταν παραπλεύρως, στον ίδιο χώρο. Ο τόπος ήταν γεμάτος λουόμενους για ένα τετράμηνο περίπου, από το τέλος του καλοκαιριού ως τα μέσα του φθινοπώρου.

Εκείνο το διάστημα αποφεύγαμε να ταραζούμε την ησυχία των επισκεπτών με τις φωνές των παιδιών, ας ήταν και χαρούμενες.

Πριν ξεκινήσουμε, λοιπόν, για τον πρωινό μας περίπατο, στέλναμε τον προπομπό μας.

Ένας μαθητής μεγάλος, που διέθετε και ποδήλατο, έφευγε πρώτος, πριν ακόμα συγκεντρωθούμε εμείς στην αυλή. Έπρεπε να ειδοποιήσουμε το μικρό εστιατόριο των Λουτρών που κατά κανόνα δε λειτουργούσε τις μέρες που πηγαίναμε εμείς, ήταν όμως, πάντοτε ανοιχτό. Όλο και κάποιος επισκέπτης μπορεί να ξέμενε για καφέ.

Υπεύθυνος του μικρού εκείνου εστιατορίου, ήταν για πολλά χρόνια ο κύριος Χαρίτος, πατέρας μικρής μας μαθήτριας.

Λίγα λόγια του μετέφερε ο μικρός -δε χρειάζεται οι μαθητές να τα ξέρουν όλα και με πάσα λεπτομέρεια- φθάνουμε σε καμιά ώρα, φρόντισε για τα καθέκαστα.

Εκείνος με τη σειρά του, έπαιρνε το δικό του ποδήλατο με το καλάθι στο πίσω μέρος και τρεχάτος έφτανε στο Λαγκαδά για τις δέουσες προμήθειες.

Όσο εμείς οδοιπορούσαμε, ο Χαρίτος περνούσε μπρος από τα μάτια μας, μια να πάει για τις προμήθειές του και μια για να επιστρέψει, πάντα πιο γρήγορα από μας.

Τα παιδιά σκόρπιζαν σαν τα πουλιά μόλις περνούσαμε την κεντρική πύλη του μεγάλου χώρου.

Αναρωτιέμαι πως είχαμε τέτοια απεριόριστη εμπιστοσύνη, τ' αφήναμε λάσκα να παίξουν και να ξεδώσουν. Ποτέ δεν σκεφθήκαμε να τα αιφνιδιάσουμε ή να τα κατασκοπεύσουμε, ποτέ δε μας ξάφνιασαν με σοβαρή αταξία ή με τιμωρητέο παράπτωμά τους. Τίποτε κολάσιμο. Κι όσες φορές κάποιος συνάδερφος βάλθηκε να ταραξει την εμπιστο-

σύνη μας, επέστρεψε από τον εξερευνητικό του περίπατο άπρακτος -Όλα ήσυχα-.

Σήμερα, πιστεύω, οι δάσκαλοι είναι πιο υποψιασμένοι και καχύποπτοι, κι αν θέλουν να είναι συνεπείς στη δουλειά τους, βρίσκονται σε διαρκή επαγρύπνηση κι όλο και κάποια ατασθαλία ανεβάζουν στην επιφάνεια.

Εμείς, ανέμελοι και σίγουροι για το καλό μας έμψυχο υλικό, απολαμβάναμε εκείνα τα αξέχαστα πρωινά, ίδια με το μαθητόκοσμο.

Στρωμένο τραπέζι μας περίμενε στην προσήλεια και σκεπαστή βεράντα του κεντρικού κτηρίου των Λουτρών. Ελληνικό τραπέζι, με όλα εκείνα τα απλά εδέσματα του εγχώριου διαιτολογίου, που για μας είναι πάντοτε ευπρόσδεκτα, φρέσκο ζεστό ψωμί, αρμυρές σαρδέλες, κόκκινες πιπεριές ψημένες, ελιές, τουρσιά και τυρί απ' το Βερτίσκο, ντολμαδάκια της κονσέρβας και, βέβαια, ευλογημένο γλυκόπιτο ούζο.

Αξέχαστο φαγοπότι. Ξαφνικά όλοι πεινούσαμε, σαν από τρεις μέρες νηστικοί. Και καμιά από μας τις γυναίκες δεν καθόταν δίπλα στον Άγγελο και τον Διονύση. Ήταν τα πιο γερά πιρούνια του συλλόγου και τόσο σβέλτα, που ήταν μάλλον αμφίβολο αν προλάβαινες να χαρείς κάτι απ' όλα τα λαχταριστά. Συνήθως η γειννίαση, μας άφηνε νηστικές. Τέλος η παρένθεση, ξαναγουρίζω στα πριν...

Συχνά ο κυρ-Γιάννης ξάφνιαζε με τα δώρα του. Μας παρουσίαζε π.χ πρωί-πρωί ένα μπουφό που 'χε κλειστεί σε κάποια τάξη από το βράδυ και τον βρήκε κουρνιασμένο στη γωνιά την ώρα που καθάριζε κι έλεγε απορώντας καθώς μας έβλεπε αδιάφορους.

«Τι, δεν τον θέλετε; Δέστε τι ωραίος που είναι... Άλλοτε πάλι επεδείκνυε με καμάρι κάποιο φιδάκι που σκότωσε την προηγούμενη ή ένα μικρό σκαντζόχοιρο που έπιασε καθώς διέσχιζε το δρόμο ή τη χελώνα που ξετρύπωσε μέσα από τα πόρτα.

Μια μέρα, είχαν περάσει αρκετά χρόνια που πηγααιοερχόμουν στη δουλειά μου και με τον κυρ-Γιάννη είχαμε αναπτύξει πλέον πολύ φιλικές σχέσεις, έφυγα από το σχολείο μεσημέρι, ψώνισα και τα κα-

θιερωμένα λαχανικά και ξεκίνησα με το μικρό μου αυτοκίνητο για το σπίτι. Σ' όλη τη διαδρομή, εκεί ανάμεσα στις σακούλες με τα ψώνια που είχα ρίξει στο πάτωμα του συνοδηγού κάτι φουρφουρίζε, μα δεν έδωσα σημασία. Δε φημίζομαι και για την παρατηρητικότητα μου -μάλλον με μηδέν βαθμολογούμαι- δεν κατάλαβα πως κάποια από τις σακούλες δεν περιείχε λαχανικά και φρούτα. Και ξαφνικά, αφού είχα πια μπει στην πόλη, τα φουρφουρίσματα έγιναν πιο έντονα, έγιναν φτερουγίσματα, μέχρι που η σακούλα σκίστηκε και πέντε κατάμαυρες νυχτερίδες ξεχύθηκαν μέσα στο αυτοκίνητο και κρεμάστηκαν όλες, φοβισμένες κι αυτές από το φως, στον ουρανό του αμαξιού.

Έντρομη ήμουν έτοιμη να πατήσω τις τσιρίδες, να σταματήσω να ανοίξω την πόρτα του αμαξιού, να βγω έξω και να ζητήσω βοήθεια από τους περαστικούς. Τίποτε από αυτά δεν έκανα. Μόνο προσευχές, μέχρι να φτάσω στην Τράπεζα, να κορνάρω, όπως κάθε μέρα, για να δει ο Πάνος ότι έφτασα και να 'ρθει να με σώσει.

Είχα μέσα μου γνώσεις πολλές, αλλά δεν το πιο μεγάλο μυστικό του δασκάλου, πως δηλαδή να τις μεταδώσω. Πώς να κάνω τα παιδιά που τ' αγαπώ να μ' αγαπήσουν κι εκείνα, να με σέβονται, να μ' ακούν, να θέλουν να δεχθούν τις γνώσεις, να με καταλαβαίνουν όταν τους προσφέρω τα άγνωστά τους, να ευχαριστιούνται γι' αυτά που λέμε, να μη βαριούνται στο μάθημα. Να τα κερνάω κάθε πρωί ένα λουκούμι με δροσερό νερό για να τα εξευμενίσω ή να μπαίνω στην τάξη με βέργα για να τα κρατώ φοβισμένα.

Όλα αυτά ήταν από καιρό σωριασμένα μέσα στο κεφάλι μου κι η αγωνία μ' έτρωγε πολύ πριν ανοίξω την πόρτα του γραφείου εκείνη τη μέρα, -σας το είπα άλλωστε- και τώρα ζητούσαν τη λύση τους.

Μα σαν τους είδα όλους μαζεμένους απέναντί μου, ήρεμους και χαμογελαστούς, πήρα τ' απάνω μου. Δε μπορεί, σκέφθηκα, να δυσκολεύονται να 'ναι τόσο κεφάτοι κι ανέμελοι. Μαζί τους κι εγώ, λοιπόν.

Άρχισα να τους κρυφοπαρατηρώ καθώς περιμέναμε να χτυπήσει το κουδούνι για την πρωινή προσευχή. Με τον καιρό, η επιφανειακή πρώτη παρατήρηση έδωσε τη θέση της στην οριστική αξιολόγηση. Σ'

αυτό το ξεδιάλεγμα και τις προτιμήσεις, έπαιξε βέβαια ρόλο κι ένας παράγοντας στον οποίο πολύ υπολογίζω.

Από πολλά χρόνια πριν, ο πατέρας μου μου είχε σταλάξει και εμπεδώσει τη θεωρία «καλύτερα να έχεις να κάνεις μ' έναν κακό, παρά μ' ένα κουτό».

Έτσι η εξυπνάδα ενός συναδέρφου ήταν η βασική προϋπόθεση για να ξανοιχτώ και να τον πλησιάσω εκτός επαγγελματικής συνεργασίας, πιο φιλικά.

Σας παρουσιάζω λοιπόν, με τη σειρά μου.

Ο Ανέστης ο μαθηματικός. Ιδιόρρυθμος, με ατημέλητο, πρωτοποριακό για κείνη την εποχή ντύσιμο, χωρίς γραβάτα και χωρίς βρεγμένα και κολλημένα μαλλιά, μ' ένα βλέμμα διεισδυτικό που το 'στελναν δύο μάτια ανοιχτά, γαλάζια κι ένα χαμόγελο, σχεδόν πάντα κοροϊδευτικό. Προς όλους.

Ίδια κοιτάζε και το γυμνασιάρχη και τους συναδέρφους και τους μαθητές του και τους γονείς του.

Την επιστήμη του την κατείχε καλά και πίστευε ότι με τη δική του αξιολόγηση και ανάλογα με τις μαθηματικές τους γνώσεις έπρεπε οι μαθητές να πορεύονται από τη μια τάξη στην άλλη. Δεν μπορούσε να διανοηθεί πως ένα παιδί έμενε στάσιμο από αδυναμία στα μαθήματα σαν τα αρχαία, τα λατινικά ή τα νεοελληνικά, ενώ είχε 18 και 20 στα μαθηματικά και το αντίθετο. Πως κάποιος μαθητής δύναται ν' ανέβει στην παραπάνω τάξη με σοβαρές αδυναμίες στην τριγωνομετρία.

Ήταν ικανός να 'ρθει σε ρήξη σοβαρή, ακόμα και με συνάδερφό του, προκειμένου να υποστηρίξει τις παραπάνω θέσεις του.

Είχε την περιέργη συνήθεια να συντέμνει τα πολυσύλλαβα ονόματα των παιδιών, πράγμα που πολύ τα διασκέδαζε. Ήταν κάτι σαν παιγνίδι, σαν να είχαν κάποιο κωδικό για την αποκλειστική μεταξύ τους επικοινωνία. Έτσι, ο Σταυρόπουλος γινόταν Σταύρος, ο Μανωλάκας -μαθητής του αγαπημένος, με μαθηματικά 20 και έκθεση με 50 λάθη- Μανώλακας κι ο Δόνιος Κιδόνιος.

Κατάλογο δεν κρατούσε ούτε μέσα στην τάξη ούτε και στο συρτάρι του. όταν ήταν η ώρα να περάσουμε βαθμούς στα μεγάλα επίσημα

βιβλία, καθόταν απέναντι σ' όποιον τους έγγραφε και δήλωνε σοβαρά.

Με το άκουσμα του κάθε ονόματος, έκλεινε τα μάτια -έφερνε φαίνεται μπροστά του την εικόνα του παιδιού και την επίδοσή του στην τάξη- κι απαντούσε μ' να βαθμό. Σπάνια έπεφτε έξω ή αδικούσε.

Τα προσωπικά του, επτασφράγιστο μυστικό. Πως είχε μάνα και δυο αδερφές, αυτό μονάχα ξέραμε. Ανύπαντρος καθώς ήταν -πολύ αργότερα συμβιβάστηκε με την ιδέα του γάμου και μπήκε στο ζυγό- δεχόταν συχνά επιθέσεις-προτάσεις από μέρος μας. Κοντολογίς, κάθε τόσο του κάναμε προξενιά. Ποτέ του προτείναμε την καινούρια που ήρθε με απόσπαση, όμορφη είναι, βρε Ανέστη και ταιριαστή στην ηλικία σου, πρόσεξέ την λιγάκι, άλλοτε πάλι τον παρακαλούσαμε να ρίξει τα βλέμματά του σ' εκείνη τη μικρή που δουλεύει στην εφορία, κάθε πρωί σε περιμένει να 'ρθεις κι ύστερα ανεβαίνει στο αυτοκίνητο, κι άλλα τέτοια.

Η απάντηση του στερεότυπη πάντοτε και αφοπλιστική. Έριχνε ένα από κείνα τα περιπαιχτικά του χαμόγελα που τα συμπλήρωνε με ένα θολό «καλά», θα δούμε. Αυτό σήμαινε απλώς άρνηση.

Ο Ανέστης κάνει διπλή ζωή, βγάλαμε στο τέλος το συμπέρασμα, όταν μάθαμε πως όλα τ' απογεύματα ήταν απασχολημένος σε μια βιοτεχνία, κάπου στη Χαριλάου, που κατασκεύαζε γκαζιέρες. Δική του είναι, λέγανε οι μισοί. Όχι, είναι ενός φίλου του κι αυτός είναι κάτι σαν συνεταίρος. Μυστήρια πράγματα. Κι όλη αυτή την ομίχλη γύρω από το πρόσωπό του την ενίσχυε η κατηγορηματική του άρνηση να φωτογραφηθεί. Φωτογραφία ποτέ. Ούτε σε σχολικές γιορτές ούτε σε εθνικές επετείους ούτε σε εκδρομές.

Ελάτε, στηθείτε, πάρτε την πόζα σας, έλεγε χαμογελώντας, θα σας βγάλω εγώ. Μία ήταν η περίεργη κατάληξη. Τα παιδιά τον αγαπούσαν, για μας ήταν πολύτιμος συνάδερφος και οι εκάστοτε προϊστάμενοι του δεν είχαν ποτέ λόγο να του κάνουν παρατήρηση. Τηρούσε με θρησκευτική ευλάβεια το ωράριο του και δεν αρνιόταν όποια άλλη δουλειά του ανέθεταν, συνήθως πρόγραμμα, μισθοδοτικές καταστάσεις ή σχολική εφορία, τα πιο δύσκολα δηλαδή.

Την επανάσταση που την έκανε μια και καλή, πολύ αργότερα από τη μέρα που τον πρωτογνώρισα. Κανένας δεν την περίμενε και το σπουδαιότερο, κανένας δεν την πίστεψε όταν την ανακοινώσαμε στο σύλλογο.

Πλησίαζε η 28^η Οκτωβρίου, εθνική γιορτή. Συνεδρίαση μια βδομάδα πριν, για να οργανώσουμε το πρόγραμμα, ποιος θ' αναλάβει την εκδήλωση στο σχολείο, ποιος θα διαλέξει τα ποιήματα σε ποιόν από τους μαθητές θα τ' αναθέσει, ποιος θα διδάξει την απαγγελία και το τελευταίο και κυριότερο, ποιος θα μιλήσει στα παιδιά.

Εγώ θα μιλήσω εφέτος, κύριε γυμνασιάρχα, ακούστηκε η φωνή του Ανέστη, κι εμείς μείναμε κατάπληκτοι. Κοιταχτήκαμε, γυρίσαμε προς το μέρος του να δούμε αν αστειεύεσαι, όχι με βότσαλο, αλλά με κοτρόνα ολόκληρη. Ο Ανέστης θα βγάλει λόγο; Πότε στα χρονικά δεν είχε συμβεί αυτό. Ακόμα κι οι πιο παλιοί από μένα δε θυμόταν κάτι τέτοιο. Εκείνος όμως επέμενε.

Ναι, ρε εσείς, εγώ θα μιλήσω, δήλωσε στη βουβή μας ερώτηση.

Ανέστη, μιλάμε σοβαρά, του λέει ο γυμνασιάρχης.

Είσαι βέβαιος γι' αυτό;

Παιδιά είμαστε, κύριε γυμνασιάρχα;

Κάποια στιγμή, σα να διέκρινα στα μάτια του την γνώριμη πονηρή φλογίτσα να περνάει σαν αστραπή, αλλά, μπα, λέω, ιδέα μου θα 'ναι, δεν είναι δυνατόν..

Κείνη τη χρονιά ταξιδεύαμε καθημερινά με το δικό μου μικρό αυτοκινητάκι. Μέσα ο Ανέστης, η Έλλη, η Βάσω κι εγώ οδηγός. Κάθε πρωί τους μάζευα από τους πέντε δρόμους που λένε, τον καθένα από τη γειτονιά του και ξεκινούσαμε για το σχολείο.

27^η Οκτωβρίου. Γιορτή της σημαίας, λόγοι, ποιήματα και την επόμενη, 28^η, παρέλαση στρατού και μαθητών μετά την επίσημη δοξολογία στη Μητρόπολη. Εμείς παρόντες όλοι, οι αρχές της πόλης, εκτός αν κάποιος με ειδική άδεια από το διευθυντήριο γλύτωνε την έτσι κι αλλιώς ανιαρή διαδικασία.

Εκείνο το μοιραίο πρωινό ο Ανέστης κατέβηκε νωρίς από την

Αντιγονιδών που καθόταν και μας περίμενε, όπως πάντα, στην Εγνατία. Του ανοίγουμε την πόρτα για να μπει;

Εγώ δε θα 'ρθω σήμερα, μας ανακοινώνει σοβαρός.

Γιατί Ανέστη, έχουμε τη γιορτή στις 9 και έχεις και το λόγο.

Δε μπορώ να 'ρθω, στις 10 πετώ με το αεροπλάνο για Αθήνα κι από κει για Αφρική.

Αν πριν λίγες μέρες μείναμε κατάπληκτοι, όταν ακούσαμε πως θα μιλήσει στην εθνική γιορτή, εκείνη τη στιγμή σταθήκαμε κεραυνόπληκτοι. Τι μας λέει ο αθεόφοβος; Ποια Αφρική;

Μάλιστα. Ο Ανέστης με την επίσης εκπαιδευτικό αδερφή του, έφευγαν εκείνη τη μέρα για το Γιοχάνεσπουργκ. Απόσπαση κατευθείαν από το Υπουργείο Παιδείας, για ένα χρόνο, στο σχολείο της εκεί ελληνικής παροικίας, κατόπιν δικής του αιτήσεως.

Βέβαια, επιμελώς μας έκρυβε τα σχέδια του από την αρχή της χρονιάς, κανένας μας δεν είχε πάρει είδηση τις κινήσεις και τις ενέργειές τους.

Κάπως, μεταξύ αστείου και σοβαρού, αναγγείλαμε το νέο στο γραφείο.

Ψέματα σας είπε, αγρίεψε ο γυμνασιάρχης, δεν ήρθε για να μη βγάλει λόγο στα παιδιά. Δεν τον ετοιμάσε. Μεθαύριο τα λέμε, απείλησε κι έκλεισε μουρμουρίζοντας την πόρτα.

Μίλησε ο ίδιος, εκ των ενόντων, εκείνη την ημέρα. Όλη η σύγχυση του την διοχέτευσε σ' ένα λόγο πύρινο, που ξεχείλιζε από πατριωτισμό. Τόνισε με χέρια και με πόδια τις ομορφιές της πατρίδας μας, τα χρώματα της σημαίας και την αντρείσυνη των Ελλήνων.

Εμείς οι υπόλοιποι είχαμε αρνηθεί κατηγορηματικά ν' αναλάβουμε το βαρύ έργο της προχειρολογίας. Ποτέ δεν μιλούσαμε μπροστά σε κοινό και πολύ περισσότερο στα παιδιά, αν δεν ήμασταν απόλυτα προετοιμασμένοι. Κανόνας απαραβίαστος. Θέλαμε ν' αποφύγουμε πάση θυσία σκληρή κριτική του τύπου «ό,τι θέλει λέει» από μέρους των μαθητών.

Όσο για τον Ανέστη, ύστερα από ένα χρόνο τον ξαναείδαμε ν' ανοίγει την πόρτα του γραφείου, με την νέα σχολική χρονιά.

Ο νους μας μεγάλα φτερά διαθέτει, σε πετάει με περισσή ευκολία μπρος πίσω μέσα στο χρόνο.

Οι μνήμες μου κι αυτή τη φορά έτρεξαν πολύ και κάλυψαν κατοπινές μέρες.

Ο καθένας βέβαια μπορεί να καταλάβει πως όσα είπα για τον Ανέστη δεν ήταν εντυπώσεις της πρώτης, στιγμιαίας γνωριμίας μερικών λεπτών πριν χτυπήσει το κουδούνι για μάθημα.

Με τα ίδια άλματα θ' αναφερθώ και στ' άλλα πρόσωπα, που πρώτη φορά γνώρισα εκείνο το πρωινό, για να μην επανέρχομαι στα ιδιαίτερά τους γνωρίσματα όταν πιο κάτω θ' αναφέρομαι σε γεγονότα και επεισόδια.

Είμαι η Αμαλία, φιλόλογος. Καλωσήλθες, μου έτεινε το χέρι. Στο ύψος μου, λίγο μεγαλύτερή μου, γελαστή αλλά και κάπως ντροπαλή. Έχοντας δυο μικρά παιδιά αφημένα στο σπίτι, χωρίς γονική βοήθεια, στην αρχή κάθε χρονιάς υπέβαλλε αίτηση απόσπασης σε κάποιο άλλο σχολείο της Θεσσαλονίκης. Άλλοτε την πετύχαινε, άλλοτε όχι, ανάλογα με τις εκπαιδευτικές ανάγκες και συχνά κατά τα κέφια του εκάστοτε επιθεωρητή.

Όσες χρονιές πάντως συνεργαστήκαμε, στις μεγάλες τάξεις κυρίως σε διαφορετικά τμήματα αλλά στα ίδια μαθήματα, περίπτωση όπου χρειαζόταν απόλυτη σύμπνοια στην ροή της διδασκαλίας και στην επιλογή των θεμάτων την ώρα των εξετάσεων, τα καταφέραμε χωρίς δυσκολίες και προσκόμματα.

Η σειρά της Στέλλας. Φιλόλογος κι αυτή. Δειλή και συμμαζεμένη, με χαιρέτησε με ένα χέρι ενώ στο άλλο ήδη κρατούσε ανοιχτό βιβλίο, το σχετικό με το μάθημα της πρώτης ώρας. Έτσι περνούσε όλα της τα διαλλείματα καθώς και τις κενές ενδιάμεσες ώρες.

Βρισκόταν θαρρείς, σε διαρκή αβεβαιότητα, ήθελε να είναι πάντοτε καλά προετοιμασμένη πριν μπει στην τάξη. Είχε συχνά αμφιβολίες, τι είναι άραγε αυτή η μετοχή, τελική ή χρονική και τι είδους πλάγιος λόγος είναι αυτός. Αθόρυβη και στο γραφείο και μέσα στην τάξη. Αν περνούσες έξω από την πόρτα της την ώρα που δίδασκε νόμιζες πως μέσα δεν υπήρχαν παιδιά ούτε και δάσκαλος. Εργατική σαν μέλισσα,

τέλειωνε τις δουλειές της χωρίς τυμπανοκρουσίες ή έπαρση, αχ, πολύ κουράστηκα σήμερα, δύσκολο μάθημα είχα και τέτοια, σε πολλούς, χαρακτηριστικά.

Σειρά της Μαρίας. Φιλόλογος κι αυτή μ' ένα όμορφο πρόσωπο τόσο αστραφτερό από καθαριότητα που έλεγε, αν σύρω το δάχτυλό μου Πάνο στο μάγουλό της θα τρίξει σαν το φρεσκοπλυμένο πιάτο της διαφήμισης. Είχε τα μαλλιά της μαύρα και σπαστά -πάντα τα ζήλευα- και κοντά κομμένα. Μιλούσε κοφτά, με τον απλούστερο δυνατό τρόπο, χωρίς πολλά επίθετα και στολίδια, είτε σου περιέγραφε το ωραίο φόρεμα που είδε στην βιτρίνα χθες είτε μάλωνε μαθητή για κάποια του αταξία.

Ακολούθησε η Πάτρα, Μαθηματικός, μοιραζόταν το πρόγραμμα με τον Ανέστη. Θεοσεβούμενη, του κατηχητικού, με δυο μικρά παιδιά, αγόρια. Κάθε φορά προβληματίζονταν, γιατί δεν είχε που να τ' αφήσει. Και όταν λίγο αργότερα φάνηκε στο δρόμο και άλλο υποψήφιο, και ενώ όλοι της ευχόμασταν, άντε να 'ναι κορίτσι, αυτή παραλίγο να συμπληρώσει ομάδα μπάσκετ. Γέννησε δίδυμα αγόρια.

Να κι ένας συνάδερφος, νεαρός, ο Γιάννης. Γυμναστής, από την Κρήτη. Ομορφοφτιαγμένος, περήφανος πολύ για την καταγωγή, ήταν το δεξί χέρι του Γυμνασιάρχη, γιατί ήταν ο μόνος που κατοικοέδρευε στο Λαγκαδά, καθώς βρισκόταν τόσο μακριά από το σπίτι του. έτσι, τα απογεύματα έκοβε τις βόλτες του στην πλατεία και πρόσεχε τα γυμνασιόπαιδα να μην παρασπονδήσουν. Δε θυμάμαι όμως ποτέ να κατήγγειλε κανένα. Και καθώς ήταν πιο κοντά στα παιδιά από όλους μας σε ηλικία, είχε ιδιαίτερες συμπάθειες στο μαθητόκοσμο και πιο πολύ στα κορίτσια.

Η Μαρία, της Φυσικής, αμίλητη και σιωπηλή, ήταν έτοιμη να πάρει άδεια αναρρωτική. Η ανεξήγητη αρρώστια, που την έφτασε στα 35 κιλά κάποτε, κράτησε περίπου δυο χρόνια. Επέζησε τελικά, εξασφαλίζοντας εντυπωσιακή ίαση. Κι όποτε δεν ερχόταν δεύτερος φυσικός με απόσπαση από άλλο σχολείο, έδινε την ευκαιρία ακόμα και σε μας τους φιλόλογους να διδάξουμε φυτολογία, ζωολογία, βιολογία. Εγώ

ευτύχησα μια χρονιά να φτάσω μέχρι και στην ανθρωπολογία της τετάρτης έστω κι αν αγνοούσα την ακριβή θέση του ήπατος μέσα στο σώμα μας ή τη λειτουργία των επινεφριδίων αδένων.

Με σκοτωτή μελέτη στο σπίτι και εξομολογημένη αμαρτία στην τάξη, εγώ είμαι φιλόλογος κι όχι φυσικός, το μάθημα μου είναι εξ ίσου με σας άγνωστο, καθώς και με μια γενναία απλοχεριά στην τελική βαθμολόγηση, βγήκαμε όλοι θριαμβευτές από κείνη την περιπέτεια.

Στη διάρκεια μάλιστα των μαθημάτων μου δόθηκε η ευκαιρία να επιδείξω και την παροιμιώδη μου ψυχραιμία. Ένας μαθητής, που δεν φημιζόταν και για την επιμέλειά του, μου είχε δώρο φερμένο κάποιο πρωί, την ώρα του μαθήματος. Πάνω στην έδρα είχε στημένη μια νεκροκεφαλή. Που τη βρήκε ο αθεόφοβος ποτέ δεν έμαθα. Τα παιδιά περίμεναν με αγωνία να δούνε την αντίδρασή μου. Μιλιά δεν ακούγονταν.

Έφερα να δούμε πως είναι το κρανίο μας, κυρία, μου δήλωσε. Μη φοβάστε, καθαρό είναι, το 'χω πλύνει με οινόπνευμα.

Μπράβο πολύ καλά έκανες, Καραγιάννη, ας το ξετάσουμε λοιπόν...

Από σαράντα σαπουνάδες πέρασα τα χέρια μου όταν βγήκα από την τάξη κι όσο οινόπνευμα διέθετε το φαρμακείο του γραφείου επάνω τους το 'ριξα, αλλά ούτε την αποστροφή μου ούτε τον ενδόμυχο φόβο μου υποπτευθήκαν.

Στην άκρη έστεκε ένας όμορφος άντρας, ψηλός κι αδύνατος, ο Αλκιβιάδης. Σοβαρός και χωρίς πολλή διαχυτικότητα, - η ειδικότητα του Θεολόγου όριζε πάντοτε την συμπεριφορά του απέναντί μας όλα τα χρόνια που συνεργαστήκαμε, - μου συστήθηκε με τη σειρά του.

Της ίδιας ειδικότητας, κοντά του στεκόταν κι ο Αντώνης, γελαστός, μεγαλύτερος μας στην ηλικία, οικογενειάρχης με παιδιά, ήσυχος και σεμνός.

Περιμένουμε και καθηγητή των γαλλικών, είπε κάποιος, μας υποσχέθηκαν ότι θα στείλουν όπου να 'ναι...

Η Τασία, μια ακόμα φιλόλογος, έφτασε σε καναδυό βδομάδες, ύστερα από αναρρωτική άδεια.

Αθόρυβη και δουλευταρού, είχε για όλους μια καλή κουβέντα. Κι ήταν τόσο γλυκόλαλη, τόσο χαϊδευτικός ο λόγος της και πειστικός, που ήσουν σίγουρη ότι εκείνο το συγκεκριμένο πρωινό ήσουν πράγματι στις ομορφιές σου ή πως το φρεσκοραμμένο σου ταγιέρ ήταν το πιο πετυχημένο ρούχο που είχες φορέσει ποτέ.

Την ήξερα πριν τη γνωρίσω. Μου την είχαν περιγράψει τόσο ανάγλυφα και παραστατικά οι άλλες ώστε όταν συστηθήκαμε δεν μοιάζαμε ξένες.

Η συνεργασία μας στάθηκε πάντοτε άριστη, ίδια κι όταν μερικά χρόνια αργότερα συναντηθήκαμε σε άλλο σχολείο.

Επίτηδες άφησα τελευταία στην υποδοχή μου την καλή μου Έλλη, φίλη αγαπημένη ως τα σήμερα. Τη θυμόμουν κάπως από το Πανεπιστήμιο, ήξερε κι εκείνη πως ήμουνα η νύφη της Αννούλας, δέχτηκα το πιο ζεστό καλωσόρισμα από τη μεριά της.

Σήμερα, όταν θυμόμαστε εκείνα τα μακρινά και καθώς η μνήμη της είναι πάντοτε σε άριστη φόρμα, να σου πως και τι φορούσες εκείνη τη μέρα, μου λέει, και πως ήσουν όταν μπήκες στο γραφείο.

Είχες τα μαλλιά σου μέτρια σε μάκρος, ήσουν πολύ χλωμή και τρακαρισμένη και το παλτό σου ήταν ριχτό με μικρά μπλε και μαύρα.

Φαίνεται πως η αγωνία μου για την επόμενη ή μεθεπόμενη μέρα θα 'μπαίνα οριστικά και με επίσημο πρόγραμμα στην τάξη ήταν τόσο καταφανής, που σκέφθηκε να την απαλύνει μ' ένα απλό αλλά και αποτελεσματικό -όπως φάνηκε αργότερα- τρόπο. Με κάλεσε στην τάξη της, β' Γυμνασίου -ίσως και να 'ξερε πως θα πάρω το ένα της τμήμα και το άλλο θα το κρατούσε εκείνη- για να παρακολουθήσω το μάθημα. Έλα αν θέλεις τη δεύτερη ώρα, μου είπε. Έχω Εφταλιώτη.

Ήταν η αρχή, της φιλίας μας. Πολλές σχολικές χρονιές έμελλε να περάσουμε μαζί, κακοκαιρίες και ζέστες, αγωνίες με τις ξαφνικές επισκέψεις επιθεωρητών, αστείες καταστάσεις, ευτράπελα ή και τραγικά συμβάντα με τους μαθητές, μικροαπολαύσεις και φαγοπότια στις σχολικές εκδρομές, δυσκολίες στη διδασκαλία κάποιου αρχαίου κειμένου ή συντακτικού όρου -τότε ζητούσαμε η μια τα φώτα της άλ-

λης- επισκέψεις για καφεδάκι στα μετρημένα ένα ή δυο σπίτια των μαθητών μας που είχαμε πρόσβαση.

Κι όταν στις 5 Ιουλίου βάζαμε λουκέτο, συχνά ταιριάζαμε κι ένα κοινό σχέδιο διακοπών.

Πάτμος, Σίφνος, Βουδαπέστη, Μόσχα, Αγ. Πετρούπολη, Πήλιο ήταν μερικά από τα μέρη των κοινών μας εξορμήσεων. Και να μην αναφερθώ στο σήμερα, όπου απαλλαγμένες πια από τα επαγγελματικά βάρη κι ανήκοντας στον ίδιο εκπολιτιστικό σύλλογο -τηρούμε βλέπετε με θρησκευτική ευλάβεια το καθήκον μα σαν συνταξιούχοι, σε μια και μόνη παρασπονδία, δεν παίζουμε μπιρίμπα- έχουμε συχνά την ευκαιρία ν' επαναλαμβάνουμε και να μαθαίνουμε ακόμα σε ταξίδια, εκδρομές, διαλέξεις, επισκέψεις σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους, σε φιλολογικά μαθήματα στο Πανεπιστήμιο, στον κινηματογράφο ή σε θεατρικές παραστάσεις.

Η Έλλη αγαπούσε τα παιδιά. Αυτό είναι ένα από τα μεγαλύτερα ατού του δασκάλου, κι εκείνη το διέθετε αναπτυγμένο σε μέγιστο βαθμό. Οι μαθητές πάλι ήταν αναπτυγμένοι σαν τα σκυλιά. Ξέρουν, σαν από ένστικτο ποιος τα νοιάζεται και ποιος ενδιαφέρεται στ' αλήθεια γι' αυτά, για την μάθηση και την αγωγή τους αλλά και την γενικότερη πνευματική τους καλλιέργεια. Και ανταποδίδουν με ανιδιοτέλεια και χωρίς όρους αυτή την αγάπη και το ενδιαφέρον.

Πρώτα απ' όλα, καθώς ανέκαθεν τη βοηθούσε το πρωτοφανές μνημονικό της, πρώτη μάθαινε σε ελάχιστο χρονικό διάστημα τα ονόματα των παιδιών - τα μικρά εννοώ. Και δεν έφτανε αυτό, ήξερε συγχρόνως τα ονόματα των γονέων, την οικογενειακή τους κατάσταση, το επάγγελμά τους και τον τόπο καταγωγής. Αν κρατούσε μάλιστα στην περίοδο των εγγραφών το μαθητολόγιο, αυτά τα στοιχεία θαρρείς τυπωνόταν στο μυαλό της μαζί με τον κοντυλοφόρο.

Σ' ένα τελευταίο κάλεσμα που είχαμε από παλιούς μας μαθητές στο Λαγκαδά, τα παιδιά -άντρες πια τα' αγόρια, κυρίες και μητέρες οι μικρές μας πριν λίγα χρόνια μαθήτριες, επιστήμονες, οικογενειάρχες, γονείς και αυτοί με τη σειρά τους- μαζί με τις αναμνηστικές πλακέ-

τες που μας χάρισαν και με το πλούσιο τραπέζι που μας πρόσφεραν, έβγαζαν από μέσα τους ένας-ένας, παλιά κατάλοιπα κι εντυπώσεις που έδειχναν μ' ένα λόγο την αναγνώριση της προσφοράς μας.

Ήμασταν έξι οι καλεσμένοι, ο Ανέστης, η Στέλλα, ο Άλκης, ο Δημοσθένης, η Έλλη και εγώ.

Μόνον εμείς οι δυο κλαίγαμε ακατάπαυστα από συγκίνηση και χαρά.

Ένας ακόμα αν μιλήσει έτσι, δε θ' αντέξω άλλο, μου ψιθύρισε, καθώς ακούγαμε τα παιδιά να ξαναπαρουσιάζονται αλλαγμένα μπροστά μας, να δηλώνουν όνομα, επάγγελμα και να αφηγούνται περιστατικά που τα σημάδεψαν.

Και ξαφνικά ανοίγει η πόρτα του κέντρου και μπαίνει ένα ζευγάρι. Πανύψηλος εκείνος, ίσαμε ένα κι ενενήντα και δίπλα η γυναίκα του, συνομήλική του φαινόταν. Δεν τους ήξερα. Ήρθε να ψυχαγωγηθεί ανυποψίαστος και πέφτει μπροστά σε γλέντι τρικούβερτο.

Τι γίνεται εδώ; Ρωτάει έναν από τους δικούς μας.

Γιατί είστε έτσι όλοι μαζεμένοι;

Έχουμε συνεστίαση με τους παλιούς μας καθηγητές.

Ποιους καθηγητές, ξαναρωτάει με ενδιαφέρον. Και στο άκουσμα των ονομάτων άρχισε να ψάχνει την Έλλη παραμερίζοντας όλους τους άλλους. Ήταν μαθητής της παλιότερος. Εκείνη στο μεταξύ είχε σηκωθεί όρθια για να τον χαιρετήσει, χαρούμενη που τον ξανάβλεπε ύστερα από τόσα χρόνια και μάλιστα ζευγαρωμένο με τη συμμαθήτριά του.

Μη βλέπετε πως όλα αυτά κάλυψαν τόσο χώρο για να τ' αφηγηθώ. Στην πραγματικότητα έγιναν όλα μέσα σε δευτερόλεπτα. Και ξαφνικά βρίσκεται η Έλλη στην αγκαλιά του γίγαντα μαθητή της, ένα κεφάλι πάνω από το μπόι του και 'κεινος να τη στριφογυρνάει και καταχαρούμενος φωνάζοντας το όνομά της.

Κατέβασέ με θεοπάλαβε, ζαλίζομαι, αντιδρούσε εκείνη.

Δε νομίζω πως κανένας του σιναφιού μας δέχτηκε ποτέ τέτοιου είδους εκδηλώσεις αγάπης από παιδί που πριν χρόνια δίδαξε στο σχολείο.

Όση ώρα έπαιρναν και έδιναν οι συστάσεις προσπαθούσα να χαρακτηρίσω τα καινούρια πρόσωπα που γνώριζα, από τους γύρω δρόμους, συνέρεαν τα παιδιά, αγόρια και κορίτσια, κοπαδιαστά, δυο-δυο, μεμονωμένα, αλλά γελαστά κι άλλα σκεφτικά και κουρασμένα πριν ακόμα αρχίσει καλά-καλά η μέρα. Ο κυρ- Γιάννης χτυπάει το κουδούνι.

Εκείνο το παλιό παραδοσιακό, μεγάλο, μεταλλικό κουδούνι, που τον ήχο του γενιές και γενιές άκουσαν στα σχολεία με αγωνία ή ανακούφιση, μέχρι να 'ρθει το ηλεκτρικό κουμπί και να στείλει τον καινούριο ξερό και στεγνό του ήχο ξεκάθαρο και απρόσωπο συνάμα. Γιατί παλιά, στο χτύπημα του κουδουνιού θαρρείς περνούσε κι η διάθεση εκείνου που το κρατούσε.

Καταλαβαίνεις από το χτύπημα να είναι ευδιάθετος ή στεναχωρημένος, αν βιάζεται στην έναρξη των μαθημάτων -μια ψυχή που είναι να βγει ας βγει- αν καθυστέρησε και ξεχάστηκε, αν διανύουμε πρώτες ώρες ή την τελευταία.

Θα μου πεις εδώ αντικατέστησαν το γλυκό ήχο της καμπάνας στις Εκκλησίες των πόλεων με ηλεκτρικές μελωδίες, μονότονες και αδιάφορες, που δε σε καλούν πλέον, μόνο σε ειδοποιούν.

Το κάλεσμα στο σχολείο θα ξέφευγε από την πρόοδο;

Ο κυρ-Γιάννης χτυπάει το κουδούνι, πρωινή προσευχή κι η μέρα αρχίζει.

Όλοι οι μαθητές συναγμένοι και τακτοποιημένοι ανά δυο στη σειρά και κατά το τμήμα τους, στις δυο πλευρές της σκάλας. Κι εμείς οι καθηγητές μαζί με το γυμνασιάρχη στο πλατύσκαλο. Εκείνα τα χρόνια κι οι καθηγητές έμπαιναν μαζί με τα παιδιά στην τάξη, εκτός ελαχίστων που καθυστερούσαν πάντα το πρώτο δεκάλεπτο και μείωναν έτσι την ώρα διδασκαλίας, αφού έτσι κι αλλιώς τους ήταν κουραστική. Πρώτη φορά κι εγώ μαζί με τους συναδέλφους εκτεθειμένη στα μάτια των παιδιών και στα χαμηλόφωνα σχόλιά τους.

Καινούρια μας ήρθε, νέα είναι, φαίνεται αυστηρή...

Το βλέμμα έπεσε πάνω τους με περιέργεια για να πω την αλήθεια. Όλων των ειδών οι φατσούλες στήθηκαν μπροστά μου κι εγώ έπαιρ-

να την πρώτη μου γεύση. Μ' αυτά τα παιδιά θα είχα να κάνω από δω και πέρα. Ήσυχια μου φαίνονται και ντροπαλά, εκτός από καναδυό μεγάλους εκεί πίσω που χαμογελούν λιγάκι πονηρά.

Τα κορίτσια καλοχτενισμένα και σοβαρά, τυλιγμένα στα χοντρά τους πανωφόρια, μόλις κι άφηναν να φανεί η μαύρη τους ποδιά με το άσπρο γιακαδάκι, που υποχρεωτικά ντυνόταν από μέσα.

Τ' αγόρια, με κουρεμένο το κεφάλι, κρατούσαν στο χέρι το μπλε καπέλο με την κουκουβάγια πάνω από το γείσο, μόλις άρχισαν να ψάλλουν την πρωινή προσευχή.

Μερικοί κανονικά και αδιάφορα, οι μεγαλύτεροι διπλωμένο στα δυο -ώσπου να 'ρθουν στο σχολείο είχε πάρει το σχήμα του, κρυμμένο στην κωλοτσέπη- και τα πρωτάκια ατσαλάκωτο, αγορασμένο μόλις πριν λίγες μέρες, απόδειξη πως είχαν πετύχει στις εισαγωγικές εξετάσεις κι ήταν πλέον γυμνασιόπαιδα.

Πρόσωπα χαρούμενα, σοβαρά, λυπημένα, -προβλήματα στο σπίτι- κουρασμένα κι ανήσυχα, -δεν έγραφα ούτε διάβασα χτες- ξυλιασμένα από το κρύο, - σήμερα με το χιόνι ατελείωτα μου φάνηκαν τα χιλιόμετρα ώσπου να 'ρθω με τα πόδια από το χωριό.

Είναι αλήθεια, πως τα πλούτη μπορούσαν να τα κρύψουν αν ήθελαν, αλλά όχι με απόλυτη επιτυχία. Ξέφευγε και ξεχείλιζε η ευμάρεια στα καθαρά και καλοζωισμένα πρόσωπα, στα ζεστά χειμωνιάτικα ρούχα και στα παπούτσια, στις καινούριες σάκες, στην αφθονία των τετραδίων και των μολυβιών και στα τσίλικα βιβλία. Μια χαρακτηριστική σεμνότητα και μετριοφροσύνη τα περιόριζε και δεν προκαλούσαν.

Εκείνη όμως που κραύγαζε ήταν η φτώχεια, που καθημερινά θα μου δινόταν η ευκαιρία να προσέξω εφεξής.

Πώς να μην πέσει το μάτι στα χλωμά πρόσωπα, στο ντρίλινο βαμβακερό παντελόνι, στο πλεκτό ζακετάκι και στα πάνινα βρεγμένα παπούτσια, στα μελανιασμένα χείλη και στα ξυλιασμένα χέρια.

Πολλές υπήρξαν οι φορές που ο γυμναστής, καθώς πάντοτε στην πρωινή συγκέντρωση τριγύριζε ανάμεσα στους μαθητές, έφερε σηκωτό ένα λιποθυμισμένο παιδί στην καρέκλα του κυρ-Γιάννη. Κι εκεί-

νο, αταίριαστα, κατακόκκινο από την ντροπή, να ψιθυρίζει: *συνήλθα τώρα, είμαι καλά, δεν έχω τίποτα, θα μπω στο μάθημα...*

Τον πρώτο καιρό δεν μπορούσα να καταλάβω πως γινόταν συχνά-πυκνά να λιποθυμούν τα παιδιά την ώρα της προσευχής. Ανεξήγητο φαινόμενο κι αυτό. Δεν πίστευα στ' αυτιά μου όταν μου εξήγησαν οι συνάδερφοι πως αυτά ήταν τα παιδιά που κάλυπταν δέκα και είκοσι ακόμα χιλιόμετρα πρωί-πρωί, για να 'ρθουν στο σχολείο, με τα πόδια και νηστικά, γιατί δεν είχαν τα χρειαζόμενα για το λεωφορείο και τη διατροφή τους.

Τελευταία, σε μια συνεστίαση με παλιούς μας τέτοιους μαθητές, κάποιος θυμήθηκε μ' ευγνωμοσύνη τις αντιδράσεις μας εκείνες τις στιγμές.

Κάνοντας πως δεν καταλαβαίνουμε ή δεν ξέρουμε την αιτία, αρχίζαμε με ύφος αυστηρό.

Γιατί βρε, δεν έφαγες πάλι το πρωί; Σ' έπιασε ο ύπνος κι άργησες; Γιάννη, φέρε δυο κουλούρια γρήγορα...

Μόλις τελειώσεις, μπες αμέσως στην τάξη, μη χασομερήσεις... Πώς να μαλώσεις ένα παιδί νηστικό ή πως ν' αντιδράσεις σε μια απαράδεκτη αδικία.

Αν εξαιρέσουμε τις βασικές δομές του επαγγέλματος, η συμπεριφορά και η στάση των καθηγητών απέναντι στα παιδιά κι η επαφή μαζί τους δεν θα πρέπει να μεταβλήθηκε ως τα σήμερα πιστεύω, μ' όλο που από καιρό πλέον δεν έχω άμεση γνώση.

Όλες οι αισθήσεις σε πλήρη λειτουργία και εγρήγορση. Τα μάτια μας δεκατέσσερα, για να καλύπτον το πλήθος και να το ελέγχουν, τ' αφτιά μας τεντωμένα και το μυαλό μας απόλυτα συγκεντρωμένο. Τι θα μας πούνε τα παιδιά, τι να διορθώσεις από τα λεγόμενά τους, τι θα πεις εσύ, πως θα το διατυπώσεις καλύτερα για να το κατανοήσουν, τι θα γράψουν εκείνα στον πίνακα και τι θα συμπληρώσεις εσύ. Πως θα στέκεσαι. Όρθια και να κινείσαι; Κουραστικό και για τις δυο πλευρές. Καθιστή στην έδρα; Μήπως είσαι απόμακρη και τα φοβίσεις. Κοντά τους, σε κάποιο πρώτο θρανίο ακουμπισμένη; Μη θεωρηθεί ότι ξε-

φεύγει από τα πρότυπα και δείχνεις περισσότερο από ό,τι πρέπει οικειότητα.

Τα μαλλιά, το ντύσιμο, τα παπούτσια σου; Τίποτα να μην είναι κραυγαλέο και προκλητικό. Η φωνή σου;

Δυνατή, όσο να σ' ακούνε όλοι, δίχως όμως και να ενοχλεί τ' αυτιά τους.

Τα παιδιά από τη φύση τους είναι περίεργα και με διαρκή κριτική διάθεση. Δεν την εξαντλούν ούτε στους γονείς και τ' αδέρφια τους, που εξ ορισμού αγαπούν, ούτε στους φίλους αφού ταιριάζουν και κάνουν παρέα μαζί τους.

Η ματιά τους πέφτει ολοένα εξεταστική σε σένα που βρίσκεσαι απέναντί τους, στην έδρα. Εσύ προσπαθείς να τα φωτίσεις κι εκείνα ψάχνουν να ανακαλύψουν τις αδυναμίες σου. Πολλές φορές μάλιστα, αν τύχει και σ' αντιπαθήσουν, γίνονται τυραννικά και βγάζουν στην επιφάνεια κακίες που δεν υποπτεύεσαι ούτε τις περιμένεις. Εξαιρείται πάντοτε του κανόνα ο προικισμένος δάσκαλος. Αυτόν τον αγαπούν ανυπόκριτα και δεν τον ξεχνούν ποτέ.

Το σχολείο του Λαγκαδά είχε την πολυτέλεια, να λειτουργεί και τα Σάββατα βέβαια. Την Κυριακή, εκκλησιασμός. Παρόντες τρεις από μας κάθε φορά κι από τους μαθητές, μόνο εκείνοι που κατοικούσαν στην μικρή πόλη. Παιδιά των γύρω χωριών, δεν ήσαν υποχρεωμένα να παρακολουθήσουν τη λειτουργία.

Ίσως αυτή η τακτική κυριακάτικη υποχρεωτική σχολική εργασία μ' έκανε έκτοτε ν' αποφεύγω τις λειτουργίες στην Εκκλησία. Επισκέπτομαι τους ναούς ακανόνιστες μέρες και ώρες και μόνον όταν εγώ νιώθω την ανάγκη της επικοινωνίας μου με τα θεοτικά. Εκείνοι οι εκκλησιασμοί μ' άφηναν και κάποιες τύψεις κάθε φορά.

Δεν άντεχα να υπομένω τον παράφωνο -δεν έχω ξανασυναντήσει άλλον τέτοιο σε Εκκλησία- παπά, επί δυο ώρες, όρθια και με μian ιδιαίτερη ευπάθεια στο αριστερό μου πόδι, λόγω κιρσών. Έτσι, κατέληγα μέσα σ' αυτό το δίωρο να σκέφτομαι οτιδήποτε άλλο απ' ότι επέβαλλε η στιγμή και ο ιερός χώρος.

Το φαγητό του μεσημεριού, την οικογένεια που με περίμενε, το ωραίο πανωφόρι που είδα στη βιτρίνα, τη βραδινή επίσκεψη στους φίλους. Κι αυτά, ενώ γνώριζα τη λειτουργική απ' έξω κι ανακατωτά. Είχε φροντίσει ο καθηγητής μου της θεολογίας στο γυμνάσιο την άρτια κατάρτισή μου.

Από την αρχή ο Ανέστης είχε ξεκαθαρίσει τη θέση του σ' αυτό το ζήτημα, του εκκλησιασμού. Τα ιδεολογικά του δεν πολυεπέτρεπαν την είσοδό του στις Εκκλησίες, γι' αυτό εκτελούσε το υπαλληλικό του καθήκον της Κυριακής με τον δικό του, πάντα ανορθόδοξο αλλά και παραδεκτό από την ανώτερη διοίκηση, τρόπο.

Ερχόταν μαζί μας το πρωί στο σχολείο, τακτοποιούσε τα παιδιά, τα συνόδευε μέχρι τον αυλόγυρο της Μητρόπολης και μετά, *εγώ τώρα σας αποχαιρετώ*, μας έλεγε χαμηλόφωνα και υπομειδιώντας.

Την αληθινή επανάσταση και με ευτυχή μάλιστα κατάληξη, την άρχισε λίγα χρόνια αργότερα η καλή συνάδερφος, η Μερόπη. Δήλωσε ευγενικά και αποφασιστικά κάποια στιγμή που ο γυμνασιάρχης τακτοποιούσε τις κυριακάτικες βάρδιες του εκκλησιασμού και μας άφησε όλους άναυδους.

Εμένα να μ' εξαιρέσετε, σας παρακαλώ. Δεν θα έρχομαι για εκκλησιασμό κανένα πρωινό Κυριακής, άλλωστε δεν είμαι υποχρεωμένη.

Από την επόμενη σχολική χρονιά, οι μαθητές μας εκκλησιάζονταν σε ειδική λειτουργία, κάθε Σάββατο πρωί, την πρώτη ώρα. Το υπόλοιπο πρόγραμμα και τα διαλείμματα συγκεκομμένα έκλειναν την σχολική μέρα.

Το προνόμιο του σχολείου να λειτουργεί μόνο πρωί ήταν και το μοναδικό, μου φαίνεται. Γιατί, κατά τα άλλα, παρουσίαζε αξεπέραστες δυσκολίες. Ήταν μεικτό, με ξεχωριστές τάξεις αρρένων και θηλέων και πολυπληθές σε αριθμό παιδιών.

Κάλυπτε όλη τη γύρω περιφέρεια. Τα δημοτικά από Άσσηρο, τη Χρυσουαγή, τα Λαϊνά και τη Λητή, την Όσσα, τη Νυμφόπετρα και το Δρυμό κι από άλλα χωριά που δεν θυμάμαι πια, έστελναν τους μικρούς αποφοίτους στο Γυμνάσιο Λαγκαδά.

Δεν το αντέχω. Εκατόν σαράντα μάτια πέφτουν πάνω μου κάθε πρωί μόλις ανοίξω την πόρτα της τάξης.

Έτσι ήταν τότε, 60 με 70 μαθητές στην τάξη, και ήταν θέμα τύχης ο αριθμός, αφού δεν γινόταν ανακάτεμα των φύλων. Μπορούσες λοιπόν μια ώρα να βρίσκεσαι σε μια τάξη με 45 κορίτσια και την επόμενη να διδάσκεις σε άλλη με 65 αγόρια. Μόνο με τα χρόνια, ύστερα από αγώνες και απεργίες που μας εξαντλούσαν πάντοτε οικονομικά, πετύχαμε το πενήνήμερο, την μείωση στις ώρες διδασκαλίας του καθηνός μας και ένα λογικό αριθμό παιδιών στην τάξη.

Σε δυο τρεις μέρες ο Ανέστης μ' έβαλε στο πρόγραμμα. Αρχαία και Νέα Ελληνικά στην Β', στο τμήμα των αγοριών, -τα κορίτσια τα κράτησε η Έλλη- Ιστορία στην Α' και Δ' καθώς και Ψυχολογία στην Ε'.

Σ' όλα τα χρόνια που έμπαινα στις τάξεις δεν είχα πρόβλημα με το ποιο μάθημα θα μου δώσουν. Έτσι κι αλλιώς όλα ήταν θέμα καλής προετοιμασίας. Είμαι καλά οπλισμένος και δίχως αδύνατα σημεία, μη φοβάσαι να περάσεις το κατώφλι της τάξης.

Κι αν κάποτε τα παιδιά, με τη σκληρότητα που έχουν για χαρακτηριστικό στην ηλικία τους, σου θέτουν ερωτήματα περίπλοκα για να σε «τσακώσουν αδιάβαστη» ένα είναι το φάρμακο. Πες πως δεν γνωρίζεις την απάντηση, αύριο θα την έχεις, - δεν είσαι δα και πάνσοφος, κανένας δεν τα ξέρει όλα. Καλύτερα να δηλώσεις άγνοια παρά να δείξεις την ημιμάθεια σου.

Έτσι κι εγώ, ιδιαίτέρως αν κρατούσα στο χέρι κείμενο, δεν αγωνιούσα. Τα δύσκολα μου ήταν στην Ιστορία.

Με μια μνήμη εκ φύσεως αδύνατη, για να μην πω ανύπαρκτη, είχα πάντοτε πρόβλημα μ' αυτό το μάθημα. Έπρεπε να καταβάλλω μεγάλες προσπάθειες για να θυμάμαι με τη σειρά που έπρεπε γεγονότα, χρονολογίες, πρόσωπα, καθώς και τα επί πλέον, εκτός βιβλίου δηλαδή, που είχα ετοιμάσει από την προηγούμενη μέρα.

Κάποτε ένας επιθεωρητής, όταν αναφέρθηκα στην αδυναμία μου αυτή, με συμβούλεψε να 'χω μπροστά μου ένα μικρό σημείωμα ή να γράφω στον πίνακα συνοπτικά τα διδακτέα της ημέρας. Δεν το υιοθέ-

τησα ποτέ γιατί ντρεπόμουν τα παιδιά. Τώρα όμως που το σκέφτομαι, βρίσκω πως ήταν μια πολύ ωραία και έντιμη λύση.

Και καθώς σήμερα, τ' άκουσα από την εγγονή μου αυτό, δεν είναι ψέματα -υπάρχουν νεαροί δάσκαλοι που διδάσκουν το νέο μάθημα, με το βιβλίο ανοιχτό ή με μια απλή ανάγνωση- θεωρώ πως οι δικές μας αναστολές ήταν τότε τουλάχιστον υπερβολικές.

Τα πρώτα χρόνια ήμουν πολύ αυστηρή με τα παιδιά. Η απειρία, ο φόβος, η άγνοια, το τρακ μ' έκαναν πολύ επιφυλακτική. Δεν ξανοιγόμουν εύκολα. Οι αταξίες τους, φυσιολογικές για την ηλικία τους, λέω σήμερα.

Δεν μ' ένοιαζε αν δεν καταλάβαιναν κάτι, η δήλωσή τους όμως πως δεν διάβασαν, μ' έκαναν έξω φρενών, μ' έφταναν στο σημείο να μπήγω τις φωνές. Αυτό τον υψηλό τόνο μέσα στην τάξη τον έκοψα μαχαίρι μια χρονιά, εντελώς τυχαία. Ήταν άνοιξη, είχαμε αρχίσει να ανοίγουμε και τα παράθυρα και εγώ καθώς δεν είχα μάθημα εκείνη την ώρα, βρέθηκα να κάνω ένα γύρο στην αυλή για να ξεμουδιάσω. Από τ' ανοιχτά μάτια των κάτω τάξεων, έβλεπα τους μαθητές στα θρανία τους και τους συναδέρφους όρθιους μπροστά τους, ν' ακούνε ή να μιλούν. Και ξαφνικά, ποιος ξέρει τι προηγήθηκε, βλέπω μια συνάδερφο έξαλλη, να χειρονομεί ακανόνιστα και βίαια, να ωρύεται με γουρλωμένα τα μάτια, να μαλώνει τα παιδιά χωρίς να ελέγχει ούτε κινήσεις ούτε στόμα.

Κ' εκείνα, είχαν κατεβάσει το κεφάλι ντροπιασμένα, θα υποθέσετε. Καθόλου. Την κοίταζαν κατάματα και γελούσαν. Μάλιστα, κρυφογελούσαν και σκουντούσε το ένα τ' άλλο με νόημα.

Έπαιρνα εκείνη την ώρα το πιο σπουδαίο μου μάθημα. Το παιδί, δε χρειάζεται αγριάδες και αυστηρότητα για να σε πάρει στα σοβαρά. Πρόσωπο που χάνει την ψυχραιμία του, δίνει την εικόνα του γελοίου. Τότε όμως, είναι αλήθεια, είχαν συντελέσει στην αυστηρή μου στάση και οι δηλώσεις της Έλλης.

Το δόντι μου δε το βλέπουν τα πρωτάκια, τουλάχιστον ως τα Χριστούγεννα, έλεγε. Δεν τους χαμογελούσε, για να ξέρουν που βρίσκο-

νται και να μη ξεθαρρεύουν. Δεν είναι εδώ δημοτικό. Φοιτούν στο γυμνάσιο πλέον, έχουν μεγαλώσει.

Μας, διέφευγε πως το παιδί των 12 και κυρίως το αγόρι, που από τη φύση του αργά ωριμάζει, δεν μπορεί να μείνει ήσυχο και προσεκτικό 3 ολόκληρα τέταρτα της διδακτικής ώρας.

Αν θέλεις να αποφύγεις αυτή την έλλειψη ευταξίας και αφοσίωσης στο μάθημα κι αν έχεις την ευχέρεια να διαλέξεις, τότε καλύτερα χίλιες φορές να 'χεις απέναντι σου παιδιά των μεγαλύτερων τάξεων. Δεν σε διακόπτουν ποτέ οι μεγάλοι την ώρα της διδασκαλίας για να διαμαρτυρηθούν που ο διπλανός τους πήρε την σβηστήρα. Μπορεί να αφαιρεθούν, να μη σε προσέχουν, για άλλους όμως λόγους, εντελώς δικαιολογημένους, αφού τους κινεί η βασανιστική τους εφηβεία, αλλά δεν παίζουν αγκωνιές με τον συμμαθητή τους.

Οι έφηβοι γίνονται αξιαγάπητοι στην προσπάθειά τους να δείξουν πως μεγάλωσαν και σοβάρεψαν, ενώ είναι ακόμα παιδιά. Με τις σκανταλιές τους και μ' ένα χιούμορ, συχνά καταλυτικό, σε οδηγούν σε πλήρη εξοικείωση.

Έτσι, ενώ άρχισες τη χρονιά σου σε καινούρια τάξη και με άγνωστα παιδιά, μέσα σε ένα μήνα, έχεις μάθει τα επώνυμά τους, μετά τα Χριστούγεννα το μικρό τους όνομα, κατά το Πάσχα ξεχώρισες το χαρακτηριστήρα του καθενός, πληροφορήθηκες και τα σχετικά με την οικογενειακή του κατάσταση και προς το τέλος κατέληξες να τ' αγαπάς, γιατί το καθένα έχει την προσωπικότητά του ακόμα και το πιο απροσάρμοστο και άτακτο και αμελές – κουτοί μαθητές δεν υπάρχουν κατά τη γνώμη για να τους συμπεριλάβω.

Οι μαθητές κουβαλούν τη γνώμη πως μόνο εκείνοι χαίρονται όταν κλείνουν τα σχολεία κι οι καθηγητές είναι περίλυποι που δεν θα δίνουν το καθημερινό τους παρόν στην τάξη. Που να ξέρουν πως κι εμείς, ακριβώς με την ίδια λαχτάρα σημειώναμε στο μικρό μας ημερολόγιο της τσέπης σβήνοντας με ένα Χ, τις μέρες της αργίας. Που να φανταστούν πως απογοητεύομασταν αν των τριών Ιεραρχών έπεφτε Κυριακή.

23 λοιπόν Δεκεμβρίου, αρχή ευλογημένων διακοπών, πρώτη φορά βρέθηκα στη σχολική χριστουγεννιάτικη γιορτή καθισμένη στην πρώτη σειρά με την τρίχρονη κόρη μου στην αγκαλιά. Υπήρχε ένα γιορταστικό τυπικό, που το τηρούσαν από χρόνια, μου είπαν. Αφού τα παιδιά έλεγαν τα καθιερωμένα ποιήματα ή διάβαζαν κάποιο πεζό, συχνά απόσπασμα από τα μαγευτικά χριστουγεννιάτικα του Παπαδιαμάντη, ένας μαθητής, συνήθως της τελευταίας τάξης, με βροντερή φωνή και ντυμένος Άγιο-Βασίλης, έβγαине στην σκηνή κι άρχιζε τον εξάψαλμο.

Σατίριζε με τη σειρά όλους τους διδάσκοντες όπως και μαθητές, ονομαστούς για την επιμέλεια, τις αταξίες τους την ομορφιά τους, την ωραία τους φωνή ή την δεξιοτεχνία τους, στο χορό και το τραγούδι.

Παιδιά από φτωχά αγροτικά χωριά και από ταπεινές οικογένειες κι όμως πάντα ήξεραν να φερθούν με διακριτικότητα, χωρίς να πληγώνουν. Ποτέ στις γιορτές ή στις εκδρομές δεν τάκουσα να σατιρίζουν ασχήμια, αναπηρία σωματική ή άλλο προσωπικό ή σωματικό ελάττωμα.

Όλα ήταν καλοπροαίρετα και κανένας δεν αισθανόταν θιγμένος ή ενοχλημένος αρκεί να διέθετε στοιχειώδες χιούμορ. Έτσι τ' ακούσαμε και κείνη την πρώτη για μένα φορά, πως ο Ανέστης λέει στους μεγάλους, σκύψε ρε συ, να σε δείρω και πως η κα Ψωμοπούλου είναι πολύ αυστηρή και απαιτητική στην τάξη και φωνάζει και πολύ. Είπαμε, ακόμα δεν είχα δει τη συνάδελφο από την αυλή.

Για όλους είχε ο Άγιο-Βασίλης ένα έμμετρο τετράστιχο κι ένα δώρο από τη μεγάλη σακούλα του.

Με το τέλος της γιορτής τα παιδιά δεν έφευγαν. Τι γίνεται; Ρωτώ. Γιατί περιμένουν ;

Πήγαινε στην τάξη σου και περίμενε. Θα δεις, μου λέει η Έλλη. Η τάξη του καθενός ήταν προκαθορισμένη στο πρόγραμμα και καταγεγραμμένη στο πρακτικό της α' συνεδρίασης. Συνήθως ο υπεύθυνος καθηγητής ήταν ο φιλόλογος, γιατί είχε τις περισσότερες ώρες. Όταν όμως αυτοί σώνονταν, τότε ο Γυμνασιάρχης όριζε υπεύθυνο τον μα-

θηματικό ή τον φυσικό ή όποιον άλλο. Αυτός φρόντιζε για το τμήμα του και ονομάτιζε τον απουσιολόγο της χρονιάς.

Έλεγε το βιβλίο, ανανέωνε τους επιμελητές της εβδομάδας, συνόδευε τα παιδιά στις εκδρομές ή στις διάφορες εκδηλώσεις.

Πάω λοιπόν κι εγώ στην τάξη μου, σ' αγόρια της Β' γυμνασίου. Αλλαγές μεγάλες. Τα πρώτα θρανία είχαν φύγει στο πλάι, ο χώρος είχε ανοίξει κι ήταν γεμάτος κουτιά τυλιγμένα με γιορτινά χαρτιά και κορδέλες. Πάνω στην έδρα ένας δίσκος με κουραμπιέδες, μερικές καρέκλες στο γύρω για τους επισκέπτες καθηγητές. Όλο και θα περνούσε κάποιος να τους πει κι από κοντά τα χρόνια πολλά και να κεραστεί.

Οι επιμελητές επί της υποδοχής. Καθίστε, κυρία με καλοδέχτηκαν.

Σε λίγο γέμισε η αίθουσα κι άρχισε η αληθινή γι' αυτά γιορτή. Η ανταλλαγή των δώρων.

Όλες οι συνεννοήσεις είχαν, κατά τα ειωθότα, γίνει πριν ακόμα εγώ φτάσω στο σχολείο, στην αρχή της χρονιάς, για νάχουν τα παιδιά περιθώριο οικονομικό και άνεση.

Κατ' αρχήν όριζαν ένα ανώτατο ποσό, ταιριαστό και προσιτό σ' όλες τις τσέπες και έγραφαν τα ονόματά τους σ' ένα χαρτάκι. Από το μαθητικό κασέτο όπου τάρριχναν όλα, στην τύχη, τραβούσε ο καθένας ένα όνομα, που το κρατούσε μυστικό. Μόνον εκείνος ήξερε ποιόν συμμαθητή του είχε να σκεφτεί τι θα τον δωρίσει.

Πριν μπούνε λοιπόν στην μεγάλη αίθουσα- δύο τάξεις με ξύλινο διαχωριστικό που άνοιγε σε τέτοιες περιπτώσεις για να παρακολουθήσουν τη γιορτή- είχαν περάσει από την τάξη κι είχαν αφήσει, αθόρυβα και μυστικά αν ήταν δυνατόν, το πακέτο του ο καθένας, με καρφίτσωμένη την άσπρη καρτούλα. Όνομα και ευχές για κάθε μαθητή ξεχωριστά. Οι επιμελητές είχαν κι άλλη μια φροντίδα μετά. Να ελέγξουν, με βάση ένα κατάλογο, αν υπήρχαν δώρα για όλους.

Άλλες χρονιές, παλαιότερα-κι αυτό συνέβη κι αφότου μπήκα κι εγώ σ' αυτό το παιγνίδι- έτυχε να μείνει μαθητής χωρίς το καθιερωμένο πακέτο στα χέρια.

Εκείνος που ήταν υπεύθυνος το είχε ξεχάσει ή στη χειρότερη περίπτωση δεν είχε χρήματα για την παραμικρή αγορά και ντράπηκε να

το δηλώσει απ' την αρχή. Ξεχωριστά απ' αυτά, ήταν και προστατευμένος στην ανωνυμία του και δεν ξέραμε ποιος είναι.

Τότε επιστρατεύονταν παιδιά και καθηγητές, γινόταν κάποιος φιλοέρανος κι ένας μαθητής κατέφευγε στο βιβλιοπωλείο του Μαυρίδη. Ένα βιβλίο πάντα σώζει καταστάσεις. Ρούχο, ήταν απλησίαστο στην τιμή, γλυκό, θα το 'τρωγε και θα το ξεχνούσε, μαντήλια, ήταν χωρισμός, κάλτσες ε, δεν πάει, χριστουγεννιάτικα, επιτραπέζιο, κι εκείνο ακριβό.

Φέρε έναν Ιούλιο Βέρν, όπου να ναι, δεν έχει αυτός βιβλία στο σπίτι του, καταλήγαμε.

Αυτό το παιχνίδι, η ανταλλαγή των δώρων, κράτησε όλα τα χρόνια που έμεινα εκεί και συμμετείχα πάντοτε κι εγώ, επί ίσοις όροις. Κλήρωση, ανωνυμία, δώρο, όλα με τάξη.

Αργότερα το συνάντησα και στα σχολεία της πόλης, όπου λειτούργησα. Όμως, τα παιδιά το είχαν αλλάξει πατόκορφα που λένε, το ευτέλισαν, στην προσπάθειά τους ν' αστειευθούν και να πειράξουν τους συμμαθητές τους. Έτσι παραβρέθηκα μια χρονιά σε μια σκηνή που δε μου φάνηκε καθόλου αστεία ούτε σαν φάρσα τη λογάρισα. Δυο μαθήτρες -τα σχολεία στο μεταξύ είχαν γίνει μικτά- πήραν από ένα μεγάλο πακέτο στα χέρια τους κι άρχισαν να ξετυλίγουν τα γιορταστικά περιτυλίγματα.

Βρήκαν ένα κουτί που περιείχε όμως άλλο μικρότερο κι εκείνο έκλεινε άλλο, κι όταν πια όλοι κρατούσαν στα χέρια τους το δώρο, εκείνα τα ταλαιπώρα έμεναν μια ευχετήρια καρτούλα στο χέρι. Οι δράστες έμειναν αναπολόγητοι κι ατιμώρητοι στην ανωνυμία τους. Θύμωσα πολύ εκείνη τη φορά και δήλωσα πως όσο ήμουν υπεύθυνη σε τάξη, δεν θα συμμετείχα ξανά σ' αυτή την κοροϊδία ούτε θ' αναλαμβάνει τη διεξαγωγή τέτοιου παιχνιδιού. Και το τήρησα.

Εκείνη την πρώτη χρονιά, πήρα και δυο βασικά μαθήματα συμπεριφοράς και καθήκοντος, που έμελλαν να με προστατεύσουν ή καλύτερα να αναπτύξουν την υπευθυνότητά μου, κυρίως σε σχέση με το επάγγελμα που είχα αρχίσει να ασκώ.

Οι μέρες μετά τα Χριστούγεννα άρχισαν να κυλούν ομαλά. Είχα μάθει τα ονόματα των μαθητών μου της Β΄ και των μεγάλων, είχα ξεκινήσει να δένομαι μαζί τους, είχε σχεδόν καταλαγιάσει το καθημερινό άγχος.

Έφθασε ο Φεβρουάριος, μήνας των επίσημων γραπτών διαγωνισμάτων του Α΄ εξαμήνου. Έτσι ήταν το σύστημα τότε. Το Β΄ εξαμήνο καινούρια ύλη, άλλα βιβλία, νέοι βαθμοί. Το πρόγραμμα μας ήθελε όλους, εκτός από δύο που είχαν κενό εκ περιτροπής, για να διορθώσουν τα γραπτά τους. Ο εισηγητής έπρεπε να 'ναι πιο νωρίς στη θέση του για να βγάλει τα θέματα με κάποιον συνάδελφό του, του ίδιου κλάδου κι οι επιτηρητές να δουν στο πρόγραμμα, σε ποια αίθουσα θα είναι υπεύθυνοι.

Το πρόβλημα της αντιγραφής στους διαγωνισμούς υπήρχε ανέκαθεν κι ήταν ζήτημα τιμής για μας να μην το επιτρέπουμε όσο επιτηρούσαμε. Αν ακούγαμε μαθητή να λέει εμπιστευτικά στους φίλους του, αχ, τι καλά να μας φυλάει ο τάδε, πολλοί ψύλλοι μπαίνανε σ'αυτιά μας. Ο συνάδελφος είχε ήδη προβλήματα στην επιτήρηση. Κι εκτός απ' αυτό, μας πονούσε να κοκκινίσουμε κόλλα με την ένδειξη «συνελήφθη αντιγράφων». Λυπόμασταν το παιδί. Ας έγραφε ότι ήξερε. Καλύτερα καλύπτεται μέχρι το τέλος του χρόνου ένα 5 ή 6 παρά η μονάδα της τιμωρίας.

Έτσι είχαν τα πράγματα, όταν εκείνο το πρωινό του Φεβρουαρίου βρεθήκαμε στο πρακτορείο. Είχε πέσει χιόνι όλο το βράδυ που τα σκέπασε όλα. Παγωνιά τρυπούσε τα κόκαλα, χτυπούσαμε τα πόδια μας για να τα ζεσάνουμε και η μεγάλη μαντεμения σόμπα που έκαιγε μέσα στην αίθουσα δε βοηθούσε καθόλου την κατάσταση. Κάποια στιγμή έφτασε ένα ταλαιπωρημένο και χιονισμένο λεωφορείο από το Λαγκαδά.

– Τι γίνεται, παιδιά, ρωτάει ο πράκτορας.

– Χάλια. Δύο ώρες κάναμε να 'ρθουμε. Σχεδόν αδιάβατο το Δερβένη, στο Τιτάν γλιστρούσε πολύ, δεν είχαμε και αλυσίδες, άσε. Να δούμε πως θα ξαναφύγουμε!,,

Κοιταζόμαστε όλες ανήσυχες, αναρωτιόμαστε τι θα κάνουμε, έχουμε εξετάσεις, εγώ είχα και ψυχολογία εκείνη τη μέρα.

– *Τίποτα δε θα κάνουμε, λέει σοβαρά η Μαρία. Απλούστατα δε θα πάμε. Ο δρόμος είναι αδιάβατος, δεν μπορούμε να φύγουμε. Έτσι απλά χωρίς δεύτερη σκέψη.*

Και δεν βρέθηκε μια από μας, πιο λογική να πει, ο καιρός δεν είναι δικαιολογία να λείψετε από τις εξετάσεις. Κανονικά πρέπει να μένετε στην έδρα σας, όπως κάνουν όλοι οι συνάδελφοί σας στην επικράτεια, κακομαθημένοι! Και ποιος θα σας καλύψει στις τάξεις -ήμασταν πέντε- Θα διώξει ο γυμνασιάρχης τα παιδιά; Με ποια δικαιολογία. Δεν ήρθαν οι καθηγητές σας γιατί χιόνισε;

– *Κι εμείς πως ήρθαμε από το δικό μας χωριό μέσα στο κρύο και με τα πόδια μάλιστα; Θα πούμε μερικά. Τίποτε από αυτά δεν έκρουσε το ανώριμο μυαλό μας. Χωρίς δόλο, πρέπει να ομολογήσω, αλλά με αδικαιολόγητη έλλειψη ευθύνης και σωστής κρίσης, πήραμε την τσάντα μας, υπό μάλης και πίσω στο σπίτι. Εγώ προσωπικά δεν βρίσκω ύστερα από τόσα χρόνια κανένα ελαφρυντικό, κι ας είχα μόνο δύο μήνες στο σχολείο κι ας νόμιζα πως έτσι γίνεται πάντα όταν χιονίζει...*

– *Τι συμβαίνει; Γιατί γυρίσατε; Με ρώτησαν στο σπίτι.*

– *Έκλεισε ο δρόμος με την κακοκαιρία, δήλωσα περιχαρής.*

Αμ δεν είχε κλείσει ο δρόμος. Το αυτοκίνητο, ξεκίνησε, με κάποια καθυστέρηση βέβαια, όλοι οι καθηγητές έφτασαν στο σχολείο εκτός από εμάς-τρεις τελικά οι ασυλλόγιστες.

Τα θέματα βγήκαν-ο Γιάννης ο γυμναστής με τον μαθηματικό, τον γυμνασιάρχη, τακτοποίησαν τα θέματα της ψυχολογίας μου-οι εξετάσεις έγιναν κανονικά. Το θέμα όμως δεν είχε λήξει.

Την επόμενη, εμείς οι τρεις, με τον αέρα μας και καλημέρα σας. Είχαμε μάλιστα, την εντύπωση πως ήμασταν και απόλυτα δικαιολογημένες.

Η αντίδρασή του συνήθως ήρεμου γυμνασιάρχη, εκείνη την ημέρα ήταν απροσδόκητα επιθετική, σε τόνους χαμηλούς, αλλά έντονη. Τ' άκουσα με σκυμμένο κεφάλι, χωρίς να αρθρώσω λέξη. Κι όταν ήρθε

στο τέλος και το φοβερό, αύριο θα μου έχετε γραπτή απολογία και θα δω μετά τι θα κάνω γι' αυτό το θέμα, έπεσα σε κατάθλιψη. Στο σπίτι τσιμουδιά.

– *Τι γράφεις όλο το απόγευμα έτσι απορροφημένη, ρώτησε ο Πάνος κάποια στιγμή. Τι να πω και τι να ομολογήσω. Ακόμα δε βρέθηκα, διορισμένη και σε καλή θέση κα με καλούν σε απολογία;*

– *Κάτι για το σχολείο...*

Μόνο στην Έλλη τηλεφώνησα, να ζητήσω τη συμβουλή της.

Εκείνη είχε κενό δυο μέρες συνεχείς και δεν ήξερε τι συμβαίνει.

– *Μην ανησυχείς, με καθησύχασε. Είναι καλός, δεν πιστεύω να δώσει συνέχεια. Μάλλον στο συρτάρι του θα τα κρατήσει, δε θα φτάσουν στον επιθεωρητή, φαντάζομαι.*

Δυστυχώς, όλα τα χρόνια μου στην εκπαίδευση δεν κράτησα αντίγραφα των όσων έγραφα κατά καιρούς είτε αυτά ήταν λόγοι πανηγυρικοί είτε μικρές εργασίες για τα παιδιά, που αναφέρονταν σε λογοτέχνες, είτε προγράμματα για εκδρομές πολυήμερες είτε ξεναγήσεις σε αρχαιολογικούς χώρους.

Διαφορετικά θα είχα την καλή ευκαιρία να σας παραθέσω εδώ την απολογία μου. Το μόνο που θυμάμαι είναι πως δεχόμουν το αδικαιολόγητο της συμπεριφοράς μου και έδινα ειλικρινή υπόσχεση, πως στο εξής θα ήμουν άκρως προσεκτική και συνεπής στα καθήκοντά μου.

Όπως το είπε η Έλλη έτσι έγινε. Τα γραπτά εκείνα απολογητικά κείμενα και των τριών μας έμειναν στο συρτάρι του γυμνασιάρχη και ποτέ πια δεν ξανάγινε λόγος γι' αυτά.

Δεν πέρασε λίγος καιρός κι έρχεται το δεύτερο κρούσμα, αφέλειας, να το πω, απρονοησίας, επιπολαιότητας. Όλα μαζί καλύτερα ταιριάζουν στην περίπτωση αν και δεν είναι πια σήμερα, αλλά ούτε ήταν ανέκαθεν χαρακτηριστικά μου.

Διάλειμμα είχε χτυπήσει ο κυρ-Γιάννης κι εγώ ήμουν εκείνη τη μέρα εφημερεύουσα. Αυτό σημαίνει πως σ' όλα τα διαλείμματα έπρεπε να βρίσκομαι μαζί μ' ένα ακόμη συνάδερφο στην αυλή, να επιβλέ-

πω τα παιδιά στην έξοδο καθώς και στην είσοδό τους στην τάξη και να φροντίζω για την κόσμια συμπεριφορά τους, το λεξιλόγιο, τις κινήσεις τους την αυλή.

Κάποια στιγμή είδα στην τσάντα μου δεν είχα τσίχλα. Τότε ήταν ακόμα η εποχή που μασούσα μετά μανίας μαστίχα. Με την τριβή μου μέσα στην τάξη και στην προσπάθειά μου να περιορίσω τους μαθητές να μηρυκάζουν την ώρα του μαθήματος, καθώς και η πολύ σοβαρή διαπίστωση πως όταν μασάς και μιλάς αποτελείς θέαμα έως αηδιστικό, κατάφερα να απαλλαγώ από τη συνήθεια αυτή.

Τότε όμως ήμουν ακόμα στην αρχή. Πολλά είχα να διδαχθώ στην πορεία μου από τους μαθητές, που ούτε τα υποψιαζόμουνα.

– Έλα δω, καλό μου, φώναξα μια μαθήτριά μου της Δ.

– Πετάξου μέχρι το περίπτερο και πάρε μου ένα πακετάκι τσίχλες.

– Μάλιστα, κυρία, και βγήκε το παιδί έξω από τον σχολικό αυλόγυρο.

Σχεδόν το 'χα ξεχάσει όταν χτύπησε το κουδούνι για την επόμενη ώρα. Όλοι στις θέσεις μας, καθηγητές και μαθητές.

Στο πρώτο δεκάλεπτο -αυτό συνηθίζεται κι εφαρμόζεται πάντοτε στα σχολεία- ο γυμνασιάρχης έκανε τον καθιερωμένο του έλεγχο. Όλοι στις τάξεις. Η πορεία των μαθημάτων κανονική.

Όλα καλά και τακτικά, μόνον εκείνη την ώρα έμπαινε στον αυλόγυρο η μαθήτριά μου.

Που ήσουν εσύ; Γιατί δεν είσαι στο μάθημα σου;

Τώρα θα μπω στην τάξη, κ. γυμνασιάρχα, απολογήθηκε χαμηλοβλέποντας. Είχα πάει στο περίπτερο... Και διηγήθηκε όσα προηγήθηκαν.

Σε επόμενο διάλλειμα κλήθηκα στο γραφείο του.

Ανυποψίαστη εγώ, με τον αέρα και τη σιγουριά που μου διέκρινε τότε και με σύμμαχο το νεαρό της ηλικίας, βρέθηκα όρθια απέναντί του.

– Να σε προστατέψω θέλω, παιδί μου, γιατί τους λίγους μήνες που είσαι εδώ διαπίστωσα πως μυαλό διαθέτεις, μόνον η πείρα σου λείπει. Ποτέ σε ώρες μαθημάτων δεν θα βγει παιδί έξω από την αυλή και πολύ περισσότερο, δεν θα το έχεις στείλει εσύ. Είμαστε υπεύθυνοι γι' αυτά από

την ώρα που χτυπάει το κουδούνι για αρχή, μέχρι να ξανακουστεί για το τέλος.

– Σκέψου ένα τροχαίο ατύχημα, μια...

– Μη συνεχίζετε, κ. γυμνασιάρχα! Δεν πρόκειται να ξανασυμβεί τίποτε ανάλογο από μέρους μου. Δεν είχα υπολογίσει τους κινδύνους...

– Ωραία, λοιπόν, δε χρειάζεται να ζητάς συγνώμη. Άντε στο καλό.

Πάει κι αυτή η ταραχή. Ούτε κι αυτό δεν τόλμησα να τ' αναφέρω στο σπίτι. Ο Πάνος σίγουρα θα θεωρούσε τη συμπεριφορά μου ασυλλόγιστη κι απαράδεκτη. Τι διάολο, απλά πράγματα δεν μπορείς να τα υπολογίσεις και να τ' αποφύγεις; Έχεις και παιδί!

Είχε πιάσει η άνοιξη. Η χειμωνιάτικες πυκνές ομίχλες, η υγρασία κι οι βροχές, είχαν δώσει τη θέση τους σ' ένα όργιο πρασίνου. Από το Δερβέني, και κάτω, η διαδρομή κάτι παραπάνω από ευχάριστη. Οι λεύκες, σκιερό τούνελ, σκέπαζαν όλη την ασφαλτο μέχρι να φθάσουμε στη γέφυρα και το στρατόπεδο, στην είσοδο του Λαγκαδά.

Και καθώς στροβίλιζαν στο αεράκι πυκνό χιόνι, τα αραχνοϋφαντα πούπουλά τους, να φουντώνει το αλλεργικό σύνδρομο της Έλλης σε σημεία απελπιστικά.

Αυτές τις θεόρατες λεύκες με έκπληξη τις είδαμε ένα πρωινό, λίγα χρόνια αργότερα κομμένες από τη ρίζα τους και σωριασμένες στις δυο πλευρές του δρόμου.

Εμπόδιζαν την ορατότητα και περιόριζαν το οπτικό πεδίο στα αυτοκίνητα που έβγαιναν από το αμερικάνικο στρατόπεδο των πυραύλων «έντιμος Ιωάννης» ή «Τίμιος Τζών», στην καθομιλουμένη.

Έτσι, μας δήλωσε, με κάποια αμηχανία εις' αλήθεια, ο δήμαρχος, όταν τρεις-τέσσερις από μας πήγαμε να παραπονεθούμε για την οικολογική παράταξη.

Τότε δεν περνούσαν ακόμα από το μυαλό μας τα περιβαλλοντικά εξαμβλώματα που έμελλε να δουν τα μάτια μας αργότερα.

Μα και ολόκληρη η μικρή πόλη έγινε καταπράσινη, μοσχοβόλησαν οι ακακίες στον αυλόγυρο τους σχολείου, με κρεμασμένα πλήθος τα άσπρα τους τσαμπία.

Το ζευγάρι των πελαργών καμάρωνε στην καλοπλεγμένη του φωλιά, πάνω στο καμπαναριό της μητρόπολης.

Κάθε πρωί μας υποδέχονταν, ένα γάμα ανάποδο, εκείνη καθισμένη να κλωσάει τ' αυγά της κι αυτός, όρθιος στο ένα πόδι, φύλακας άγρυπνος της μελλοντικής του οικογένειας.

Τα παράθυρα στις τάξεις άνοιξαν διάπλατα, ακόμα και με το πρωινό αγιάζι. Ανάγκη πάσα. Τα πάνινα παπούτσια των παιδιών, ο ιδρώτας από το τρέξιμο και το ποδόσφαιρο μαζί με τη σκόνη του δρόμου και της κιμωλίας, και τα φρέσκα σκορδάκια που είχαν κι όλας φυτρώσει στα ποτιστικά, έδιναν στην ατμόσφαιρα έναν αέρα πλημμυρισμένο από ανάκατες μυρωδιές. Αδύνατο να τον αντέξεις.

Με το άνοιγμα των παραθύρων βέβαια και τις πρώτες ζέστες ήρθε και το ξελόγισμα των παιδιών. Δεν τα χωρούσε το θρανίο, χάζευαν στην αυλή τους καλότυχους που έκαναν γυμναστική ή στην ευτυχέστερη περίπτωση είχαν κενό, γιατί κάποιος καθηγητής έλειπε και δεν υπήρχε διαθέσιμος να τον καλύψει, κοίταζαν τα ρολόγια τους ανυπόμονα, μερικά μάλιστα των τελευταίων θέσεων διένευαν το τελευταίο πεντάλεπτο της διδακτικής ώρας όρθια.

Σας έχω πει πιο πριν πως τα πατώματα του σχολικού κτιρίου ήταν ξύλινα, από σανίδια φαρδιά καμωμένα, αλλά που λόγω πολυκαιρίας είχαν ανοίξει σε πολλά σημεία χαρακιές μεγάλες ανάμεσα τους. Θύματα τους μάλιστα ήταν συχνά τα τακούνια μας.

Ένα πρωινό λοιπόν της πρώτης μου εκείνης άνοιξης βρισκόμουν στην τάξη μου, τη Β' και ασχολιόμουν με τα φιλολογικά μας. Η εξοικείωση μου με τα παιδιά είχε επιτευχθεί ύστερα από τόσους μήνες. Τους καλούσα στο μάθημα ή τους έκανα παρατήρηση με τα μικρά τους ονόματα, η ευταξία τους παραδειγματική κι αυτό δεν ήταν δικό μου κατόρθωμα, έτσι κι αλλιώς τα παιδιά ήταν από μόνα τους κι από τη φύση τους ήσυχα και τέτοια δεν συνάντησα ποτέ πια σε άλλα σχολεία που βρέθηκα να διδάσκω στα μετέπειτα χρόνια.

Θαρρώ κι όλας πως είχαν αρχίσει να μ' αγαπούν.

Καθώς μιλούσαμε και συγχρόνως έριχνα δω και κει το βλέμμα

μου- η γνωστή κίνηση του καθηγητή που βρίσκεται στην έδρα προκειμένου να έχει τον έλεγχο της τάξης του- με τρόπο αντίκρισα δύο μάτια ορθάνοιχτα να με παρατηρούν από τη μεγάλη χαραμάδα που έχασκε στα πόδια μου. Ούτε γάτας μου φάνηκαν ούτε και σκύλου, μα ούτε το 'ξερα πως είχαμε και υπόγειο κάτω.

Γιάννη, έλα γρήγορα, σε παρακαλώ, φωνάζω τον κρητικό που την ώρα εκείνη γυμναζόταν με τα παιδιά στην αυλή. Οι γυμναστές πάντα ήταν η καταφυγή μας σε τέτοιες περιπτώσεις. Αν χτυπούσε ή λιποθυμούσε παιδί, αν έλειπε κάποιος συνάδελφος, αν θύμωνε μαζί μας κάποιος γονιός, ο γυμναστής τα θεράπευε όλα. Τρέχει ο Γιάννης αισθημαίνων, κάποιος είναι στο υπόγειο, λέω, ζητιάνος, κακοποιός, δεν ξέρω. Και που να βρεθεί κακοποιός εκείνο τον καιρό και μέσα στο σχολείο. Τέλος πάντων, ότι να 'ναι περνούσε απ' το μυαλό μου κείνη την ώρα.

Μαζί με τον συνονόμάτο του επιστάτη κατεβαίνουν κάτω στα ανήλιαγα και σε λίγο μου ξανανοίγουν την πόρτα.

Και τα παιδιά κι εγώ ανοίξαμε το στόμα από την κατάπληξη. Κρατούσαν από τ'α' αυτά έναν μαθητή της τάξης μου. Έκανε μπανιστήρι. Σάλος. Έκτακτη συνεδρίαση, τρεις μέρες αποβολή και νάρθεις με τον πατέρα σου, όχι με τη μάνα σου- οι μάνες πάντα βρίσκουν ελαφρυντικά. Την ίδια ώρα μαθητές έψαξαν στην αποθήκη, βρήκαν σανίδια και έκλεισαν όλες τις χαραμάδες γύρω από την έδρα. Μου ζητούσαν συγνώμη με τον τρόπο τους- έτσι μου είπαν ύστερα από χρόνια.-

Μόνο ο Ανέστης είχε αντίρρηση στη συνεδρίαση. Του φάνηκε αυστηρή η τιμωρία που επιβάλαμε.

Τι σας πείραζε το παιδάκι, έλεγε γελώντας, και δεν τ' αφήγατε να βλέπει όμορφα πράγματα!... Κακούργες είστε οι γυναίκες...

Με τέτοια και μ' εκείνα έφτανε το τέλος της χρονιάς.

Αρχίσαμε να κλείνουμε τα βιβλία μας, ν' ανακεφαλαιώνουμε τα τελευταία, να αναθέτουμε περιλήψεις, έπρεπε να κλείσω τα Ελληνικά, τον Ξενοφώντα, να θίξω τα τελευταία κυριότερα κεφάλαια της ψυχολογίας, που δεν είχα προλάβει ν' αναπτύξω, να υπαγορεύσω σε

περιλήψεις τα αδίδακτα της Βυζαντινής Ιστορίας, της Δ΄ και να βάλω τελεία στην ιστορία των αρχαίων χρόνων της Α΄.

Ο Ανέστης άρχισε να ετοιμάζει το πρόγραμμα των εξετάσεων όπως είχε γίνει και τον Φεβρουάριο.

Τα βιβλία ύλης της τάξης υπογράφηκαν από τον κάθε υπεύθυνο. Άντε, καλό διάβασμα, καλό καλοκαίρι και ευχάριστες διακοπές, ευχήθηκα στα παιδιά, αφελώς ομολογώ.

Τι διακοπές, κυρία, καπνά έχουμε ή στα ποτιστικά θα βρισκόμαστε, τώρα θα βγούνε οι ντομάτες και οι ονομαστές λαγκαδιανές μελιτζάνες. Εύκολα θέματα να βάλετε έτσι;

Απαντούσαν εν χορώ αλλά χαρούμενα.

Δικός σας ο κλήρος, έτσι κι αλλιώς, τους αποχαιρέτησα.

Η περίοδος των εξετάσεων ήταν για μας ευλογία Θεού.

Επί τέλους. Όλοι τις αποζητούσαμε και με χαρά τις περιμέναμε. Τελείωνε ο αγώνας και η διαρκής υπερένταση που μας έδερναν στην τάξη μήνες ολόκληρους.

Όρα να γευθούμε και να απολαύσουμε και δουλειά γραφείου. Άλλο να 'χεις τα 150 μάτια της Μαρίας απέναντί σου κι άλλο να αποτελειώνεις γενικούς και ειδικούς ελέγχους, τα επίσημα βιβλία του σχολείου, με όλους τους βαθμούς αναλυτικά, γραπτούς και προφορικούς ή να διορθώνεις τα διαγωνίσματα στο σπίτι σου, με παντόφλες και καφεδάκι και με διάλειμμα όποτε το θέλεις εσύ κι όχι το κουδούνι του κύρ- Γιάννη.

Εκτός από τα πρωινά, που ήμασταν απασχολημένοι με τους τρεις εξεταστικούς κύκλους -τα παιδιά αραίωναν στις θέσεις τους για να γράψουν και τα θρανία δεν έφταναν να τα καλύψουν μονομιάς- είχαμε συχνά και απογευματινή απασχόληση, μερικοί από εμάς. Υπήρχε και ιδιωτικό σχολείο στο Λαγκαδά. Οι τελειόφοιτοι έπρεπε να κριθούν από επιτροπή του δημοσίου. Ερχόταν λοιπόν έγγραφο από την επιθεώρηση που όριζε ένα φιλόλογο, ένα μαθηματικό και ένα φυσικό για την διεξαγωγή της διαδικασίας.

Έτσι συχνά βρεθήκαμε να τρώμε μεσημεριάτικο στα 5 Φι του Λαγκαδά -φίλε, φέρε, φίλο, φάε, φύγε- κι έπειτα, με την ευφορία της μπου-

ρίτσας και τις μυρωδιές των ψητών ακόμα επάνω μας, κατά τις πέντε το απόγευμα να βγάζουμε θέματα στο ιδιωτικό. Καλή του ώρα του σχολάρχη. Ποτέ δεν προσπάθησε να μας καλοπιάσει, να μας παρακαλέσει, να μας πείσει για να βαθμολογήσουμε με προαγωγίμο βαθμό τα παιδιά του, παρόλο που η ύπαρξη του σχολείου εξαρτιόταν από την καλή πορεία και την αποτελεσματική τους επίδοση στα μαθήματα. Απρόσκοπτη η δουλειά μας όλα τα χρόνια, γι' αυτό με χαρά δεχόμαστε κάθε φορά τον ορισμό μας σαν επιτροπή.

Υποψιάζομαι μάλιστα πως κι εκείνος έβαζε το δαχτυλάκι του όταν πήγαινε στην επιθεώρηση γι' αυτή τη δουλειά, γιατί με τα χρόνια είχαμε καταλήξει να βρισκόμαστε στο ίδιο πόστο οι ίδιοι εξεταστές.

Κι είχαμε και μια καλή τονωτική ένεση στα πενιχρά οικονομικά μας, αφού πληρωνόμασταν για όλα αυτά.

Το πιο μεγάλο πανηγύρι βέβαια ερχόταν ύστερα από λίγες μέρες, όταν άδειαζαν οι τάξεις από παιδιά και οι εξετάσεις είχαν τελειώσει. Διορθωμένες κόλλες μέσα στους φακέλους με τα διάφορα χρώματα, έπαιρναν τη θέση τους πάνω στα μεγάλα τραπέζια, βαθμολογίες καταχωρίζονταν, μέσοι όροι έβγαιναν, αγώνας για να σώσουμε κάποιους που για μισή ίσως μονάδα μπορούσαν να χάσουν την χρονιά τους. Μερικών παιδιών τον χαμηλό προφορικό βαθμό των τελευταίων εξαμήνων τον βασανίζαμε λιγάκι. Περιμέναμε να 'ρθει και το γραπτό του. Αυτό μπορεί να ήταν η τελική του καταδίκη, αν ήταν πολύ χαμηλή η βαθμολόγηση, αλλά και η σωτηρία του, αν πλησίαζε κάπως με τον προφορικό του. Γιατί τότε τον τραβούσαμε σαν λάστιχο, κάναμε το 5, 7 ας πούμε και μ' ένα καλό συμψηφισμό γινόταν προαγωγίμος ή το μη χείριστον, αναξεταστέος.

Η μέρα των αποτελεσμάτων κρατούσε 12 ή και 15 ώρες μ' ένα διάλειμμα για φαγητό το μεσημέρι και με πολλούς καφέδες και κουλούρια που ανέβαζε ολημερίς ο κυρ-Γιάννης.

Συχνά τυλίγαμε και κάποιο κέικ ή κουλουράκια από το σπίτι για να κεραστούμε. Και στην καλύτερη περίπτωση, αν τύχαινε να 'χουμε στο σχολείο παιδιά που οι γονείς είχαν μπαξέδες, ερχόταν στο καλάθι

μερικά φρεσκοπλυμένα μαρούλια και τραγανιστά αγγουράκια, κεραστείτε έλεγε ο φιλότιμος γονέας, που δεν είχε άλλωστε καμιά άλλη απαίτηση.

Τα παιδιά του είχαν κατά κανόνα καλούς βαθμούς, όχι μόνο δεν κινδύνευαν αλλά συχνά η επιμέλεια τους εξασφάλιζε και βραβείο.

Οι γονείς των πολύ αδύνατων μαθητών δεν συνήθιζαν να μας γυροφέρνουν. Δώρα ποτέ κανένας μας δεν δέχτηκε ούτε για ευχαριστώ, ούτε για καλόπιασμα. Ακούγαμε πως μερικές δασκάλες στα χωριά διάλεγαν και το σχέδιο του κεντήματος που κάποια ταλαίπωρη μητέρα θα φιλοτεχνούσε και άλλοι δέχονταν με πολλή άνεση, το πλεχτό γιλέκο ή τη γραβάτα, δώρο στη γιορτή τους.

Και τον καιρό που η μικρή μου κόρη πήγαινε στο δημοτικό, κάθε Τετάρτη πρωί γινόταν γινόταν πάρτι στο σχολείο της.

Μητέρες αφελείς κουβαλούσαν πίτες και κέικ φτιαγμένα από τα χεράκια τους, -μπράβο κυρία Μήτσου χρυσοχέρα- για να τα προσφέρουν στο διευθυντή.

Όλως τυχαίως βέβαια, οι μαμάδες αυτές, εκτός από νέες ήταν και όμορφες, χαρά στα μάτια του μερακλή διευθυντή. Μακριά από μας αυτά, ξένα και ανεπίτρεπτα.

Η μέρα των αποτελεσμάτων άρχιζε νωρίς το πρωί και τελείωνε αργά το βράδυ. Όλοι παρόντες, οι βαθμοί περασμένοι κι επαληθευμένοι, μπορεί και δυο φορές, για να μη γίνει κανένα λάθος, ιδιαίτερα των παιδιών με την επικίνδυνη επίδοση.

Πάντοτε είχαμε εξάλλου και την απειλή της αναβαθμολόγησης. Μαθητής που αμφέβαλλε για την αντικειμενικότητα και την ακεραιότητα μας, μετά τα αποτελέσματα είχε την δυνατότητα να ζητήσει την αναβαθμολόγηση κάποιου γραπτού του. υπήρξαν φορές, σπάνιες βεβαία, που άλλαξαν οι καταστάσεις και παιδί που έμεινε στην ίδια τάξη, βρέθηκε προαγώγιο. Το συνηθέστερο όμως ήταν να επιστρέψει το γραπτό με ένα φαρδύ-πλατύ «καλώς εβαθμολογήθη». Και στη χειρότερη περίπτωση το 7 το δικό μας να γίνεται 4 από την επιτροπή και να μας ζητούν και το λόγο. Που βρήκες το 7; Που το στήριξες; Σ' όλο το γραπτό δεν υπάρχει τίποτα σωστό, με 3 βαθμολογείται.

Πώς να πεις στους ψυχρούς και άγνωστους επιθεωρητές, ότι καθώς διορθώνεις το κάθε γραπτό έχεις μπροστά σου την εικόνα του κάθε παιδιού και συχνά ξέρεις πως δεν έφταιγε το ίδιο γιατί δεν είχε μάθει καλά τα ανώμαλα ρήματα, αλλά η φτώχεια του η οικογενειακή, το χωράφι όπου τον απασχολούσε ο πατέρας του όλη τη χρονιά, το παγωμένο του σπίτι όπου δεν μπορούσε να μελετήσει και ο περίγυρός του, άμαθος κατά κανόνα, που καμμία απορία του δεν δινόταν να λύσει.

Πώς να εξηγήσεις στον ανεξεταστή πως στο κάτω - κάτω συμπαθούσες τη φατσούλα του που με τον άτεγκτο τρόπο του καταρράκωνε, έκοβε τα φτερά πριν ακόμα μεγαλώσουν κι ίσως έκλεινε διαπαντός την πόρτα στην παραπέρα προκοπή. Και ότι πίσω από την αδυναμία του παιδιού στη μάθηση συγκεκριμένων θεμάτων, εσύ διέκρινες άλλες κλίσεις και προσόντα. Αυτά χρειαζόταν βοήθεια για να ξεδιπλώσει.

Πώς να ξέρουν αυτοί πως υπήρξαν φορές που ο καθηγητής έκλαιγε μαζί με το μαθητή που είχε απορρίψει κι ο γονέας από δίπλα προσπαθούσε να τον παρηγορήσει.

Αυτές ήταν καταστάσεις που μόνοι μας τις βιώναμε και τις αντιμετώπιζαμε, τις συζητούσαμε μεταξύ μας, μαλώναμε πολλές φορές, μην τον κόβεις αυτόν, έχει 20 σε μένα, θύμωνε ο Ανέστης.

Τελικά αποτελέσματα, η ζέστη αφόρητη, του κυρ-Γιάννη τα πόδια να φουρκαλιάζουν από την τρεχάλα και τα ανεβοκατεβάσματα. Μεσημεριανό φαγητό στα «πέντε Φ» και ύστερα λίγη ξεκούραση στις μεγάλες, στις πιο δροσερές αίθουσες, μέχρι να πιάσουμε πάλι δουλειά. Έπρεπε να φύγουμε από τη θολούρα της ρετσίνας και της ρακής.

Όλοι μας με τα πόδια απλωμένα στα θρανία για να ξεπρηστούν κι η Μαρία ξάπλα στο μακρόστενο τραπέζι του γραφείου να παίρνει, η αφιλότιμη, ως και ένα υπνάκο, ας ήταν και σκληρό το στρώμα.

Καθαρογραμμένοι επιτέλους οι βαθμοί και οριστική συνεδρίαση για να συζητηθεί και η συμπεριφορά των παιδιών στη διάρκεια της χρονιάς. Οι αταξίες των λαγκαδιανών μαθητών μέχρι την «διαγωγήν

κοσμίαν» επέσυραν ως τιμωρία. Ποτέ πιο αυστηρή, αφού πάντοτε αναφέρονταν σε πταίσματα όλως δικαιολογημένα από την εφηβεία τους.

Αν μάλιστα το παράπτωμα είχε λάβει χώραν στην αρχή της χρονιάς, τότε το παιδί -μειοψηφούντος συνήθως του καθηγητή που είχε άμεση σχέση με το επεισόδιο και την αρχική τιμωρία- απαλλάσσονταν λόγω της καλής μετέπειτα διαγωγής του.

Τέλος το πρακτικό. Δική μου δουλειά, για πολλά χρόνια. Προάγονται, ανεξεταστέοι, απορρίπτονται. Όλα τα ονόματα και τα μαθήματα που υστερούν, τι συζητήθηκε, τι αποφασίστηκε, ποιοι μειοψήφησαν, όλα με λεπτομέρειες, χωρίς ασάφειες και παραλείψεις.

Κανένας μας δεν έφευγε χωρίς να το υπογράψει.

– Γιάννη αύριο το πρωί θα τοιχοκολλήσεις τα ονόματα έλεγε ο γυμνασιάρχης, τώρα πια είναι αργά. Μόνον οι προαγόμενοι και οι ανεξεταστέοι αναγράφονταν. Ένα ψυχρό «οι λοιποί απορρίπτονται» έκλεινε όλη την απογοήτευση, τη ντροπή και το δράμα των παιδιών και των γονέων που έχαναν για κείνη τη χρονιά το παιγνίδι.

Πέντε Ιουλίου εκείνο τον καιρό, έμπαινε κλειδαριά στην πόρτα των γυμνασίων σ' όλη την επικράτεια. Οι λίγες μέρες που απέμεναν από την έκδοση των αποτελεσμάτων, κυλούσαν με τις τελευταίες σχολικές δουλειές. Απολυτήρια -καλλιγράφου συναδέρφου, γιατί ήταν επίσημο χαρτί και ο απόφοιτος έπρεπε να καμαρώνει καθώς θα το κρατάει- ενδεικτικά, που ανυπόμονα τα παιδιά θα ερχόταν να πάρουν και με τη χαρά της επιτυχίας να επιδείξουν στο σπίτι. Μπορεί να εξασφαλίσουν και κάποιο bonus από τον παππού και τη γιαγιά. Κι ύστερα, όλο το καλοκαίρι, δουλειά στο χωράφι, στο ποτιστικό, στο μαγαζάκι του πατέρα, ίσως και κανένα μπανάκι στη λίμνη, στον άγιο Βασίλειο. Τα Δωδεκάνησα και οι Κυκλάδες που σήμερα χαίρεται η πλειονότητα της σπουδάζουσας νεολαίας μας, ήταν γνωστά μόνο στο χάρτη. Οι πιο τυχεροί και εχούμενοι μπορεί το πολύ - πολύ να απολάμβαναν με την οικογένεια κάποιο δωμάτιο στη καταπράσινη Θάσο και τότε πια, οι διακοπές γινόταν καμάρι και ζήλια για όλους τους άλλους το Σεπτέμβριο.

– Έμαθα ρε σεις να κολυμπάω και να κάνω και βουτιές, αλήθεια σας λέω.

– Άντε ρε φαφλατά, τον περιφρονούσαν οι άλλοι.

Το «μαλάκα», η ευρύτατης χρήσεως και δια πάσαν περίπτωσιν προσφώνηση, δεν είχε ευρεθεί ακόμα από τα παιδιά.

Κάπου-κάπου δεχόμασταν για διαμαρτυρίες κάποιον θυμωμένο πατέρα ή μια μάνα μαινόμενη. Μας έφεγαν για την αποτυχία του παιδιού τους. Είναι γνωστή η νοοτροπία πολλών γονέων σχετικά με τις επιδόσεις των βλασταριών τους.

– Ο γιος μου πέρασε καμαρώνουν. Μόνος του, εννοούν με την εξυπνάδα, την επιμέλεια του και τη δική τους, τη γονική βοήθεια.

Ο καθηγητής δεν συμμετείχε σ' όλη αυτή την ιστορία, τίποτα δεν πρόσφερε, κανένα χαλί δεν έστρωσε, μόνο δίδαξε.

– Κι άλλοτε, το γιο μου τον άφησαν στην ίδια τάξη. Δεν έφταιγε το παιδί, ο καθηγητής δεν τον χώνευε, από την αρχή της χρονιάς, δεν το καλούσε στο μάθημα, νύχτα πήρε πτυχίο αυτός, στην κατοχή.

Όμως είναι αλήθεια η ρήση που έκανε τον γύρο της εκπαιδευτικής μας κοινότητας για πολλά χρόνια, του γονέα που ζητούσε τη συμπαράσταση του καθηγητή για να στρώσει η κόρη του με τους χαμηλούς βαθμούς, κύριε καθηγητά, τι να το κάνω αυτό το κορίτσι, για μοδίστρα δεν κάνει, για κομμώτρια ούτε, να μη γίνει τουλάχιστον μια δασκάλα, δεν ειπώθηκε από κανένα γονέα από το Λαγκαδά ή τα περίχωρα.

Αντίθετα με τα προηγούμενα στο δικό μας σχολείο λίγοι ήταν εκείνοι που αμφέβαλλαν για τις αδυναμίες των παιδιών τους και την ακεραιότητα του καθηγητή. Αρνούνταν να τα πιστέψουν όταν διαμαρτύρονταν οι μικροί ότι είχαν γράψει καλά ή ζητούσαν να στείλουν το γραπτό τους στην αναθεώρηση, ιδιαίτερα όταν έβλεπαν με τα ίδια τους τα μάτια την κατακοκκινισμένη από λάθη κόλλα.

Ήταν βέβαια και γονείς που ολόκληρη τη χρονιά δεν είχαν συνειδητοποιήσει τις αδυναμίες των παιδιών τους παρ' όλες τις προειδοποιήσεις. Στο τέλος κατέβαινε ο κεραυνός στο κεφάλι τους.

– Έτσι, επί τόπου, κυρία; Πως έγινε αυτό;

Είχαμε γονέα που μια ολόκληρη χρονιά έρχονταν και έπαιρνε τους βαθμούς προόδου του γιου του, όλους κάτω από τη βάση, χωρίς κανένα σχόλιο.

Κι όταν, λίγο πριν τις εξετάσεις, ο υπεύθυνος έκρουσε τον κώδωνα του κινδύνου, εκείνος πάλι έμεινε με την απορία.

– Καλά, κύριε καθηγητά, 7,8,9 τέλος πάντων, εκείνο που με μπερδεύει είναι το μάθημα της γυμναστικής που έχει 16.

Είχε μείνει ο ταλαίπωρος στο τρόπο βαθμολόγησης του δημοτικού.

Είχαμε πάλι άλλον γονέα που έκανε θαύματα με την πρόοδο του παιδιού του. Όταν διαπιστώσαμε τη μέθοδό του τρίβαμε τα μάτια μας.

Αγράμματος αλλά έξυπνος, κάθε βράδυ ακόμα και όταν ήταν κατάκοπος από τη δουλειά, άνοιγε το βιβλίο -ιστορία, φυτολογία, θρησκευτικά- κι έλεγε στο μικρό.

– Λέγε τώρα το μάθημα, αν είσαι έτοιμος για αύριο. Κι έκανε πως παρακολουθούσε το κείμενο.

Με το πρώτο κόμπιασμα του παιδιού, δεν το έμαθες ακόμα, διάβασέ το ξανά, τον παίδευε και του ξανάδινε το βιβλίο.

Βλέπαμε εμείς τη βελτίωση στην επίδοση του μαθητή, κατά τη διάρκεια του τελευταίου διαστήματος κι ήμασταν, βέβαιοι πως στο παιδί οφείλονταν η αλλαγή και στην επιμέλειά του μόνο.

Και όταν με χαρά το ανακοινώσαμε στον πατέρα, μας φανέρωσε το μυστικό.

Θεωρήσαμε τη μέθοδο αποτελεσματική και σκεφθήκαμε να τη συστήσουμε και σε άλλους γονείς που είχαν τα παιδιά τους αδύνατα στη μάθηση.

Κάθε άρρωστος όμως θέλει το δικό του φάρμακο κι ένα μόνο, το ίδιο, δε γιατρεύει όλες τις παθήσεις.

Έτσι και η δική μας συμβουλή δεν έφερε το ποθητό αποτέλεσμα στον αμέσως επόμενο.

Ο πονηρούλης μικρός ανεπίδεκτος, συνέλαβε ένα βράδυ τον επιμελή αλλά εντελώς αγράμματο πατέρα του, να κρατάει ανάποδα το βιβλίο. Καταδικασμένη η προσπάθεια.

Άντε καλές διακοπές, με υγεία ν' ανταμώσουμε τον Σεπτέμβριο, ευχηθήκαμε την τελευταία μέρα, κουρασμένοι από την υπερένταση αλλά και με το μάτι μας ν' αστράφτει από την προσμονή των δύο μηνών ξεκούρασης.

Ορισμένοι εκ των προτέρων κι εκείνοι που, εκ περιτροπής και ανά δύο, θα άνοιγαν το σχολείο, σ' όλη τη διάρκεια του καλοκαιριού, μια φορά την εβδομάδα, κάθε Τρίτη. Αυτή ήταν η πιο κατάλληλη μέρα.

Το τοπικό παζάρι, μαζί με τα ψώνια θα έφερνε τους γονείς για να πάρουν και βαθμούς, ενδεικτικά, αντίγραφα απολυτηρίων ή πληροφορίες για τις εξετάσεις του Σεπτεμβρίου, εισαγωγικές ή ανεξέτασης.

Ανοιχτό λοιπόν το σχολείο κάθε Τρίτη 9 με 1, ο κυρ-Γιάννης στο πόστο του και οι εξωεπαγγελματικές επισκέψεις εξασφαλισμένες.

Πάντοτε έδιναν το παρόν και οι λιγοστοί, φίλοι που είχαμε κερδίσει με τα χρόνια, ανιδιοτελείς και καρδιακοί, φερμένοι κοντά μας από εκτίμηση και συμπάθεια στο πρόσωπο όχι στο δάσκαλο.

Που βρέθηκε τόσος πολύς κόσμος πρώτη Σεπτεμβρίου, πρωί - πρωί; Καλά μου έλεγαν πως το γυμνάσιο Λαγκαδά ήταν κέντρο διερχομένων. Συνάδελφοι πλήθος κατέφθασαν, άγνωστοί μου, οργανικώς ανήκοντες στο σχολείο, αλλά αποσπασμένοι στην πόλη τη διάρκεια του προηγούμενου χρόνου. Συνωστισμός μεγάλος, καρέκλα δεν είχαμε να καθίσουμε. Φιλιά, καλωσορίσματα, συστάσεις, με γεια τα καινούρια, που πήγατε το καλοκαίρι, πως περάσατε, εμείς στο νησί, εγώ στο χωριό, στο πατρικό με τους γονείς μου, εγώ έκανα όλο τον καιρό ιδιαίτερα για να ξεπληρώσω το σπίτι.

Βουητό σαν της κυψέλης μέσα στο γραφείο. Μερικοί είχαν κιάλας στην τσέπη τους την αίτηση για απόσπαση στην πόλη. Υπήρχε κενή της ειδικότητάς τους, καθώς είχαν μάθει.

Ο κύκλος που γυρόφερνε ο καθηγητής για να φτάσει τελικά στη μεγάλη πόλη κρατούσε χρόνια. Διορισμός πρώτα σε μακρινά και απόμερα, ύστερα τρία χρόνια μετάθεση σε κοντινότερα, κατόπιν σε πολύ κοντινά, σαν το Λαγκαδά. Από κει κι αν ακόμα δεν έφτανες στον προορισμό σου με οριστική μετάθεση, τουλάχιστον γλίτωνες το καθημερινό πηγαϊνά με δικαιωματική πλέον απόσπαση.

Με όλους αυτούς τους κύκλους λοιπόν, δικαιολογημένα μέσα στη χρονιά, με μια κατ' ανάγκην άδεια συναδέρφων, αναρρωτική συνήθως -η έλευση μωρού δεν προκαλούσε αναταραχές, γιατί ως μακροπρόθεσμο γεγονός μπορούσε να καλυφθεί έγκαιρα- φθάναμε οι υπόλοιποι να διδάσκουμε μαθήματα εκτός ειδικότητας, άγνωστα μας και γι' αυτό κοπιαστικά.

– *Μη βλέπεις όλον αυτόν τον κόσμο και χαίρεσαι, μου λέει κάποια στιγμή ο Ανέστης, που εκ πεποιθήσεως δεν κατέθετε αίτηση, περίμενε να κατέβει στην πόλη με τη σειρά του και με το πλήρωμα του καθορισμένου χρόνου. Απέκλειε χωρίς συζήτηση ακόμα και την ιδέα μεσολάβησης κάποιου φιλικού προσώπου ή και προσωπικής επίσκεψης στο γραφείο του επιθεωρητού, αντιπαθητικού πάντοτε εξ ορισμού. Η αντιπάθεια μας αυτή, εξηγούμαι, δεν είχε να κάνει με το πρόσωπο, που έτσι κι αλλιώς άλλαζε συχνά, αλλά με το αξίωμά του.*

– *Σε λίγο θα αδειάσει ο τόπος και θα μείνουμε πάλι εμείς κι εμείς, δόξα το γιαραμπή, συμπλήρωνε χαμηλόφωνα.*

Η μικρή πόλη στις φθινοπωρινές της ομορφιές κι εμείς, ορεξάτοι και ξεκούραστοι, είχαμε πολλά να ετοιμάσουμε.

Εγγραφές στα πρόχειρα μαθητολογία κι ύστερα στα επίσημα, προφορικές και γραπτές εξετάσεις των παιδιών που χρωστούσαν από τον Ιούνιο μαθήματα, καθώς και κατατακτήριες των μικρών, που μας ερχόταν τελειωμένα από το δημοτικό.

Αυτά, ντροπαλά και φοβισμένα τις πιο πολλές φορές, κατέφθαναν, σφιχτά κρατώντας το χέρι του γονέα για να δηλώσουν τη συμμετοχή

τους. Συχνά κάποιου παππού τα ροζιασμένα δάχτυλά τύλιγαν προστατευτικά ένα παιδί και το οδηγούσαν μπροστά μας, *οι γονείς του είναι στη Γερμανία, δήλωνε διστακτικά, το παιδί εμείς το έχουμε, εμείς θα παίρνουμε τους βαθμούς, εμάς θα φωνάζετε για ό,τι θέλετε...*

Με αέρα και χαμογελαστά έφταναν τα μικρά αδέρφια μεγαλύτερων ήδη μαθητών μας. Αυτά γνώριζαν από τις περιγραφές των μεγάλων το κλίμα του σχολείου, το ποιόν, τα ονόματα, ακόμα και τα παρατσούκλια των καθηγητών.

Έτυχε να διδάξουμε σε τρία και τέσσερα παιδιά της ίδιας οικογένειας, με μικρές διαφορές στην ηλικία τους.

Τότε διαπιστώναμε και τη δύναμη της κληρονομικότητας και των γονιδίων καθώς παρατηρούσαμε και συγκρίναμε τα αδέρφια στη μαθητική πορεία τους.

Ή θα είχαμε μια σειρά έξυπνων, το ένα μυαλό αστραφτερότερο από το προηγούμενο, ή θα παρήλαιναν απέναντι μας, το ένα μετά το άλλο, με το χαρακτηριστικό γελαδίσιο βλέμμα και την αργόστροφη νοημοσύνη, γνωρίσματα τους απaráλλαχτα για όσα χρόνια θα καθόταν στα θρανία μας.

Αυτά οικογενειακώς τα θόλωσε η λαγκαδιανή ομίχλη, σχολίαζε η Μαρία. Κι η φετινή όμοια με τα αδέρφια της είναι...

Ένα έμαθα ωστόσο. Κανένα από εκείνα τα παιδιά δεν έχασε το δρόμο του στην κατοπινή του ζωή. Ακόμα και τα πιο ανέμελα κι απροσάρμοστα, στην προσπάθεια τους να ξεφύγουν από τη μιζέρια του σπιτιού κι από τους κόπους του χωραφιού, κολύπησαν στα βαθιά νερά, διόρθωσαν συμπεριφορές, ανέπτυξαν δεξιότητες που διέθεταν, κάπου έφτασαν τελικά.

Χειροπιαστό παράδειγμα ο Νίκος. Είχε φτάσει στο σχολείο τρίτος στη σειρά, -είχαν προηγηθεί οι δυο αδερφές του- λιγνός, ξανθός, ομορφοκαμωμένος. Τον έφερνε ένα πρωινό Σεπτεμβρίου ο πατέρας του. μας ήταν γνωστός σαν γονέας των δυο μεγαλύτερων κοριτσιών, που φοιτούσαν σε μας. Αυτή τη φορά όμως φαινόταν προβληματισμένος. Μορφωμένο και καλλιεργημένο άτομο καθώς ήταν κι αντί-

θετα με τους υπόλοιπους χωρικούς γονείς που στεκόταν κλειστοί σαν στρείδια απέναντί μας κι αντί να μας ενημερώσουν για τα προβλήματα των παιδιών τους, τα κρύβανε με επιμέλεια ζηλευτή, μας εμπιστεύτηκε χωρίς επιφυλάξεις, μάλλον με αγωνία. Η Έλλη και εγώ δεχθήκαμε το μυστικό του.

– Το παιδί έχει πρόβλημα.

– Η μάνα του έφυγε, μας εγκατέλειψε κι εγώ έμεινα με τα τέσσερα παιδιά, η μικρή είναι τώρα πέντε χρονών. Τον μικρό τον πείραξε πολύ αυτή η ιστορία...

Θα έχουμε το νου μας, τον καθησυχάσαμε και ενημερώσαμε και τους υπόλοιπους. Έξι χρόνια ο Νίκος διάβαζε, μα δεν έφτανε, έγραφε καλά αλλά τραύλιζε τόσο πολύ, που με δυσκολία κατοχύρωνε προφορικό βαθμό κι εξασφάλιζε την μετάβασή του στην άλλη τάξη.

Πολλά χρόνια αργότερα κι αφού και η μικρή αδερφή του, πέντε χρονών, η ομορφότερη από τα παιδιά, πέρασε από τα χέρια μας, διδάχτηκε, φορτώθηκε κι αυτή γνώσεις και μόλις τέλειωσε το σχολείο την άρπαξε κάποιος τυχερός και την παντρεύτηκε, είδα τότε το Νίκο σε μια από εκείνες τις συγκινητικές συνεστιάσεις, που οργανώνουν οι παλιοί μαθητές μας. Ήρεμος, γελαστός, είχε γυναίκα και παιδιά, μια καλή θέση στην Τράπεζα και το κυριότερο, μιλούσε και κελάρυζε.

Σαν θαύμα μου φάνταξε.

Κι εγώ προσπάθησα, κυρία, να διορθώσω τον κεκεδισμό μου, αλλά με βοηθήσατε και όλοι εσείς. Είχατε την υπομονή να περιμένετε με την ώρα για να πω δυο λεπτών μάθημα κι όχι σηκωμένος στον πίνακα, όπως ήταν συνήθεια, αλλά από τη θέση μου.

Με αυτά τα λόγια ανταπέδωσε τη χαρά του που μας έβλεπε ύστερα από τόσα χρόνια.

Οι εισαγωγικές εξετάσεις των μικρών έδιναν την ευκαιρία στην Έλλη να φανερώνει εκείνες τις ιδιαίτερες και ζηλευτές ικανότητες, αποτέλεσμα της σπάνιας και σε ύψιστο βαθμό ανεπτυγμένης παρατηρητικότητας και της πολύτιμης πείρας της.

Με την πρώτη ματιά ξεχώριζε το νεοφερμένο, την οικονομική και οικογενειακή του κατάσταση, ροδοκόκκινη η μικρή και καλοντυμένη,

-τις ασχολίες των γονέων- χλωμό το παιδάκι αυτό, στα καπνά θα το είχαν όλο το καλοκαίρι.

Είχε ξεχωρίσει και κατατάξει τους δασκάλους της γύρω περιοχής σε αδιάφορους και συνεπείς, ανάλογα με τα παιδιά που μας έστειλαν για εξετάσεις κάθε Σεπτέμβριο.

Να ξέρεις, μου λέγε, αυτός ο εξυπνούλης, που αστράφτει το μάτι του, μας έρχεται από εκείνον το δάσκαλο, το συμπαθητικό, που ταξιδεύουμε μαζί του τα πρωινά, που κάθετα συνήθως αριστερά στην τρίτη θέση, στο παράθυρο. Κι άλλοτε, αυτό το κουτάβι μας το στέλνει εκείνη η άσχετη δασκάλα, που κατεβαίνει καμιά φορά από το χωριό με το μπλε παλτό και τα κοντά καλτσάκια, εκείνη η κομψή, κατέληγε περιπαίζοντας.

Τι γονίδια, και οικογένειες, αναποδογύριζε στις συζητήσεις μας. Τι να σου κάνουν οι γονείς, αγράμματοι κατά κανόνα, ταλαιπωρημένοι αγρότες, στην πλειονότητα τους. Ό,τι κερδίσει το παιδί από το σχολείο. Καλός δάσκαλος, μεγάλα εφόδια, ανοιχτός δρόμος της ζωής του, κατέληγε με σιγουριά.

Μια χρονιά, οι δυο μας κάναμε τις εισαγωγικές εξετάσεις, στο δικό μας μάθημα βέβαια. Τα μαθηματικά, ο Ανέστης με τον Φυσικό.

Έξι με οκτώ σειρές ορθογραφία και δυο απλές παρατηρήσεις. 1^η, Ν κλείνετε, δυο ονόματα, δεν θυμάμαι ποια ομολογώ και 2^η, να κλίνετε το ρ. έχω στην οριστική ενεστώτα. Πέντε-έξι παιδάκια, με ορθάνοιχτα, φοβισμένα μάτια, κοιτάχτηκαν μεταξύ τους κι ύστερα, ένα, το πιο θαρραλέο, σηκώθηκε από τη θέση του. κυρία, εμείς «έχω» δεν ξέρουμε, δεν μάθαμε. Ποιοι εσείς δηλαδή; Σηκώστε τα χέρια, πόσοι είστε.

– Αυτά, να ξέρεις από το Λαϊνά θα έρχονται. Τα τελευταία χρόνια η δουλειά του εκεί είναι μηδενική. Τι κάνουν όλο τον καιρό οι δάσκαλοι δεν μπορώ να καταλάβω, μου λέει στο χαμηλόφωνα στο μεταξύ.

– Από ποιο σχολείο ήρθατε εσείς, ρωτάω υποψιασμένη.

– Από το Λαϊνά, απαντούν εν χορώ τα μικρά.

– Καλά, δεν πειράζει, εσείς μη γράφετε το “έχω” τα καθησύχαζε και με κοίταξε χαμογελαστή και με νόημα.

Οι νέοι διορισμοί τότε γινόταν πιο συχνά και σε τακτά διαστήματα, από την επετηρίδα βέβαια, που δεν έφτανε όμως τότε ακόμα το τέλος της λίστας ως το 2040.

Έτσι εκείνη τη χρονιά εξασφαλίστηκε και η εκμάθηση της ξένης γλώσσας στο γυμνάσιο Λαγκαδά. Ήρθε επιτέλους η... γαλλικού.

Αργότερα, μάλιστα το σχολείο διέθετε καθηγητές δυο ειδικοτήτων, αγγλικών και γαλλικών.

Μισά-μισά τα παιδιά και τάξη παρά τάξη, μάθαιναν την καινούρια γλώσσα, όχι όποια ήθελα τα ίδια, μα εκείνη που είχε σειρά στη νέα σχολική χρονιά.

Ένα φθινοπωριάτικο πρωινό λοιπόν, λίγο πριν αρχίσουν τα μαθήματα, άνοιξε η πόρτα του γραφείου και μπήκε, μάλλον όρμησε η Βάσω.

Φρέσκο αεράκι φύσηξε μονομιάς και το κουβάλησε ένα νέο κορίτσι μικρόσωμο, αδύνατο σαν το κλαδί, -δεν φορούσε στη ζωή της παρά μόνο ολόσωμο μαγιό, θα μου ορμήσουν τα σκυλιά αυτοσαρκάζονταν, μόλις δούνε τις κοκάλες μου- μα μ' ένα βλέμμα τόσο πανεποπτικό και ξύπνιο, που δρόσισε τις καρδιές μας.

Παντρεμένη με τον πανύψηλο Μιχαλάκη και με μωρό ακόμα τον Παναγιώτη, που πέρυσι την φιλοδώρησε και με ένα εγγόνι.

Έμεινε σε μια μικρή μονοκατοικία, χωμένη στις πρασινάδες με τους γονείς της. Μεγάλη εφεύρεση οι γιαγιάδες, έλεγε εκείνο τον καιρό ο Πάνος. Μας μεγάλωναν τα παιδιά και όχι μόνο δεν πληρώναμε, σαν σήμερα τις φιλιππινέζες, αλλά είχαμε και το κεφάλι μας απόλυτα ήσυχο, αφού ήταν δεδομένη η επιθυμητή περιποίηση και η απεριόριστη αγάπη για τα μικρά μας.

Η Βάσω βάλθηκε με ζήλο να διδάξει τα γαλλικά στους μαθητές, μ' όλο που συναντούσε σοβαρές δυσκολίες, ιδιαίτερα στην προφορά. Έφερε βαρέως πως η ποντιακή καταγωγή της πλειονότητας των παιδιών δεν τα επέτρεπε να αναγνώσουν τη λέξη *bar* αρχίζοντας μ' ένα απλό μπ, αλλά πρόσθεταν μπροστά ένα ακόμα μ, ώστε να ακουστεί *mbar*...

Και το ρήμα *avoir* (έχω) στο πρώτο πρόσωπο έδινε ένα *j*, όχι παχύ, κατά πως έπρεπε, αλλά στεγνό ζήτα, σα να λέμε ζώνη.

Η προσπάθεια ωστόσο των παιδιών με την χαρακτηριστική επιμέλεια του πρωτάρη και η αφηγηματική της δεινότητα, πλούτιζαν τα κενά μας με δροσερές, ανέκδοτες κι από πρώτο χέρι ιστορίες.

Ακόμα θυμάμαι και πολύ διαβαστερή της πρώτης γυμνασίου, που σήκωσε μια μέρα το χεράκι της για να κλείνει το βοηθητικό ρήμα που προανέφερα.

Νεράκι το χε μάθει, ώρες παιδεύτηκε την προηγούμενη στο σπίτι.

Στάθηκε λοιπόν με προσοχή, έκλεισε τα μάτια για να συγκεντρωθεί και να μην την διαλύουν οι συμμαθητές της από απέναντι, δύσκολα αυτά τα καινούρια, αλλά καλή η γαλλικού, κι άρχισε με πλήρη ελληνική προφορά:

Ζε, τιά, ιλά, νουζαβόν, βουζαβόν, το ξέχασα, βουζαβέ, ιλζόν. Έτσι μονοκοπανιά και χωρίς ανάσα.

Κι η Βάσω να τα αναπαρασταίνει τόσο ρεαλιστικά, που δεν είχαμε παρά να φέρουμε μπροστά μας την εικόνα του παιδιού, για να ολοκληρωθεί το θεατρικό επεισόδιο.

Επιζητούσαμε πια μετά μανίας τα ωριαία διαλείμματα από τον προγραμματιστή Ανέστη. Δεν μας ένοιαζε να τρενάρουμε τα τετράωρά μας και να τα αναπτύξουμε μέχρι και σε επτάωρα.

Έτσι διευκολύναμε και τους άλλους συναδέρφους, που προτιμούσαν το συνεχές ωράριο, για να φεύγουν μια ώρα αργότερα. Ιδιαίτερα αυτό το προτιμούσαν οι μικρομάνες και μερικοί που είχαν ανειλημμένες υποχρεώσεις σε ιδιωτικά.

Τους άρρενες συναδέρφους, που πάντα ήταν βιαστικοί, με το ρολόι στο χέρι τους αποπαίρναμε. *Θηλάζων πατήρ είσαι και δεν μπορείς να μείνεις σε έκτακτη συνεδρίαση;* Παρατηρούσαμε γελώντας.

Στα κενά μας άλλαξαν κι οι ασχολίες. Αφήναμε στην άκρη τα εκπαιδευτικά προβλήματα, λύναμε σταυρόλεξα, διαβάζαμε όμορφα κείμενα, λέγαμε ανέκδοτα έξυπνα και ζουμερά και καπνίζαμε.

Το ότι έγινα φουγάρο στην κατοπινή μου ζωή το οφείλω κατά ένα μεγάλο μέρος και στη Βάσω.

Λίγο καιρό μετά την άφιξή της, είχαμε γνωρίσει όλα τα σόγια, θείους, θείες, την οικογενειακή τους κατάσταση, της αδερφής της Άννας ακόμα, και τις φιλενάδες της μαμάς της.

Μια μάλιστα από αυτές τις τελευταίες μας ήταν ιδιαίτερα αγαπητή κι ας μην την είχαμε δει ποτέ. Και αυτό γιατί εκφραζόταν ιδιόμορφα και είχε γνώμη για τα πάντα.

– *Ο καιρός φελώδης σήμερα, Φεβρωνία μου, θα βρέξει φαίνεται ή άκουσα πως η βασίλισσα της Αγγλίας μίλησε προχθές στο κοινοβούλιο. Κι άλλοτε, εξασκώντας τις μαντικές της ικανότητες στο φλιτζάνι του καφέ.*

– *Βάσωμ, για μια υπόθεση δικιά σου θα μεσολαβήσει ένα πρόσωπο και θα πάρεις μεγάλη χαρά.*

Ο Μιχάλης διέθετε τότε ένα πεζώ 404 και καμιά φορά ερχόταν να μας πάρει τα μεσημέρια, όποτε η δουλειά του τον έφερνε κατά τα μέρη μας. Ήταν ιατρικός επισκέπτης στο επάγγελμα, αλλά και φαρμακοποιός, χωρίς να χει πάρει δίπλωμα. Έπαιζε τα φάρμακα στα δάχτυλα. Πιο καλά και από τον ειδικό επιστήμονα.

Πρώτη φορά κυκλοφόρησαν ανάμεσά μας τα ποντιακά ανέκδοτα, φερμένα κατευθείαν από την πατρίδα του την Πτολεμαΐδα, Καϊιλάρια στην παλιά τους ονομασία.

Γελάσαμε με τη σιγουριά του πελάτη που έμπαινε στο φαρμακείο και ζητούσε ένα κολυνό Σανοζιλ ή πομπάκ, δηλαδή βαμβάκι.

Και ξεκαρδιστήκαμε με την απειλή του θείου Παντελή στο καφενείο, την ώρα που έπαιζε κολτσίνα.

Φοβέριζε το φίλο του που τον έκλεβε στα χαρτιά:

– *Θα chez' απά στα γυαλιά σ' και θα βλέπς τον κόσμον σκατεμένον!...*

Έτσι μαζί με τα παράξενα και πρωτότυπα της γιαγιάς μου, πασίγνωστης πια στο σύλλογο, και τα καινούρια της Βάσως. Καταστάσεις ευτράπελες, που για πολλά χρόνια κατόπιν μας διασκέδαζαν με τα ανεξάντλητα αποθέματά τους.

Ζωντανό κύτταρο μέσα στο γραφείο αλλά και στην τάξη, γρήγορα, αγαπήθηκε από τα παιδιά και τους συναδέλφους.

Ήταν βέβαια εκλεκτική στις γνωριμίες και κάπως απόλυτη στα λόγια, στη συμπεριφορά της και οι αντιδράσεις της άμεσες, αστραπιαίες θα έλεγα.

Ταίριαζε με πεντέξι από μας, την αποδεχτήκαμε κι εμείς είναι η αλήθεια κι έτσι η Έλλη, η Μαρία, ο Γιάννης, ο Ανέστης εκείνη και εγώ, διασκεδάσαμε με τα ίδια πράγματα.

Οι υπόλοιποι ήταν απλά συνάδερφοι.

Οι δυο μας, ίσως γιατί ήμασταν πιο πονηρές και τολμηρές στη σκέψη, είχαμε αναπτύξει ιδιαίτερο κώδικα επικοινωνίας· σοφιστήκαμε μάλιστα και ένα διασκεδαστικό παιχνίδι.

Κάθε καινούριο πρόσωπο που γνωρίζαμε -εξαιρούσαμε φυσικά τα παιδιά- προσπαθούσαμε να το φανταστούμε στις ιδιαίτερές τους στιγμές απόλαυσης και τότε ανάλογα με τα εξωτερικά του χαρακτηριστικά και τη συμπεριφορά τους, ταιριάζαμε τα λόγια.

– *Δε μπορώ απόψε, βαριέμαι, έχω πονοκέφαλο. Μεγαλοβδομάδα, χριστιανέ μου, δε ντρέπεσαι, νυστάζω, εδώ ήταν δεν τον βρίσκω και άλλα τέτοια ηχηρά και απαγορευμένα δια ροπάλου για όλους τους άλλους.*

Κρυφογελούσαμε με αυτά τα χοντρά σχόλια, δεν ντρεπόμασταν καθόλου -ούτε και τώρα άλλωστε που τα σκέφτομαι κοκκινίζω- κανέναν δεν έβλαπταν ούτε τρίτο αυτί άκουσε ποτέ τα κουτσομπολιά μας. Ήταν απλά μια μικρή διασκέδαση για μας, έφτιαχνε το κέφι και τη διάθεσή μας.

Μια μέρα μου λέει: *Μένουμε αύριο μετά το εξάωρο που τελειώνουν και τα παιδιά;*

– *Γιατί, τι έχεις στο νου σου;*

– *Λέω να ακονίσουμε λιγάκι το αυτί τους στην καλή μουσική.*

– *Η μουσική τους παιδεία δεν πιστεύω πως θα επιτρέψει την απόλαυση κάποιου κονσέρτου ούτε και μιας σύνθεσης για μπαλέτο, που και τα μικρά παιδιά δέχονται με ευχαρίστηση και πολύ περισσότερο μιας άριας, έστω κι από τη Μαρία Κάλλας τραγουδισμένη, σχολίασα.*

Είχα τις επιφυλάξεις μου, γιατί, πρέπει να το διευκρινίσω, τα παιδιά μας δεν έφεραν μαζί τους καμία μουσική καλλιέργεια. Σε κανένα σπίτι

δεν υπήρχε πιάνο ή βιολί, απ' όσο μπορώ να ξέρω. Ούτε καν με κιθάρα δεν παρουσιάστηκε ποτέ παιδί, σε εκδήλωση ή εκδρομή, όπως γίνεται στα σχολεία των μεγάλων πόλεων.

Μόνον ο Πετρίδης, από την πρώτη μέχρι την τελευταία τάξη, μας διασκέδαζε με τον ποντιακό του γκεμεντζέ, σε όλες τις γιορτινές εκδηλώσεις και κυρίως στις εκδρομές.

Στηνόνταν στη θέση του συνοδηγού, δίπλα στον Σωτηράκη, τον οδηγό μας συνήθως κι άρχιζε το τραγούδι.

Μάταια τον παρακαλούσαμε, με το πέρασμα της ώρας, να ξεκουραστεί λιγάκι για να ησυχάσουν και τα δικά μας αυτιά.

– Δεν κουράζομαι εγώ, κυρία, έλεγε με καμάρι, χωρίς να σταματά τη μουσική υπόκρουση... Τώρα θα σας πω την Περιστερά...

Τέτοια σκεφτόμουν, καθώς έκανα την παρατήρησή μου.

– Δεν μιλώ για τέτοια, ξεκαθάρισε. Θ' ακούσουν καλή σύγχρονη ελληνική μουσική. Θα μείνουν όποια παιδιά το επιθυμούν και μόνο των δύο μεγάλων τάξεων.

– Σύμφωνοι, αν είναι έτσι, μου άρεσε η ιδέα.

Την επόμενη μέρα το πρωί βγήκε το διάγγελμα στα τέσσερα τμήματα της Ε' και ΣΤ'.

– Όποιοι από εσάς θέλετε να μείνετε μετά το μάθημα να συγκεντρωθείτε στη μεγάλη αίθουσα.

Τα ερωτήματα έπεφταν βροχή, τα είχε φάει η περιέργεια τα παιδιά.

Δεν έφυγε κανένα σχεδόν, μόνο καναδυό που πεινούσαν πολύ.

Η Βάσω είχε κουβαλήσει στο μεταξύ το πικάπ με τους δίσκους της, την είχε φέρει ο Μιχαλάκης με το πεζώ.

Τα ταίριασε όλα με τη σειρά, αυτό θα παίξουμε πρώτο, αυτό μετά, αυτό τελευταίο, με κατατόπισε.

Ενδιάμεσα θα τους λέμε και μερικά λόγια σχετικά με κάθε έργο.

Με το τέλος των μαθημάτων άνοιξε η αίθουσα.

Σε λίγο πλημμύρισε ο χώρος καινούρια ακούσματα και πρωτογνώριστους ήχους. Χατζηδάκης, η «μικρή αχιβάδα», ο Γιώργος Μούσιος στα τραγούδια από τον «κύκλο με την κιμωλία», «το φιδάκι στο

ρέμα» και στο τέλος οι «έξι λαϊκές ζωγραφιές» κι από κοντά «ο Πέτρος ο λύκος», ρωσικό παραμύθι με εκλεκτή μουσική.

Άφωνα τα παιδιά. Κάπου στην αρχή σάστισαν και πήγαν να χαμογελάσουν και ν' αγκωνιστούν, μα γρήγορα μαγεύτηκαν, βρέθηκαν να ακούν τα διαφορετικά.

Με τα δικά μας εισαγωγικά σημειώματα, άνοιξαν διάπλατα μουσικά παράθυρα μπροστά τους. Και με τα τελευταία κομμάτια, κατάλαβαν πως αυτά που άκουγαν δεν ήταν τίποτα ακατάληπτα ή δυσνόητα ούτε και απρόσιτα για τη δική τους καλλιέργεια.

Κάτι μου θύμισαν οι λαϊκές ζωγραφιές, γνωστά ακούγονταν τα τραγούδια, με τη διαφορά πως ήταν αλλιώςτικα ειπωμένα.

Πάλι να τα ξανακούσουμε κυρία, έλεγαν φεύγοντας. Τα σφουγγάρια που έχουν μέσα τους όλα τα παιδιά, μικρά, μεγάλα, κρυμμένα πίσω από τα μάτια και τα αυτιά τους, ήταν θεόστεγνα κι εμείς τα είχαμε δροσίσει λιγάκι.

Μηνιαίο έγινε τελικά εκείνο το μουσικό συνέδριο. Κράτησε όλη τη χρονιά και πολλές φορές είχαμε καινούριους ακροατές από μικρότερες τάξεις.

– Να έρθω κι εγώ κυρία, ζητούσε συχνά κάποια μικρή και δεν χαλούσαμε ποτέ χατίρι.

Είχε μπει για τα καλά το φθινόπωρο, τα προγράμματα ρολόι. Τα μαθήματα μοιρασμένα δίκαια, τα κενά μας πολύτιμα και περιζήτητα, τα παιδιά στον ίδιο ρυθμό να μαθαίνουν, να ατακτούν, να παραμελούν τα μαθήματά τους ή να αποθηκεύουν τα 20άρια. Ένα μας έλειπε. Ήμασταν ακέφαλοι. Ο γυμνασιάρχης μας είχε αποχαιρετήσει κι εμάς και την εκπαιδευτική του καριέρα, λόγω ηλικίας.

Περιμέναμε λοιπόν αντικαταστάτη και παρακαλούσαμε να μη μας έρθει κανένα κέρατο, που θα χαλούσε όλη τη διάθεσή μας για δουλειά.

Ένα ωραίο πρωινό μπαίνει ο κυρ-Γιάννης στο στέκι μας και μαζί με τους καφέδες: « ήρθε ο καινούριος γυμνασιάρχης και θέλει να πάτε όλοι μέσα στο γραφείο του», λέει ποζάτος και ευχαριστημένος, γιατί

θα είχε να δίνει λόγο σ' ένα μονάχα αφεντικό και όχι σ' όλους μας, που τον ζαλίζαμε με τα διάφορα.

Σε λίγο, όρθιοι σε κύκλο γύρω από το γραφείο του, γνωρίζαμε το νεοφερμένο. Μας υποδέχτηκε καθιστός και χαμογελαστός ο κύριος Μιχάλης.

Μην παραξενεύεστε που τον αποκαλώ κύριο αφού έχει φύγει από τον κόσμο αυτό, εδώ και χρόνια. Και τους επόμενους που θα έρθουν κι αυτούς φευγάτους, έτσι θα τους ονομάζω. Κύριο Θεόφιλο ή κύριο Βασίλη.

Θα το τολμήσω, όχι ποιητική αλλά συναισθηματική αδειά.

Είπαμε από την αρχή πως παίζω με το χρόνο, έχω φέρει τα γεγονότα κοντά μου κι οι άνθρωποι αυτοί, τώρα που γράφω, έχουν ζωντανέψει για καλά. Πήραν και σάρκα και οστά, τους βλέπω μπροστά μου, είναι τα λόγια τους καμπανιστά στ' αυτιά μου, οι χειρονομίες, οι αντιδράσεις και οι πράξεις τους τώρα « λαμβάνουν χώραν».

Καθώς βρεθήκαμε απέναντι με τη Βάσω στις καθιερωμένες συστάσεις, παίζαμε με τα μάτια αμέσως το πονηρό μας παιγνίδι, και σιωπηλά, μ' ένα μόνο ανεπαίσθητο μειδίαμα, συμφωνήσαμε απολύτως.

Καλός είναι, κοτσονάτος, καλά θα τα καταφέρνει. Δεν ξέρουμε το έτερον ήμισυ αλλά τούτο εδώ το ήμισυ που βλέπουμε μπροστά μας είναι και ομορφάντρας. Γύρω στα πενήντα, καθαρός μέσα στο γκριζο του κοστουμί και το κάτασπρο πουκάμισο, ίσαμε 1,75 όταν σηκώθηκε, μ' ένα κεφάλι κοντοκουρεμένο και τα γκριζα πυκνά μαλλιά όρθια σαν βούρτσα.

Δυτική Μακεδονία, μουρμούρισε δίπλα η Έλλη, καθώς τον άκουσε να μιλάει με κείνη την χαρακτηριστική Κοζανίτικη προφορά.

Θέλω τούτο, θέλω τ' άλλο, ευταξία, όχι θάρρητα στα παιδιά ούτε πολλές οικειότητες, να έρχεστε μισή ώρα πριν χτυπήσει το κουδούνι το πρωί, να μην τρέχετε στο δρόμο, σαν κυνηγημένοι, όταν σχολάτε και δίνετε κακή εντύπωση στους ντόπιους.

Είχε πάρει, φαίνεται, τις πληροφορίες του πριν έρθει.

Δεν θ' απουσιάζετε για ψύλλου πήδημα, η πόρτα θα κλείνει για τους μαθητές το πρωί και θ' ανοίγει μετά την τέταρτη ώρα, δεν είναι

εδώ ξέφραγο αμπέλι, θα τοποθετήσουμε κουδούνι κάτω ώστε ο καθένας να ξέρει που μπαίνει και ποιους συναντά.

Θα καθιερώσουμε, και βιβλίο όπου θ' αναγράφεται η ώρα προσελεύσεως του καθενός από σας, υπεύθυνοι οι εφημερεύοντες.

Αυτό το τελευταίο εφαρμόστηκε αμέσως τις επόμενες μέρες και το τηρούσαμε με ευλάβεια μέχρι που μας έφυγε με μετάθεση.

Υπήρξαν μάλιστα πρωϊνά, που έκπληκτοι διαβάσαμε ψηλά στην κόλλα του τετραδίου την ένδειξη «ώρα προελεύσεως προσωπικού» και ψάχναμε ν' ανακαλύψουμε τον δράστη.

Δεν τον πήραμε στα σοβαρά με όλα αυτά που μας αράδιασε, τον συμπαθήσαμε όμως αμέσως και με τη σειρά μας του δηλώσαμε τι δουλειά είχε αναλάβει ο καθένας μας, εκτός από τη διδασκαλία.

Εγώ έχω τα πρακτικά των συνεδριάσεων, εμείς οι δύο τον γενικό έλεγχο, εγώ τον ειδικό, εγώ τη σχολική εφορία, εγώ τα προγράμματα.

Αυτά τα τελευταία, είναι αλήθεια, άλλαζαν πολύ συχνά, κυρίως στην αρχή της σχολικής χρονιάς, καθώς πρόσωπα έφευγαν κι έρχονταν στο σύλλογο σχεδόν μέχρι τα Χριστούγεννα. Είπαμε, κέντρο διερχομένων το γυμνάσιο Λαγκαδά και του Ανέστη δουλειά δεν του έλειπε.

Έτσι άρχισε μια εποχή που κράτησε τρία- τέσσερα χρόνια, εποχή αλησμόνητη, γιατί ο κύριος Μιχάλης είχε μια προσωπικότητα με πολύ έντονο χρώμα, συχνές εναλλαγές και απρόσμενες αντιδράσεις. Πότε μας ξάφνιαζε με τις συμβουλές του και πότε μας διασκέδαζε με παρατηρήσεις αδιανόητες. Ήξερε γράμματα καλά κι έπιασε να διδάσκει στην στ' τάξη. Αρχαία βέβαια, γιατί οι εκθέσεις παίρνουν πολύ χρόνο στη διόρθωση. Ήταν περήφανος για την οικογένειά του, τα δύο αριστούχα αγόρια του, την καταγωγή του που ήταν ίδια με τον φον Κάραγιαν και το βιβλίο του «Συντεχνία της Κοζάνης».

Διάβασες τις «συντεχνίες»; μας ρωτούσε συχνά-πυκνά κι όταν γνέφαμε αρνητικά, σχεδόν μας λυπόταν, ε, τίποτα δεν ξέρεις τότε...

Σε ορισμένα θέματα έδειχνε μια αδικαιολόγητη απέχθεια που αρ-
γότερα ανακαλύψαμε την πηγή της. Κάποτε σ' ένα σχολείο που υπη-

ρετούσε, έβαλε κατά λάθος την υπογραφή του σε προαγωγίμο έλεγχο παιδιού, που είχε μείνει όμως στην ίδια τάξη. Αυτό τον ταλαιπώρησε με ανακρίσεις και επιθεωρητές. Από τότε η προσοχή του εντάθηκε, κι απλώθηκε και σ' άλλους τομείς. Έτσι κατέληξε κατ' αρχήν να θέλει μόνο το απόλυτα πρακτικό. Μία φορά που με είδε να σβήνω κάτι σ' ένα πρακτικό, στόπ, μου λέει αγριεμένος, τι κάνεις εκεί.

– *Εγραψα ένα όνομα λάθος και θέλω να το διορθώσω.*

– *Δε θα διορθώνεις τίποτα, ποτέ. Αν ζητήσει επιθεωρητής το βιβλίο των πρακτικών μας δεν πρόκειται τίποτα να διαβάσει, μόνο θα το δει. Αν είναι καλογραμμμένο και με ωραία ευανάγνωστα γράμματα, τότε θα ευχαριστηθεί, αν δει μουτζούρες και σβησίματα θα μας κακοχαρακτηρίσει για καλά.*

Δεύτερον και πιο σπουδαίο, για να βάλει την υπογραφή του σε επίσημο έγγραφο που έφευγε απ' το σχολείο, ιδιαίτερα αποδεικτικό σπουδών, μας ταλαιπωρούσε μέρες.

– *Μα βιάζεται ο γονέας, δεν μπορεί να ξαναέρθει, είναι από χωριό, διαμαρτυρόταν ο συνάδελφος που το είχε συμπληρώσει κι ετοιμάσει.*

– *Καλά άστο για σήμερα. Ξέρεις τι έπαθα εγώ για μια υπογραφή; Εκεί σταματούσε. Το τι έπαθε κάποτε για μιαν υπογραφή, εξωδίκως το μάθαμε εμείς. Με κείνη τη συνηθισμένη του φράση μάλλον στον εαυτό του ήθελε να υπενθυμίσει το περασμένο συμβάν.*

Στο τέλος έπαιρνε το στυλό μουρμουρίζοντας.

Εκείνο που μας διασκέδαζε ιδιαίτερα, ήταν η πρωινή μας καλημέρα. Του άρεσε να του χτυπάμε την πόρτα και να τον χαιρετίζουμε πρωί-πρωί. Με τη Βάσω λοιπόν μπαίναμε γελαστές.

– *Καλημέρα σας, λέγαμε τον πρώτο καιρό και βγαίναμε.*

Ύστερα όμως ανακαλύψαμε πως ήθελε και λίγη κουβεντούλα και συνεχίζαμε,

– *Κρύο, σήμερα, δεν ορίζω τα πόδια μου!*

– *Αμ εγώ, άμ εγώ; Απαντούσαμε αμέσως. Την άλλη μέρα,*

– *Αχ, σηκώθηκα με πονοκέφαλο σήμερα και πως θα κάνω το εξάωρό μου δεν ξέρω!*

– Αμ εγώ, αμ εγώ;

– Μου πονάει η μέση πάρα πολύ, έχω συνάχι φοβερό, έπεσα στα χιόνια, ότι και να λέγαμε, εκείνος την επωδό του. Αμ εγώ, αμ εγώ...

Ένα πρωινό, πριν μπούμε στο γραφείο του, μου λέει Βάσω, θα τον διορθώσω πάλι.

Ανοίγει την πόρτα γελαστή και μου αναγγέλλει:

– Καλημέρα σας, κύριε γυμνασιάρχα. Σήμερα έχω κάτι, που αποκλείεται να τόχετε και σεις. Γι' αυτό, μην ακούσω αμ εγώ αμ εγώ.

Επειδή ήταν πολύ έξυπνος, πουλιά στον αέρα έπιανε που λένε, σταμάτησε έκτοτε το πρωινό αυτό παιχνίδι. Έμεινε μόνο το χαϊδευτικό που μας είχε προσδώσει, μόνον εμάς τις δύο, όταν ήταν στις καλές του, Φουντούκου, Κοζανίτικο κι αυτό.

Οι προτάσεις μας για ένα πρωινό περίπατο μέχρι τα Λουτρά, δύο χιλιόμετρα δρόμο, έπεφτε πάντα στο κενό κι ας ήταν ηλιόλουστη η χειμωνιάτικη μέρα κι ας τον τριγυρίζαμε με γαλιφιές, που τόσο του άρεσαν.

– Αναλαμβάνεις την ευθύνη; να πας τα παιδιά ως τα Λουτρά και να τα φέρεις; Έλεγε και μας κοίταζε έναν ένα στα μάτια.

Το θέμα της εκδρομής των μαθητών των δύο μεγάλων τάξεων τον απασχόλησε πολύ όλα τα χρόνια, όμως δεν μπορούσε και να το αρνηθεί στα παιδιά, γνώριζαν άλλωστε την εγκύκλιο του Υπουργείου από άλλα σχολεία.

Οι τριήμερες εκδρομές των μεγάλων της Ε' και ΣΤ' δεν μας εύρισκαν κατ' αρχήν αντίθετους εμάς, όπως έγινε τα μετέπειτα χρόνια, που οι μαθητές έγιναν πιο ατίθασοι και ανυπάκουοι και μόνη τους έννοια είναι πως θα γλεντήσουν και θα διασκεδάσουν σ' αυτές τις σχολικές εξόδους.

Οι δικές μας εξορμήσεις ήταν καθαρά εκπαιδευτικές, μπάνιο σε θάλασσα απαγορευόταν, δια ροπάλου, γλέντι μόνο την τελευταία βραδιά, «οικογενειακό», σε κάποιο μικρό ταβερνάκι.

Τα παιδιά μας εξ' άλλου ήταν τόσο φρόνιμα, που δε θυμάμαι να μας προξένησαν ποτέ προβλήματα, αν εξαιρέσουμε έναν, που τον

χάσαμε στην Αθήνα για μερικές ώρες και μας τον έφερε ένας χωροφύλακας. Είχε ξεχάσει το όνομα του ξενοδοχείου που μέναμε και είχε τρομοκρατηθεί το ίδιο με μας.

Το μέρος που προσφερόταν περισσότερο για εκδρομή ήταν τα Μετέωρα κι ο Βόλος για τους μικρούς και η Αθήνα για τους μεγάλους. Η Καβάλα, η Θάσος, η Θράκη, απορρίπτονταν εκ προοιμίου. Θεωρούνταν, κοντινά και γνωστά.

Ένα πούλμαν, δύο ή και τρεις συνοδοί. Δεν υπήρχε περιορισμός στον αριθμό των συνοδών αν επέτρεπε το πρόγραμμα, γιατί όλα τα έξοδα ήταν δικά μας.

Μόνο τα ναύλα μας δεν καταβάλαμε. Ξενοδοχεία και φαγητό, από την φτωχή μας τσέπη.

Καταρτίζαμε με λεπτομέρεια το πρόγραμμα και το υποβάλλαμε προς έγκριση στην επιθεώρηση, αφού μελετούσαμε καλά χάρτες και χιλιόμετρα και υπολογίζαμε αποστάσεις, ώρα αφίξεως, ώρα αναχωρήσεως, φαγητό εκεί, στάση αλλού, διαμονή στο ξενοδοχείο τάδε, Ε' κατηγορίας συνήθως. Καλύτερο δε σήκωνε η οικονομική κατάσταση των παιδιών.

Το πούλμαν ήταν ένα, από το ίδιο πάντοτε πρακτορείο με το Σωτηράκη οδηγό. Ήταν ένα παλικάρι της περιοχής που το γνώριζαν τα περισσότερα παιδιά. Πολύτιμος βοηθός, τα πρόσεχε όσο και εμείς, μαζί μας στο τραπέζι αλλά και παρών σ' όλες τις ξεναγήσεις και τις αναλυτικές ομιλίες μας. Κοστολογούσε με τους πιο συμφέροντες όρους την τριήμερη έξοδο και τα παιδιά λογάριάζαν το μερίδιό τους. Κανένας τους δεν έμενε απ' έξω παρά μόνο για λόγους υγείας. Οικονομική αδυναμία που δήλωνε κάποιο παιδί, καλύπτονταν με έρανο, χωρίς πολλές διαδικασίες και συζητήσεις. Ήξεραν πολύ καλά να μη φέρνουν σε δύσκολη θέση το συμμαθητή τους και τη στιγμή που έτρωγαν και την ώρα που τους ορίζαμε τα δωμάτια στο ξενοδοχείο.

Επειδή δεν ήταν εξοικειωμένα στα ταξίδια και τις διακοπές, δεν έφευγαν από κοντά μας. Θυμάμαι μια χρονιά, στην παραλία του Βόλου σκεφθήκαμε να τα αφήσουμε λίγο να περπατήσουν και μόνα τους.

– Εμείς θα καθίσουμε σ’ αυτό το ζαχαροπλαστείο, είπαμε.

– Έχετε μισή ώρα στη διάθεσή σας, τριγυρίστε λιγάκι και θα μας συναντήσετε εδώ. Τα κορίτσια και τα μάτια σας, συμβουλέψαμε τα αγόρια, μη σας τα πειράξει κανένας.

Ε λοιπόν, κανένας δεν ξεμάκρυνε τόσο, για να μας ανησυχήσει. Ένα μεγάλο μέρος τους στρώθηκε στα διπλανά μας τραπέζια και οι υπόλοιποι έδιναν το παρόν κάθε 10 λεπτά, κυρία, εδώ είμαστε, βεβαίως.

Μια χρονιά ξεφύγαμε από τις συνήθειες και ταξιδέψαμε μέχρι τη Ζάκυνθο. Μείναμε σ’ ένα παλιό αρχοντικό κάποιου ευγενούς ζακυνθινού, Κολαΐτης τ’ όνομά του, που το είχε μετατρέψει σε ξενοδοχείο, μ’ ένα μεγάλο κήπο κι έναν ομιλητικότατο παπαγάλο που καλημέριζε τα παιδιά κάθε πρωί.

Το τελευταίο, βράδυ τους προτείναμε. Θέλετε να πάμε κάπου ν’ ακούσουμε τις φημισμένες καντάδες του νησιού;

Ξύνισαν τα μούτρα τους, τι να τις κάνουμε εμείς τις καντάδες; είπαν.

Καλά, πάμε ν’ ακούσουμε δύο- τρία τραγούδια κι ύστερα θα βρούμε κάπου αλλού να τελειώσουμε τη βραδιά μας, τους υποσχθήκαμε.

Μπήκαμε λοιπόν σ’ ένα χαμηλοτάβανο, μεγάλο χώρο, φίσκα από κόσμο. Κάτι ήξερε που μας έστειλε εκεί ο κουρέας της πλατείας, που δούλευε, κι είχε στηριγμένη στη διπλανή καρέκλα και την κιθάρα του, ανάσα και ξεκούραση ανάμεσα σε δύο κουρέματα.

Καθήσαμε κοντά στην εξέδρα των μουσικών κι ώσπου να κεραστούν τα παιδιά το αναψυκτικό τους, η μαντολινάτα άρχισε να παίζει.

Όχι το «αν παρήλθον οι χρόνοι εκείνοι» ούτε «ένα κορίτσι εις τον λαιμόν του είχε κρεμάσει χρυσό σταυρό». Άλλα ακούσματα, άγνωστά μας παντελώς, έφταναν στ’ αυτιά μας και τα χάιδευαν.

Κάποια στιγμή, πάνω στην ιεροτελεστία-έτσι την είχαν μορφώσει οι ζακυνθινοί που καθόταν στα γύρω τραπέζια-σηκώνεται μια καλοκαμωμένη κυρία, γύρω στα 40 να ήταν, παίρνει την καρέκλα της και κάθεται απέναντι στο πάλκο.

Με την πλάτη γυρισμένη σε μας, κοίταζε τους μουσικούς και τους κανταδόρους.

Άρχισε μια μονομαχία φωνητική, κάτι σαν λόγος και αντίλογος, τόσο συναρπαστικός σε τέχνη και τεχνική που μας άφησε όλους άφωνους. Τα παιδιά, μαγεμένα. Σε τέτοια κατάσταση μόνο στις μικρές συναυλίες της Βάσως τα είχα ξαναδεί.

- Ποια είναι η κυρία, είναι τραγουδίστρια; Ρωτώ κάποιον από το διπλανό τραπέζι.

- Όχι, κυρά μου, είναι η γυναίκα του γιατρού μας, μου περηφανεύτηκε, αρχόντισσα στο νησί...

Περασμένη ήταν η ώρα, την επόμενη θα παίρναμε το καράβι νωρίς.

- Άντε παιδιά, να φεύγουμε, λέει η Έλλη με το σύστημα του σπασμένου τηλεφώνου. Ούτε ν' ακούσουν αυτά.

Ακόμα λίγο κι ακόμα λίγο, καταλήξαμε να πάμε στις 2 τα χαράματα στο αρχοντόσπιτο του κ Κολαΐτη.

- Σαν τις καμπάνες της Αγίας Μαύρας ακούγονταν, κυρία, τόσο μελωδικά, σχολίαζαν ευχαριστημένα στην επιστροφή.

Την προηγούμενη μέρα σε μια μικρή μας επίσκεψη σε κοντινό χωριό, είχαν ακούσει τις έξι διαφορετικού μεγέθους και ήχου καμπάνες της παμπάλαιας Αγίας Μαύρας, με το ονομαστό ολοσκάλιστο τέμπλο, που όμοιό του σε ομορφιά μόλις τις προάλλες ξαναείδα στην έκθεση των αγιορείτικων. Ένας μικρούλης τις χτυπούσε κουνώντας συγχρόνως τα έξι σκοινιά τους και η συγχорδία ήταν κάτι που εντυπωσίασε τα παιδιά και εμάς μαζί.

Τελικά καταλήξαμε με την Έλλη, ακόμα και ο πιο ακόμα και ο πιο ακαλλιέργητος, μπορεί να ξεχωρίσει και να αρέσει την αληθινή ομορφιά είτε στη φύση τη βρει είτε στις ζωγραφιές είτε στην μουσική.

Τρεις μέρες κρατούσε η εκδρομή μας κι όσο λείπαμε κάθε πρωινό στέλναμε τηλεγράφημα στο σχολείο.

«Προσωπικό και μαθηταί όλοι καλά».

Δεν χρειαζόταν να έρχονται οι γονείς στο σχολείο για να ενημερωθούν, ο κυρ-Γιάννης φρόντιζε να διαδίδει τα ευχάριστα:

- Όλοι είναι πολύ καλά. Σήμερα το πρωί θα βρίσκονται σ' ένα χωριό

έξω από το Βόλο, Μακρυνίτσα θαρρώ, το είπαν. Αύριο γυρίζουν, κατά τις 11 το βράδυ.

Άφηνε πάντα κι ένα λογικό περιθώριο στην ώρα της επιστροφής μας.

Μια χρονιά υιοθετήσαμε στα τηλεγραφήματα αυτά ενός γονέα τη ρήση. Είχε έρθει το Σεπτέμβριο να εγγράψει την κόρη του. μας γνώρισε όλους, μας χαιρέτησε, ευχήθηκε την «καλή χρονιά» και την ώρα που έφευγε, επειδή έλειπαν καναδυό γνωστοί του, μας πέταξε:

– Άντε αντίο σας και χαιρετισμοί πολλοί σε όλοι τις γνωστοί.

Αυτό ήταν. Το πήραμε εμείς και το χρησιμοποιούσαμε καθημερινά, όπου μας ταίριαζε. Στην καθιερωμένη μας λοιπόν εκδρομή στο τέλος τους σχολικού έτους και στο πρώτο μας τηλεγράφημα στο σχολείο γράψαμε:

– Είμαστε όλοι καλά. Χαιρετισμοί πολλοί σε όλοι τις γνωστοί...

Ο καημένος ο τηλεγραφητής που έφτασε στο γραφείο του γυμνασιάρχη έδωσε κάπως διστακτικά το χαρτί και είπε:

– Γράφει εδώ κάτι, δεν ξέρω, μάλλον λάθος κατάλαβε αυτός που έγραψε το τηλεγράφημα.

Κι ο κύριος Μιχάλης, μόλις το διάβασε, γελώντας άσε, λέει, δεν έγινε λάθος, είναι κάτι δικά τους συνθηματικά αυτά.

Στα μετέπειτα χρόνια, δυο τρεις φορές φιλοξενηθήκαμε στις αθλητικές εγκαταστάσεις του Αγ. Κοσμά, έξω από την Αθήνα.

Καινούριος γυμναστής, είχε στο μεταξύ αντικαταστήσει τον Γιάννη τον κρητικό, νέος και προικισμένος, ίσαμε δυο μέτρα μπόι, αθλητής και προπονητής στην κολύμβηση. Έφτασε στο σχολείο με χίλια δυο σχέδια στο μυαλό του και τα έβαλε σε εφαρμογή.

Μέχρι και στρατιώτες επιστράτευσε και μας κουβάλησαν τσιμέντο για να στρωθεί το γήπεδο του μπάσκετ. Και το τσιμέντο πάλι, το είχε εξασφαλίσει δωρεάν, ύστερα από μια αίτηση στο «Τιτάν».

Αυτός, την ώρα της προετοιμασίας της ετήσιας μεγάλης εκδρομής, μια χρονιά, έριξε την ιδέα στον κύριο Μιχάλη να ζητήσουμε φιλοξενία στις αθλητικές εγκαταστάσεις στον Άγιο Κοσμά. Κι εκείνοι μετά την

πρώτη τους άρνηση -είχαν κακά προηγούμενα από άλλα σχολεία- υπαναχώρησαν, ύστερα από τις διαβεβαιώσεις μας ότι τα παιδιά δεν θα προξενήσουν ζημιές στα οικήματα και στον περιβάλλοντα χώρο.

Ωραία μικρά σπιτάκια, που φιλοξενούσαν κατά καιρούς αθλητικές αποστολές από την επαρχία, με πολύ πράσινο και περιποιημένα παρτέρια, μας δέχτηκαν για πρώτη φορά. Το ποσόν που κουβαλάμε, ευτελές, τα παιδιά ενθουσιασμένα με το περιβάλλον, που πολύ απείχε από τα Ε΄ κατηγορίας ξενοδοχεία. Εμείς οι συνοδοί και στον κώλο μάτια που λένε, να επιβλέπουμε και να προσέχουμε.

Δέκα μέρες μετά την επιστροφή μας από εκείνη την εκδρομή, έφτασε γράμμα στο σχολείο. Έδινε συγχαρητήρια στα παιδιά, παίνευε την αγωγή και την φρονιμάδα τους και δήλωνε πως το δικό μας σχολείο ήταν πάντοτε ευπρόσδεκτο στις εγκαταστάσεις τους, αρκεί να ειδοποιούσαμε 20 μέρες νωρίτερα. Περήφανοι εμείς και τα παιδιά μαζί «Άμες δε γ' εσόμεθα κρείττονες» υπόσχονταν τα αμέσως επόμενα στην τάξη, να μας πάτε κι εμάς στον Άγιο Κοσμά στο τέλος της χρονιάς.

Με την καινούρια χρονιά -ας γυρίσω πάλι πίσω γιατί ξέφυγα με το θέμα των εκδρομών- γεγονότα πρωτογνώριστα για μας και αλλαγές ευχάριστες φάνηκαν στη ζωή μας.

Ο κύριος Μιχάλης εξακολουθούσε να μας ξαφνιάζει.

Τα ευτράπελα άρχισαν με τις εγγραφές και τέλειωσαν με τις απολυτήριες, τον Ιούνιο.

Στο πρώτο και το τελευταίο μονάχα θ' αναφερθώ, είναι εκείνα που μας έφεραν τότε πολύ γέλιο και που ακόμα σήμερα αναφέρουμε και διηγούμαστε.

Εγγραφές λοιπόν, Σεπτέμβριος, αρχή χρονιάς.

Θα κρατήσετε πρώτα ένα πρόχειρο μαθητολόγιο κι ύστερα αφού γίνει ο έλεγχος, θα το αντιγράψει εκείνος που θα το αναλάβει, για να είναι καθαρό, διέταξε το αφεντικό, στην προσπάθειά του ν' αποφύγει τις μισητές μουτζούρες και τα σβησίματα.

Το μαθητολόγιο περιείχε με λεπτομέρειες τα στοιχεία του μαθητή. Γραφόταν με τη σειρά προσελεύσεως του παιδιού για εγγραφή, ανεξαρτήτως φύλου, τάξης, αλφαβητικής σειράς ονομάτων.

Στα άλλα βιβλία έμπαιναν τα πράγματα στη θέση τους, στον γενικό και ειδικό έλεγχο.

Κρατούσε λοιπόν κάποιος το πρόχειρο μαθητολόγιο στη διάρκεια των εγγραφών. Ίσως και να μην ήταν κάθε μέρα ο ίδιος, δεν ήταν δα και επίσημο βιβλίο, ο καθένας μας μπορούσε να εγγράψει τα στοιχεία ενός μαθητή.

Ήρθε η ώρα να μπούμε στις τάξεις, κρατούσαμε στα χέρια μας κάποιους πρόχειρους καταλόγους κι ο κύριος Μιχάλης επισκέπτονταν τις αίθουσες με το πρόχειρο τετράδιο εγγραφών για να κάνει αυτοπροσώπως τον έλεγχο.

Κι ένας συνάδερφος μαζί του.

Εμπιστοσύνη πολλή δεν είχε σε κανέναν από μας.

– Ο λύκος έχει χοντρό σβέρκο έλεγε για να κάνει τις δουλείες του μονάχος... Βέβαια με αυτά δεν γλίτωνε και τις λούμπες.

Έτσι δεν την έπαθε με τον Ανέστη και την ξαφνική του φυγή στην Αφρική; Ας είναι.

Δευτέρα τάξη εγώ και εκείνη τη χρονιά και δευτερεύοντα στις μεγάλες. Τα παιδιά τα γνώριζα πολύ καλά, από την προηγούμενη. Ονόματα, επωνυμία, τόπος καταγωγής, όλα γνωστά. Άρχισα λοιπόν, να διαβάζω με τη σειρά, φτάνω σ' να παιδί. Λαζαρίζου Ελένη, φωνάζω και σηκώνεται η μικρή, παρούσα, λέει.

– Λαζαρίζης, με διορθώνει.

– Όχι, κύριε γυμνασιάρχα, Λαζαρίσου λέγεται η μικρή, το ξέρω καλά γιατί τα είχα και πέρυσι αυτά τα παιδιά.

– Δε μπορεί, εδώ γράφει Λαζαρίζης, επιμένει κι αρχίζει να θυμώνει.

Ποιο είναι το παιδί; Ψάχνει αγριεμένος.

Η ταλαίπωρη μαθήτρια, ένα τόσο δα παιδάκι, με δυο ασήμαντα κοτσιδάκια να φεύγουν από δω κι από κει στο προσωπάκι της, με τα μάτια ολάνοιχτα από το φόβο τραυλίζει, εγώ είμαι κύριε...

Και τότε ο κύριος Μιχάλης, κορδωμένος και σοβαρός, της ρίχνει ματιά-σαΐτα κι αποφαίνεται:

– Στο διάλειμμα θα 'ρθεις στο γραφείο και τότε θα δούμε αν είσαι Λαζαρίδου ή Λαζαρίδης...

Τίποτα το πονηρό δεν φαίνεται στα λόγια του, τέτοιο κουσούρι δεν διέθετε ο άνθρωπος, πως θα κάνει έλεγχο επισταμένο στα χαρτιά του εννοούσε. Εμείς όμως τι μας ήθελες.

Σάλος στο γραφείο, μόλις τα προφτάσαμε στους συναδέρφους, άσε που μερικοί δεν πίστευαν στα αυτιά τους.

Κι όσο φέρναμε μπροστά μας την εικόνα του παιδιού που όλοι γνωρίζαμε, τόσο τα γέλια μας έφταναν στο πέρα μαχαλά.

Προς το τέλος της χρονιάς εκείνης -πρωθύστερα δουλεύει το μυαλό μου και ανακαλεί τις αναμνήσεις, έτσι και εγώ σας παραθέτω- ήταν η μέρα που εξετάζαμε την ΣΤ' στα αρχαία. Δύο τμήματα, τακτοποιημένα τα παιδιά στη μεγάλη σάλα, εξεταστές ο κύριος Μιχάλης και η Αμαλία.

Ήταν μια από τις λίγες χρονιές που δεν είχε πάρει απόσπαση στην πόλη κι οι δυο τους είχαν μοιραστεί τα φιλολογικά διδακτέα της τάξης εκείνης. Το αφεντικό την είχε περί πολλού την Αμαλία, γιατί εκτός που ήταν καλή φιλόλογος και συνεπής στη δουλειά της, διέθετε ένα χαρακτήρα ήπιο, εντελώς ταιριαστό με τη δική του ζωηράδα. Τέλεια ισορροπία.

Η Έλλη, εγώ και ένας ακόμα, επιτηρητές, στη θέση μας.

Βγήκαν τα θέματα στο γραφείο και ήρθε η Αμαλία να τα υπαγορεύσει. Σαν έφτασε το άγνωστο κείμενο, στήθηκε κι ο κ. Μιχάλης δίπλα της για να την προσέχει.

– *Εντεύθεν εξελαύνει...* αρχίζει η Αμαλία την υπαγόρευση.

– *σταθμούς, είκοσι, παρασάγγας, ενενήκοντα, συμπληρώνει, εκείνος, σκυφτός, στο κείμενο*

– *και αφκινουνται εις πόλιν, η μία*

– *οικουμένην και μεγάλην, η άλλη φωνή.*

Έτσι συνεχίστηκε σχεδόν το μισό κείμενο, μ' αυτή την πρωτοτυπία στα εκπαιδευτικά χρονικά.

Οι μαθητές κοιτάχτηκαν στην αρχή μεταξύ τους σαστισμένοι, άρχισαν να μπερδεύονται, ήταν και άγνωστο το κείμενο, μερικοί δεν το κάτεχαν καλά.

– Κύριε γυμνασιάρχα, σηκώνεται ένα παιδί από τα τελευταία θρανία, καθισμένος εκεί λόγω αλφαβητικής σειράς και επωνύμου, δεν καταλαβαίνουμε τίποτα, διαμαρτύρεται με το δίκιο του. Ένας από τους δυο σας ας υπαγορεύει.

Και τότε καθώς τον διέκρινε στο βάθος της αίθουσας, του απαντάει με το γνωστό ποζάτο και αγέρωχο ύφος:

– Ποιος ωμίλησε; Εσύ Χρυσάφακογλου; Αμ' εσύ κομμένος και κομμένος, δεν έχεις πρόβλημα, τι μιλάς!...

Στήλες άλατος να σας πω εμείς οι υπόλοιποι, εσείς βάλτε και κάτι παραπάνω...

Τώρα θα ξαναγυρίσω στα μέρη εκείνης της όμορφης χρονιάς. Δυο συμβάντα άλλαξαν τη ροή της καθημερινής μας μονοτονίας. Πρώτα-πρώτα ξεκίνησα τη χρονιά με δικό μου αυτοκίνητο, ένα μικρό εγγλέζικο Mini Morris, τσίλικο, σμοκ-γκρέι το χρώμα του, έλεγαν τα χαρτιά. Το καλοκαίρι μας είχε επισκεφθεί συγγενής από τη μακρινή Αυστραλία. Απορημένος που έκανα το καθημερινό μου ταξίδι με λεωφορείο -αφύσικο πράγμα- προσφέρθηκε να μας δανείσει, μιας και σιγούρεψε τα χρήματά του με την εγγύηση και με το λόγο του αλησμόνητου πατριού μου.

Ας είναι, σε καλή μεριά, ας αναπαύονται και οι δυο, πολύτιμοι μας στάθηκαν εκείνη την ώρα.

Το να πάρεις δίπλωμα οδηγήσεως εκείνη την εποχή δεν ήταν βέβαια και τόσο δύσκολο, όσο είναι σήμερα. Λιγότερα τα αυτοκίνητα στους δρόμους, πιο εύκολη και γρήγορη η πρόσβαση από τη μian άκρη της πόλης ως την άλλη, άνετο το παρκάρισμα, κανένα πρόβλημα. Τους αρχικούς μου δισταγμούς και την κάποια φοβία, πως μόνη μου θα μπορούσα να κουμαντάρω τέτοιο μηχανήμα, τα διέλυσε μέσα σε μια εβδομάδα ο κυρ Στέργιος, ο γαλατάς. Αυτός ερχόταν κάθε πρωί από τη Λητή, με το δίτροχο κάρου του και μας έφερνε το γάλα, χρόνια και χρόνια, έβρεχε-χιόνιζε.

Ακριβώς τότε που έμπαινα στους παραπάνω προβληματισμούς και τις έννοιες της οδήγησης, να σου ένα πρωινό ο κυρ Στέργιος μ' ένα ολοκαίνουριο φορτηγάκι, χαρούμενος και γελαστός.

– Έτσι θα έρχομαι από τώρα κι ύστερα, παινεύτηκε. Τέρμα πια η ταλαιπωρία με το κάρο.

Αυτό ήταν. Πάνε και οι δικές μου αναστολές. Αφού ο κυρ Στέργιος, που δεν γυάλιζε και το μάτι του από εξυπνάδα, μπόρεσε κι έμαθε να οδηγεί, εγώ γιατί να μην τα καταφέρω, σκέφθηκα και το πήρα απόφαση.

Κρέμασα μια κλειδοθήκη με το νούμερο 13, τόσα μαθήματα είχα πάρει από τον δάσκαλο οδηγήσεως, τον Θόδωρο, μαζί με τον Πάνο και τη φίλη μου την Ελένη. Αποτελεσματικά τα μαθήματα και οι συμβουλές του, μη στρίβεις εδώ, δεν έχεις ορατότης, κρατώ από τότε, κοντά 40 χρόνια το τιμόνι, χωρίς προβλήματα.

Πρώτες επιβάτιδες η Έλλη και η Τασία, απ' όσο θυμάμαι.

Καινούριο παιγνίδι έπεσε στα χέρια μας και στο 20χρονο πηγαϊνέλα, μας έριξε και σε διάφορες περιπέτειες, μας διασκέδασε, διευκόλυνε τις μετακινήσεις μας, ανέπτυξε ακόμα και τις φιλίες μας τις ιδιαίτερες.

Ήρθε η ώρα, επιτέλους, να μπούμε στο ρουθούνι του Σούλη, σχολίασε χαρούμενη η Μαρία, μόλις το εγκαινίασε.

Ο Σούλης, όμορφος αλλά και ωραιοπαθής νέος, ήταν ο πράκτορας στα λεωφορεία. Μας κοίταζε αφ' υψηλού κάπως και την αντιπάθεια του την υπέγραφε με μian αδικαιολόγητη χειρονομία.

Μόλις μας έπιανε το μάτι του να παίρνομε τη στροφή τρέχοντας τα μεσημέρια, με ήλιο ή με βροχή και χιόνι, σήκωνε το χέρι του με μεγαλοπρέπεια κι έδιωχνε το λεωφορείο που με αναμμένη τη μηχανή περίμενε να ξεκινήσει.

Δύο ακριβώς το έδιωξα, απαντούσε ασυγκίνητος, στις διαμαρτυρίες μας, τώρα είναι δυο και τρία λεπτά. Μισή ώρα μετά εμείς να βράζουμε στην αγανάκτηση και στην υπομονή.

Καινούριο μέσον μεταφοράς λοιπόν, τέλος η ταλαιπωρία.

Πολλές φορές, ακόμα και το πρόγραμμά μας καθόριζε το μικρό Morris.

Οι συνηθισμένοι επιβάτες ήταν η Έλλη, που περίμενε στη γωνία

Πλάτωνος με Εγνατία, ο Ανέστης, που επιβιβάζονταν λίγο πιο κάτω, προς την Αντιγονιδών και τέλος η Βάσω.

Αυτή τη παραλαμβάναμε από το ίδιο της το σπίτι αφού καλημερίζαμε καθημερινά την κ. Φεβρωνία, που μας ξεπροβόδιζε κρατώντας στην αγκαλιά της τον μικρό Παναγιώτη.

Η Βάσω ήταν πάντοτε αργοπορημένη κι ανέβαινε βιαστικά με φορτωμένα τα χέρια. Κρατούσε κομμένες φέτες ψωμιού βουτυρωμένες. Μέσα στο αυτοκίνητο τις άλειφε με μαρμελάδα κι έτρωγε το πρωινό της. Είχε περίσσειμα και για όποιον από μας πεινούσε. Μετά έλεγε ένα «με συγχωρείτε τώρα», και φορούσε το καλσόν της που δεν είχε προλάβει να το ταιριάσει στο σπίτι της.

Τέτοιες ευκολίες και ανέσεις.

Ύστερα άρχιζε το κουβεντολόι, τα σχόλια, το ψήσιμο του Ανέστη να μας διορθώσει λιγάκι το πρόγραμμα, μ' έχεις τρία εξάωρα και δυο τρίωρα, τι κατάσταση είναι αυτή, βρε Ανέστη, δεν αντέχω έξι ώρες συνέχεια - τα δύσκολα ή εύκολα που μας περίμεναν εκείνη τη μέρα, το έργο που είχαμε δει στον κινηματογράφο την προηγούμενη μέρα. Η διαδρομή των 20 χιλιομέτρων, σκέτη απόλαυση.

Τον πρώτο καιρό είχαμε πολύ αέρα και τουπέ μέσα στο αυτοκίνητο, βρε το βλάκα, να μια μούτζα εγώ και πάρτα να μη στα χρωστάω, συμπλήρωνε η Βάσω, ηρεμήστε, μας μάλωνε ο πιο έμπειρος Ανέστης.

– Αυτή η καινούρια καθηγήτρια με το αυτοκίνητο καλά τα κατάφερε δίχως αλυσίδες, την έβγαλε την ανηφόρα στο Δερβέني με τα χιόνια, αλλά χθες με τράβηξε με τράβηξε και μια πενταδάκτυλη γιατί την προσπέρασα από τα δεξιά, παραπονέθηκε μια μέρα κάποιος γονέας, που ντρόπιασα την Μερσεντές του.

Κάθε πρωί απαραίτητως κάναμε την περαντζάδα μας μπροστά από τον Σούλη -είχε κι άλλο δρόμο για το σχολείο, μα δεν τον προτιμούσαμε- και τον χαιρετούσαμε ευγενικά και με χαμόγελα.

Μια του κλέφτη, δυο του κλέφτη, μας κατήγγειλε ο Σούλης, μέσω της τροχαίας. Στο δικαστήριο, λέει, η καθηγήτρια γιατί κουβαλάει με το γιωταχί της συναδέρφους της «επί κομίστρω». Όλος ο σύλλογος

ανάστατος τη μέρα της δίκης. Μάρτυρες υπεράσπισης οι τακτικοί μου συνταξιδιώτες κι απ' έξω, μ' ένα παρατεταμένο διάλειμμα, όλοι οι υπόλοιποι συνάδερφοι και οι πολλοί μαθητές. Σχεδόν κλωτσηδόν έδωξε τον κατηγορο ο πρόεδρος.

– Όλο τους ίδιους κουβαλάει; Και ποιόν θέλατε να πηγαينوφέρνει αν όχι τους φίλους της; Το δικό σας συμπέθερο;

Αθώα η κατηγορουμένη κι ο Σούλης πλέον, τις πρωινές ώρες δεν πολυέβγαινε στην πόρτα του πρακτορείου.

Μια μέρα, στο σχόλασμα, καλέσαμε τον κύριο Μιχάλη να τον μεταφέρουμε. Άλλαξε λίγο το χρώμα του όταν με ρώτησε πόσον καιρό οδηγώ και του απάντησα τρεις μήνες, αλλά το δέλεαρ ήταν μεγάλο.

Σε λίγες μέρες είχε καλοσυνηθίσει. Στρωνόταν, πρωί – πρωί στα δεξιά μου, πρωτοκαθεδρία και ξεκινούσαμε. Εμείς, γαλιάντρες φλύαρες, εκείνος θορυβημένος να απαγορεύει κάθε κουβέντα όσο διασχίζαμε την Εγνατία και το Βαρδάρη.

– Μην την μιλάτε καθόλου, μέχρι να περάσουμε το Πορταθούρ, διέταζε αγριεμένος. Ύστερα πέστε ό,τι θέλετε...

Εκείνο τον καιρό με τ' αυτοκινητάκι έμαθα και κάτι ακόμα, εκτός του να οδηγώ. Κανένα δεν πρέπει να καλώ για να μεταφέρω, αν δεν τον γνωρίζω πολύ καλά.

Ένα πρωινό, μέσα στην απειρία μου, κάπου εκεί στο στρατόπεδο Π. Μελά, οδηγούσα και συγχρόνως έψαχνα να βρω στο ραδιόφωνο καλή μουσική.

Ψιλοτράκαρα λοιπόν, έπεσα πάνω στον προηγούμενό μου.

Πίσω η Στέλλα, έγκυος στο πρώτο της παιδί, μελετούσαν με τη Βάσω το πρόγραμμα της χρονιάς που άρχιζε. Με ρώτησαν τι έγινε και σταματήσαμε, τόσο ανεπαίσθητο ήταν το αγκάλισμα, που δεν το κατάλαβαν.

Η διπλανή μου όμως έγειρε στο μπροστινό τζάμι και χτύπησε στο μέτωπό της.

Ένας μήνας άδεια, λόγω διάσεισης κι ύστερα απόσπαση στην πόλη για λόγους υγείας, ήταν το αποτέλεσμα αυτής της μικρής περιπέτειας. Είχε όμως και παρένθεση η ιστορία αυτή ή μάλλον παρατραγούδο.

Το δικό μου σφάλμα βέβαια ήταν που στάθηκα εντελώς αγενής, επειδή δεν την πίστεψα. Δεν της τηλεφώνησα, δεν ενδιαφέρθηκα να μάθω πόσο σοβαρή ήταν η κατάστασή της και το χτύπημα στο μέτωπό της.

Η γκάφα από την πλευρά της, που έκανε και το γύρο όλης της εκπαιδευτικής κοινότητας εκείνη τη χρονιά, ήταν να μου ζητήσει αποζημίωση, μέσω δικηγόρου.

Τρεις χιλιάδες δραχμές για την ψυχική της οδύνη.

Ο Ανέστης μου τα δάνεισε τότε, η Βάσω κι εγώ δεν της ξαναμιλήσαμε.

Μερικά χρόνια αργότερα, σε σχολείο Θεσσαλονίκης που μόλις είχα τοποθετηθεί, έγινα αντικείμενο αδίκων σχολίων από συναδέρφους.

– Μπροστά μας περνάει με το αυτοκίνητο, μας βλέπει να περιμένουμε στη στάση και δεν σταματάει, παρατηρούσαν στο γραφείο σχολιάζοντας πίσω από την πλάτη μου.

Την απορία τους την έλυσε η Νούλα. Εκείνη τη χρονιά υπηρετούσαμε μαζί, στο ίδιο παραβαρδάρειο σχολείο και φιλενάδες πλέον επιστήθιες, πηγαινοερχόμασταν με το δικό μου τροχοφόρο. Ήταν καθημερινά η μοναδική συνεπιβάτιδά μου.

Τους διηγήθηκε την ιστορία της αποζημίωσης κι έτσι εξηγήθηκε και δικαιολογήθηκε η περίεργη συμπεριφορά μου.

Το άλλο σημαντικό εκείνης της χρονιάς στο Λαγκαδά, ήταν μια νέα παρουσία. Γυναίκα επιθεωρητής αντικατέστησε τον προηγούμενο. Από την Αθήνα ήρθε, σοβαρή και αγέλαστη, πολύ αυστηρή -κοινοποίησε το ράδιο-αρβύλα των εκπαιδευτικών- κομψή και καλοντυμένη, μέχρι και άσπρα γάντια φορούσε καλοκαιριάτικα, όταν μας επισκέπτονταν.

Πρώτη της κίνηση ήταν να καλέσει τους γυμνασιάρχες της περιφέρειάς της, για τις απαραίτητες οδηγίες.

Δυο από τα πολλά που συνέστησε ήταν, κατ' αρχήν, να είναι πάντοτε καλοντυμένοι, με άσπρο πουκάμισο και γραβάτα και το αυτό

να συστήσουν στο προσωπικό τους σχολείου τους ο καθένας και δεύτερον, οι άρρενες να μην συχνάζουν στον Ερμή. Ήταν αταίριαστο για την κοινωνική τους θέση. Ο Ερμής ήταν το πασίγνωστο καφενείο των εκπαιδευτικών, κάτω από το κόκκινο σπίτι, στην πλατεία της Αγίας Σοφίας.

Εκεί κάθε απόγευμα συνέρχονταν όλοι οι ταβλαδόροι και πρεφάδοροι συνάδερφοι για να περάσουν την ώρα τους και συγχρόνως να συζητήσουν και τα εκπαιδευτικά τους προβλήματα, τα συνδικαλιστικά, τις μεταθέσεις κι αποσπάσεις των συναδέλφων τους, το καλό ή κακό τους όνομα στο χώρο, το ποιόν των προϊσταμένων.

Η τηλεόραση που μας απομόνωσε εν τέλει, δεν είχε αλώσει ακόμα τα σπίτια και τους χώρους δουλειάς μας.

Την επομένη της γνωριμίας του με την κυρία επιθεωρητή, ήρθε ο αρχηγός φουριόζος στο σχολείο και διέταξε, αλλά βέβαια από εκείνα που τους είχε συστήσει.

– Γιάννη, στο εξής η πόρτα θα κλείνει οπωσδήποτε το πρωί μετά την έλευση των μαθητών. Και να έχεις το νου στο δρόμο.

Ήθελε να προλάβει πιθανή και ξαφνική επίσκεψη της κυρίας, να μας προειδοποιήσει και να χτενίσει τα βουρτσωτά μαλλιά του με εκείνο το χτενάκι της κωλοτσέπης του.

Ήταν και κοκέτης, βλέπετε.

Έτσι κι αλλιώς μόλις κάποιος έστριβε τη μαλακή γωνία της μητρόπολης, αμέσως γινόταν αντιληπτός από τα παράθυρά μας, ίσιωνε ο δρόμος που οδηγούσε στο σχολείο. Με ταξί, δεν ερχόταν κανένας, ακόμα και επίσημος ούτε με γιωταχί ή υπηρεσιακό αυτοκίνητο. Άγνωστες πολυτέλειες τότε αυτά. Μόνο κανενός γονέα το αγροτικό φορτηγάκι μπορούσε να σταματήσει στην πόρτα μας.

Αυτή η κυρία μας ταλαιπώρησε αρκετά χρόνια, μέχρι να πετύχει την πολυπόθητη μετάθεσή της στην Αθήνα, με τις παραξενιές, την αυστηρότητα στη βαθμολογία και τις απαιτήσεις της. Εμείς πάλι από την πλευρά μας, της προσφέραμε την απροκάλυπτη αντιπάθειά μας κι αδιαφορήσαμε ακόμα κι όταν μας χαρακτήρισε χρυσές μετρίότητες στις γραπτές της ετήσιες αξιολογήσεις.

Μας έκανε τακτικούς αιφνιδιασμούς, έφερε συνάδερφο με την τάξη της από πρωινό περίπατο για να μας επιθεωρήσει, ζήτησε από άλλη να κάνει μάθημα που δεν ήταν στο πρόγραμμα εκείνη τη μέρα, να ξαναδιδάξει δηλαδή το θέμα της προηγούμενης και κουβάλησε από τον εκκλησιασμό παιδιά με την υπεύθυνη τους φιλόλογο, για να διαπιστώσει το βαθμό προόδου διδάσκοντος και διδασκομένων.

Σ' αυτό το διάστημα, κόσμος πήγε κι ήρθε στο κέντρο διερχομένων. Έφυγαν κάποιοι που δεν προλάβαμε ούτε να τους αποχαιρετίσουμε στο τέλος της χρονιάς, και καλωσορίσαμε νέους με την έναρξη της επόμενης. Η Μαίρη, φιλόλογος από την Αθήνα, εγκαταστάθηκε με τον Αλέκο, τον πανεπιστημιακό γιατρό σύζυγό της και το παιδί τους, για κάμποσα χρόνια στη Θεσσαλονίκη.

Ζωηρή και έξυπνη, επιστημονικά πλήρως καταρτισμένη, με ανεπτυγμένη κοινωνικότητα και κριτική διάθεση, ανοιχτή σε όσους συμπάθησε και παράθυρο κλεισμένο ερμητικά στους υπολοίπους.

Η Αλεξάνδρα, νέα όμορφη, μεγαλοπρεπής και ήρεμη. Περάσαμε καλές μέρες μαζί, συνταξιδέψαμε στο αυτοκίνητο τα πρωινά, με το Δημοσθένη οδηγό, όσο κράτησε η εγκυμοσύνη μου, που με γλύτωσε από την ταλαιπωρία και τον κίνδυνο κάποιας επαπειλούμενης αποβολής.

Ο κύριος Μιχάλης μας έφυγε κι ώσπου να μας έρθει ο επίσημος αντικαταστάτης, τη θέση του κατέλαβε ο κύριος Θεόφιλος, απλός μεγαλόβαθμος καθηγητής, μαθηματικός, συμφοιτητής του πατέρα μου. Λιγνός σαν τσάκνο, αδιάφορος κάπως, είχες την αίσθηση πως λογάριαζε τον εαυτό του προσωρινό στη θέση αυτή και στεκόταν με το ρολόι στο χέρι μέχρι να έρθει η ώρα της επιστροφής του στην πόλη. Κλεισμένος στο γραφείο του, με τα τσιγάρα να διαδέχονται το ένα το άλλο με την ίδια φωτιά αναμμένα, σε καλούσε αν ήθελε κάποια δουλειά να διεκπεραιώσει.

Έμενε τελείως απαθής και ψύχραιμος σ' όποιο ζήτημα παρουσιαζόταν κι έφτανε γρήγορα σε άμεση λύση. Μαθηματικό μυαλό, χωρίς στολίδια και δολιχοδρομήσεις, ένα κι ένα κάνουν δυο.

Αν η ξαφνική έλευση της κυρίας επιθεωρητού τάραξε τον κύριο Μιχάλη, που στερέωνε την κλειδαριά της εξώπορτας κι έβαζε σε ενέργεια το περιλάλητο χτενάκι του, τον κύριο Θεόφιλο τον άφησε παντελώς αδιάφορο. Ένα πρωινό που βρέθηκα στο γραφείο του για δουλειά, είχα την χαρά ν' απολαύσω μια ξαφνική συνάντηση με την κυρία και μια στιχομυθία που άφησε εποχή.

Εκείνη τη μέρα ο κύριος Θεόφιλος κρατούσε δυο τσιγάρα αναμμένα, ένα στο χέρι και το άλλο στο τασάκι.

Κάπνιζα κι εγώ μαζί του. Το θάρρος αυτό το είχα πάρει, πρώτα γιατί ήταν φίλος του πατέρα μου κι επομένως εξ ορισμού συμπαθής και δεύτερον, γιατί ήταν τακτικός πελάτης στο πρωινό μας ξεκίνημα. Βέβαια η γυναίκα του όταν έμαθε πως ο αγαπημένος της σύζυγος ταξίδευε κάθε μέρα μ' ένα αυτοκινητάκι που το οδηγούσε γυναίκα, έπεσε στο παρακαλετό για να τον αποτρέψει.

– Δε λυπάσαι τη ζωή σου, Θεόφιλέ μου, δε σκέφτεσαι εμένα και τα παιδιά μας, να κινδυνεύεις έτσι και να μας κρατάς στην αγωνία;

– Μην ανησυχείς, απαντούσε εκείνος ήρεμα κι έκλεινε την πόρτα του σπιτιού.

Αυτά δεν τα φανταστήκαμε βέβαια, τα μάθαμε από πρώτο χέρι αργότερα. Μας τα εξομολογήθηκε η ίδια κυρία, όμορφη και γλυκόλαλη σμυρνια, μια φορά που είχε έρθει στο Λαγκαδά, με την ευκαιρία της εθνικής γιορτής.

Στο γραφείο λοιπόν και ξάφνου, ανοίγει η πόρτα. Είχαν λασκάρει κάπως και τα σχετικά προληπτικά μέτρα από μέρους του κυρ-Γιάννη, η κυρία επιθεωρητής, αυτοπροσώπως, με τα άσπρα της γάντια και με το γνώριμο στητό κι αγέλαστο ύφος.

Το βλέμμα της έπεσε με φρίκη στον κύριο Θεόφιλο. Δεν φορούσε σακάκι, ούτε γραβάτα, ήταν μόνο με το πουκάμισο και τα μανίκια σηκωμένα. Κι επί πλέον κάπνιζε αρειμανίως κι ούτε που ταραχτήκε να πεταχτεί από τη θέση του, μόλις την αντίκρισε.

Το δικό μου τσιγάρο δεν πρόλαβε να το πάρει το μάτι της, γιατί το άφησα στο σταχτοδοχείο, μαζί με το δεύτερο αναμμένο του κυρίου Θεόφιλου.

Και κάποια στιγμή που σώθηκε εκείνο που κρατούσε στα κιτρινωμένα του δάχτυλα, το έσβησε και πήρε άλλο, ένα από τα δυο που έκαιγαν, το δικό μου.

Έτσι βρέθηκε να φουμάρει ανέμελα και μ' όλη τη φυσικότητα που διέθετε, ένα τσιγάρο μ' ένα δάχτυλο κραγιόν στο γύρο.

Δεν έμεινε πολύ η κυρία εκείνη τη μέρα ούτε ζήτησε να επιθεωρήσει, μόνο φεύγοντας, που μπορώ να σας βρω στην πόλη, αν σας χρειαστώ; Έχετε τηλέφωνο στο σπίτι σας; Τον ρώτησε.

Πως δεν έπαθε συγκοπή στην απάντησή του, απορίας άξιον.

Ξέρετε εγώ συχνάζω στον Ερμή, εκεί θα με βρείτε κάθε απόγευμα είτε και σηκώθηκε να την ξεπροβοδίσει.

Η πόρτα του γραφείου μας άνοιξε ένα πρωί της επόμενης σχολικής χρονιάς κι έκανε την εμφάνισή του το νέο μας αφεντικό. Ο κύριος Βασίλειος, που έμελλε να στεριώσει για πολλά χρόνια στο Λαγκαδά, πολλοί να περάσουν από τα χέρια του, διδάσκοντες και διδασκόμενοι, και να τον αφήσω πίσω μου όταν οριστικά μετατέθηκα στην πόλη.

Κάπως μεγάλος στην ηλικία, με γυαλιά, ολόασπρο κεφάλι και κατακόκκινο πρόσωπο, ερχόταν με καλές περγαμηνές, τάχαμε μάθει πιο πριν.

Στέλεχος χρόνια του Πειραματικού-αυτό και μόνο έδινε εκείνο τον καιρό κύρος αδιαμφισβήτητο σε κάθε καθηγητή-και επιμελής μελετητή της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, ιδιαίτερα του Ομήρου. Μας ήταν ήδη γνωστά τα σχόλια που είχε εκδώσει πάνω στον μεγάλο επικό μας ποιητή, βιβλίο χρήσιμο, που όλοι μας το συμβουλευτήκαμε κατά καιρούς.

Η γυναίκα του, φυσικός κι από τις τρεις κόρες του-οι δύο δίδυμες-, η πιο αγαπημένη του ήταν η Μαρία, η μεγαλύτερη.

Ευγενικός και πολύ συνεργάσιμος, τίποτα δεν επιχείρησε ν' αλλάξει στη λειτουργία του σχολείου, όλα καλά τα θεώρησε. Αφοσιωμένος στα σχολικά, κολλημένος στον τύπο, έχανε τις λεπτομέρειες και δεν εντυπωσιαζόταν ακόμα και στα ηχηρά γεγονότα.

Ξέρετε πως αντέδρασε εκείνο το Νοεμβριάτικο πρωινό που συζητούσαμε στο γραφείο τη δολοφονία του Κέννεντυ;

– Κι αυτός ο ευλογημένος δεν πρόσεχε λίγο...

Και τη μέρα του πραξικοπήματος, 21 Απριλίου του '67, ενώ είχαν όλα διαλυθεί και καμμία υπηρεσία κρατική δεν λειτουργούσε, δεν εννοούσε να φύγουμε πριν εξαντλήσουμε το πρόγραμμα. Περίμενε εντολή από την επιθεώρηση, που έτσι κι αλλιώς δεν απαντούσε στα τηλεφωνήματά του. Μάταια ο Άλκης προσπαθούσε να τον μεταπείσει, φοβούμενος μήπως αποκλειστούμε, γιατί κακά μαντάτα άκουγε από τη σακαράκα-ραδιόφωνο που είχαμε στο γραφείο.

Κι όταν πια αποφασίστηκε να επιστρέψουμε, από χίλια μπλόκα περάσαμε, εκατοντάδες εξηγήσεις αναγκάστηκε να δώσει στους διάφορους στρατιωτικούς, μέχρι να φτάσουμε στα σπίτια μας.

Χειμώνα καλοκαίρι ντυνόταν με την ίδια στολή.

Κοστούμι μπεζ- καφέ τουϊντ και άσπρο πουκάμισο, γυμνός από μέσα, χωρίς πανωφόρι και στα χιόνια ακόμα.

Κάθε πρωί έκανε κρύο ντους, μάθαμε, ενώ η πεθερά του σταυροκοπιόταν για την τόλμη του.

Δεν κάπνιζε, αλλά έτρωγε σοκολάτες. Το συρτάρι του γραφείου στ' αριστερά, ήταν πάντα γεμάτο.

Φαίνεται πως του το είχε συστήσει ο γιατρός του. Γλυκά και το γύρο της αυλής δυο τρεις φορές κάθε πρωινό, έκαναν καλό στο ελαφρό πάρκινσον που τον βασάνιζε, αλλά που δεν εμπόδιζε το μυαλό και τη γλώσσα του να λειτουργούν σωστά.

Το πάνω χέρι μάλλον η κυρία το έχει εδώ, συμφωνήσαμε. Η νεανική μας σκληρότητα ούτε ηλικία ούτε ασθένεια λογάριασε στην αξιολόγηση.

Και το μεγάλο γέλιο, αληθινό πανηγύρι, έγινε λίγο καιρό αργότερα στο γραφείο, όταν προσκόμισα έκθεση μικρού της πρώτης, με θέμα «η χθεσινή γιορτή της σημαίας».

Έγραφε λοιπόν εντυπωσιασμένο το παιδί:

«...Χθες μαζευτήκαμε όλοι για να γιορτάσουμε τη γιορτή της σημαίας. Ο κ. γυμνασιάρχης την έβγαλε έξω, τη σήκωσε ψηλά, μας την έδειξε κι ύστερα την πήρε πάλι μέσα, κι εμείς χειροκροτούσαμε...»

Οργίασε το πονηρό μας μυαλό.

Πρωταγωνιστικό ρόλο μέχρι να φύγει οριστικά με μετάθεση έπαιξε στις σχέσεις του η Έλλη. Εκτιμούσε ιδιαίτερα τις γνώσεις της και την όρισε σύμβουλο στις επιστημονικές του έρευνες.

Εκείνο τον καιρό καταπιάστηκε να γράψει ένα βιβλίο σχετικό με την ετυμολογική προέλευση των λέξεων, θεωρούσε ότι οι περισσότερες λέξεις που χρησιμοποιεί ο άνθρωπος όταν μιλάει είναι ηχομητικές. Όχι μόνο εκείνες οι καταφανείς, αλλά ακόμα κι αυτές που δεν υποψιαζόμαστε.

Συχνά πυκνά λοιπόν, πριν από το μάθημα, ο κύριος Βασίλης και η Έλλη στο γραφείο ασχολούνταν με τις πραγματογνωμοσύνες. Ο κύριος Γιάννης έφερνε ένα κουβά με νερό, η Έλλη χτυπούσε την επιφάνεια με την παλάμη της κι εκείνος ρωτούσε. Τι ακούς τώρα, πλάτς; πλίτς; Ήθελε να καταλήξει στο ρήμα πλατσοιρίζω προφανώς.

Άλλη μέρα πάλι, εκείνος γρατσούνιζε μ' ένα μαχαίρι το καυσόξυλο της θερμάστρας, Έλλη, χρατς-χρουτς δεν κάνει; Ρωτούσε εναγωνίως ή γρτς.

– Τι έκανες τόση ώρα μέσα την ρωτούσαμε ύστερα κι εκείνη σοβαρή, έξυνα ένα ξύλο με το μαχαίρι και βγάλαμε τα συμπεράσματά μας, απαντούσε και μας έριχνε στη γνωστή ευφορία, που απολαμβάνεις ύστερα από ένα ευχάριστο μήνυμα, και σου εξασφαλίζει όλη μέρα την καλή διάθεση και όρεξη για δουλειά.

Συχνά τα πρωινά τον μεταφέραμε με το αυτοκίνητο το δικό μου, αν και στο μεταξύ τα μεταφορικά μας μέσα είχαν πληθύνει.

Μας περίμενε κάπου στην Αγγελάκη, εκεί έμενε, πάντοτε γελαστός κι ευγενικός. Δεν τον ακούσαμε ποτέ να παραπονιέται, έχω ποнокέφαλο σήμερα, κρυολόγησα, είμαι κουρασμένος, τίποτε απ' όλα αυτά που καθημερινά κυκλοφορούσαν μεταξύ μας.

– Δεν κρυώνετε, κύριε γυμνασιάρχα, χωρίς πανωφόρι; ρωτήσαμε μία φορά.

– Έχω μια καμπαρντίνα, αλλά δεν έχει κρύο σήμερα...

Αυτό το πανωφόρι, ζήτημα αν το είδαμε δύο φορές στις μεγάλες παγωνιές, όλα τα χρόνια που περάσαμε κοντά του.

Στο μεταξύ, αίμα καινούριο έφθανε κάθε χρονιά, οι παλιοί σχεδόν είχαν «φύγει» όλοι. Νέες γνωριμίες, κοσκινίσματα, σχέσεις, κατατάξεις ανάλογα με τα συν και πλην τους.

Η Στάσα, φιλόλογος, μας ήρθε από τη Βέροια, κομψή κι ευγενική, πήρε αμέσως μια καλή θέση στην παρέα και την καρδιά μας κι αυτή την τελευταία την κρατάει ως τα σήμερα. Αδυναμία της, τα ολομέταξα μαντήλια του λαιμού, που τ' άλλαζε όλη την ώρα κι εμείς τα θαυμάζαμε.

Η γλυκύτατη Στάσα, που σχεδόν από κούνια ορφανή από τον ένα γονέα, σε στιγμές μας ήρεμων και προσωπικών εκμυστηρεύσεων, με ρωτούσε, πως είναι νάχεις μάνα, δεν τ' όχω γνωρίσει αυτό το συναίσθημα.

Ξέρω πως είναι νάγαπας τη γιαγιά σου, και τις θείες που σε μεγαλώνουν, αλλά μητέρα;

Θα στο μάθει η κόρη σου, μεθαύριο που θα μεγαλώσει την καθησύχαζα.

Ο Κώστας, ο φυσικός από την Κατερίνη, «καλός καγαθός» που λένε οι αρχαίοι.

Η Νούλα, αποθεολογοποιημένη θεολόγος, όμορφη, νέα, στόλισε τη συντροφιά κι έκτοτε συνοδοιπορήσαμε σε πολλά σχολεία. Η γαλλικού Ελενίτσα, που αντικατέστησε τη Βάσω, αθόρυβη και σιωπηλή, δούλευε και κυκλοφορούσε ανάμεσά μας χωρίς να σπρώχνει και χωρίς να ενοχλεί κανέναν. Έτσι ανεπαισθήτως, που λέει κι ο ποιητής.

Τη θέση του Ανέστη πήρε ο Άγγελος, με το καταλυτικό του χιούμορ, το ακονισμένο μυαλό και τα χοντρά ματογυάλια, που έκρυσαν τα πιο όμορφα γκριζα μάτια που είχαμε δει ποτέ.

Από τους παλιούς μόνον εγώ είχα απομείνει να στοιχειώνω το σύλλογο και το σχολείο. Δεν εννοούσα ακόμα να ζητήσω μετάθεση. Αγαπούσα το χώρο και τα παιδιά.

Ο κύριος Βασίλειος, με το που πάτησε το πόδι του στο Λαγκαδά, βίδωσε στο μυαλό του σχέδιο μεγαλόπνοο.

Καθώς είχε έρθει από το Πειραματικό, συνηθισμένος στις πολυ-

τέλειες, διαπίστωσε πως το οίκημα που στεγαζόμασταν ήταν παμπάλαιο και ακατάλληλο.

Δεν διέθετε γυμναστήριο, χημείο, αίθουσα τελετών, τα θρανία ήταν βαριά, ξύλινα, προϊστορικά, οι βρύσες με νερό τρεχούμενο περιορισμένες, η θέρμανση ελλιπής.

– Πώς να διδάξεις με τέτοιες συνθήκες, έλεγε, πρέπει κάτι να κάνουμε.

Αν ο Λαγκαδάς απέκτησε σε λίγα χρόνια καινούριο σχολικό κτήριο που διέθετε ακόμα και δωματιάκια μικρά, όπου γινόταν συζήτηση μεταξύ καθηγητή και μαθητή για τον επαγγελματικό προσανατολισμό του παιδιού, αυτό οφείλεται στο κύριο Βασίλειο.

Όσο κράτησε το κτίσιμο του σχολείου αυτού, βρισκόμασταν όλοι σε μίαν αναστάτωση, πιο πολύ σαν πανηγύρι έμοιαζε και σαν γιορτή.

Χάσαμε βέβαια λίγο τη βολή μας για δυο-τρία χρόνια.

Ο μεγαλύτερος όγκος των παιδιών φιλοξενήθηκε στο απέναντι δημοτικό κι ένα μικρό μέρος, μικρές τάξεις, σ' ένα δεύτερο οίκημα λίγο πιο μακριά.

Εκεί υπεύθυνοι ήταν ο Θανάσης, ο θεολόγος, ένας γαλανομάτης μπαξές με τα λουλούδια κι ο Διονύσης ο φιλόλογος, λιγομίλητος και σοβαρός, που μόλις έπιανες την κουβέντα μαζί του, κοκκίνιζε ως τις ρίζες. Το ίδιο διαπίστωσα και τις προάλλες που τον συνάντησα σε κάποιο μάθημα στο Πανεπιστήμιο. Ασπρομάλλης πλέον, αλλά ακόμα κοκκινίζει όταν του μιλάς.

Και με τα νέα όμως πρόσωπα στο σύλλογο είχε γίνει κατάσταση και παράδοση η ζεστασιά και το δέσιμο των συναδέλφων. Μεξέδες και ούζα στρώνονταν ακόμα και στο τραπέζι του γραφείου μετά τα μαθήματα, αστεία και πειράγματα σε πρώτη διάταξη, οι περιπτώσεις μας στα λουτρά άφησαν εποχή.

Ο Άγγελος διαμαρτυρόταν αν αργούσαμε να βγούμε από την τάξη.

– Δεν ξέρετε πως το διάλειμμα, είναι ιερό; Τι λέτε τόση ώρα και δεν τελειώνετε!... απορούσε.

– Να ολοκληρώσω έπρεπε, απαντούσε η Στάσα.

Εγώ δεν το κάνω ποτέ αυτό. Κολο-κουδούνι, το κόβω, κοτρώνης, στο άλλο μάθημα.

Ο Διονύσης πάλι εκείνη την εποχή είχε άλλες έννοιες.

Μόλις είχε γεννηθεί το μωρό του, ο Ορέστης, κι έπαιρνε τις μύριες προφυλάξεις. Δεν κρεμούσε το παλτό του στην κοινή κρεμάστρα, ιδιαίτερα αν κάποια από μας ήταν συναχωμένη. Μπορούσε να μεταφέρει μικρόβια στο νεογέννητο και το απέφευγε.

Μία μέρα μάλιστα που είχαν με τη Στάσα κενό, μπήκε γονέας μ' ένα χαρτί γιατρού. Ήθελε να δικαιολογήσει τις απουσίες του παιδού του, που έλειψε για είκοσι μέρες από τα μαθήματα λόγω ιλαράς.

Αφήστε το στο γραφείο, είπε στον πατέρα.

Κατάπληκτη η Στάσα τον είδε να παίρνει την τσιμπίδα της ξυλόσομπας και μ' αυτήν να τακτοποιεί το δικαιολογητικό μέσα στο ντοσιέ του, μόλις έφυγε ο επισκέπτης.

Ο Θανάσης πάλι, που κρατούσε τη διεύθυνση του μικρού παραρτήματος, είχε πάντα κάποιο ευτράπελο να μας διηγηθεί από τις συνομιλίες του με τους γονείς.

Το παιδί που απουσίαζε πάνω από δύο μέρες, ο αριθμός των απουσιών μετρίεται με τις ώρες όπως είναι γνωστό-έπρεπε να ξανάρθει στο σχολείο με τον πατέρα και στις σοβαρές περιπτώσεις να προσκομίσει και την ιατρική γνωμάτευση.

Ο γιατρός μας είπε πως το παιδί πάσχει από νόσημα μουρίτιδος, δήλωσε κάποια μέρα, γονέας στον Θανάση, ενώ εκείνος διάβαζε στην ιατρική γνωμάτευση τη λέξη ιγμορίτιδα.

Έτσι κι αλλιώς το νόσημα αυτό τα μούτρα τυλίγει σα χταπόδι.

Κι άλλη φορά πάλι, ο πατέρας μιας μικρής ήρθε να καταθέσει πως «το κορίτσι έχει τις αμυγδαλιές του».

– Τι έγινε, ρώτησε με σοβαροφανές ενδιαφέρον ο Θανάσης. Άνθισαν κι άφησε τον συνομιλητή αμήχανο, να προσπαθεί να αποκρυπτογραφήσει τα διαμειβόμενα

Είχε καθιερώσει αντίθετα με όλους εμάς και τον ενικό στις συνομιλίες του με τους γονείς ο Θανάσης, πίστευε πως έτσι διέλυε κάθε

διστακτικότητα και συστολή από μέρους τους, μου ανοίγουν εύκολα την καρδιά τους, έλεγε, είμαι και θεολόγος, πιο καλά μ' εμπιστεύονται.

Βέβαια σ' αυτό το θέμα είχαμε κι εμείς τα ανάλογα αποτελέσματα που τα πετυχαίναμε, όχι λόγω ενικού, αλλά γιατί μέναμε πολλά χρόνια εκεί. Δεχόμασταν ένα παιδί μικρό και φοβισμένο από το δημοτικό και το αφήναμε να φύγει μεγάλη κοπέλα πια ή παληκαράκι.

Όταν ισοπεδώθηκε οριστικά το παλιό σχολείο κι ενώ εμείς προσπαθούσαμε να προσαρμοστούμε στις καινούριες συνθήκες της δουλειάς, έφτασαν μηχανήματα, εργολάβοι, πέτρες τσιμέντα και εργάτες για ν' αρχίσουν την ανέγερση του νέου οικοδομήματος.

Ο κύριος Βασίλειος είχε φέρει κι απλώσει στο μεγάλο τραπέζι του γραφείου μας τα σχέδια που είχαν ταιριάσει μηχανικοί κι αρχιτέκτονες του ΟΣΚ (οργανισμός σχολικών κτηρίων). Τα είχαμε δει, τα είχαμε μελετήσει, τα σχεδιάσαμε, λόγο δεν είχαμε, βέβαια, ούτε το παραμικρό ν' αλλάξουμε, απλά περιμέναμε τα γεγονότα να εξελιχθούν, μπαίναμε σε χρυσή αναμονή κι αρχίσαμε να τρέφουμε ελπίδες για τις καλύτερες συνθήκες δουλειάς που μας περίμεναν. Στον ίδιο χορό είχαν μπει και τα παιδιά. Μ' όλα αυτά άρχιζε όμως κι ένα αλλιώτικο πανηγύρι όπου τον πρώτο λόγο είχε ο γυμνασιάρχης.

Αύριο πρωί-πρωί θα γίνει η θεμελίωση, μας ανήγγειλε συγκινημένος ένα πρωί στην προσευχή, δεν θα έχουμε την πρώτη ώρα μάθημα. Όλοι να είστε εκεί, στο χώρο του παλιού σχολείου.

Και, Δέσποινα, πάρε αυτά τα χρήματα και φέρε μας και είκοσι πάστες, μιας που έχει το αυτοκίνητο, έτσι για το καλό.

Την επομένη, οι πάστες στο γραφείο του κι εμείς, ντυμένοι στα καλά μας, προσευχηθήκαμε να ευοδωθεί το έργο και να προλάβουμε την αποπεράτωσή του.

Από κείνη τη μέρα και μετά άρχισε το παιγνίδι με τα γλυκά του Αγαπητού και τις μπουγάτσες από την Εγνατία.

Ο κύριος Βασίλειος θεωρούσε απαραίτητα τα κεράσματα, μόλις διαπίστωνε την παραμικρή πρόοδο στο κτίσιμο. Μόνο για τον περίβολο, το περίφημο «τοιχίο», κεραστήκαμε ίσαμε δέκα φορές. Μεγάλη, η χάρη του ή μάλλον η έκτασή του, του τοιχίου, εννώ.

Να μην αναφερθώ στους μεζέδες και τα ούζα εργατών και εργοληπτών. Όσο έβαλε την μεγάλη ταμπέλα Οργανισμός Ανέγερσης Σχολικών Κτηρίων κι από κάτω Γυμνάσιον Λαγκαδά, Προϋπολογισμός κλπ. τόσο η ικανοποίησή του γινόταν ενθουσιασμός και η φαντασία του άνοιγε κι όλες τις τάξεις και τις γέμιζε με παιδιά και προσωπικό.

Η γαλαντομία του έμεινε ονομαστή και όταν κάποτε η γυναίκα του μας τίμησε σε γιορτή σχολική, μας ρώτησε μ' ένα τρόπο περίεργο, μεταξύ αστείου και σοβαρού.

– Δε μου λέτε, κορίτσια, εσείς πληρώνεστε; Γιατί ο Βασίλης καιρό τώρα, δεν φέρνει χρήματα στο σπίτι. Τι γίνεται μου λέτε ;Πώς να της λέγαμε πως ο κύριος Βασίλειος είχε βαλθεί να πλουτίσει τον Αγαπητό και τις μπουγάτσες Δωδώνη;

Δεν μπορώ βέβαια να ορίσω με βεβαιότητα το χρόνο που διανύσαμε φιλοξενούμενοι στα δημοτικά, άστεγοι, με τους δασκάλους να μας υποβλέπουν κάπως, είχαν χάσει και αυτοί τη βολή τους κι είχαν το δίκιο τους.

Τα εγκαίνια έγιναν με πάσα επισημότητα. Ο υπουργός Βορείου Ελλάδος, οι επιθεωρητές, εμείς στα γιορτινά μας, τα παιδιά έμπλεα θαυμασμού για το καινούργιο τους σπίτι και η σχολική ζωή ξαναβρήκε το γνωστό της ρυθμό.

Μόνο τώρα είχαμε άνεση, αίθουσες πολλές να διαλέγουμε, αυτή θα είναι ζεστή το χειμώνα και δροσερή καλοκαίρι, καλοριφέρ, βιβλιοθήκη, εξοπλισμό πλήρη, θρανία ελαφρά πράσινες, έδρες και πίνακες που έφταναν από τη μίαν άκρη του τοίχου μέχρι την άλλη. Υλικό να βρίσκεις και να γράφεις.

Ως κι οι εικόνες του Χριστού και της Παναγίας, μισές, μισές είχαν φτάσεις μέσα στις κούτες κι εμείς διαλέγαμε.

Χάρτες πολύχρωμοι, σφαίρες του κόσμου ολόκληρου και κιβώτια ξύλινα γεμάτα με γυάλινα μπουκαλάκια, σωλήνες και μικρά δοχεία για τους χημικούς, καλοφυλαγμένα στο ψιλοκομμένο χόρτο.

– Αχ, δώσε μου αυτό το όμορφο κανατάκι να φυλάγω το εβαπορέ μου στο ψυγείο, αστειευόμασταν.

– Τα χέρια σας κοντά, μας αποστόμωνε με βλοσυρό βλέμμα ο Ανδρέας νεοφερμένος στο σύλλογο και στη συντροφιά μας.

Η παλιά μικρή βιβλιοθήκη που πριν λίγα χρόνια είχα βρει, όταν πρωτοπήγα στο σχολείο, ενισχύθηκε με τόμους καινούριους όλοι οι νεοέλληνες ποιητές και πεζογράφοι, ελληνικές μυθολογίες, τραγωδίες με κείμενο και δίπλα τη μετάφραση, Ιούλιος Βερν και Πιέρ Λοτί, έτσι σκόρπια αναφέρω ό,τι θυμάμαι.

Όρεξη να έχουν τα παιδιά και να δανείζονται. Σε μας έμενε ο ρόλος της σχετικής ενημέρωσης.

Στο μεταξύ, παράλληλα μ' αυτές τις αλλαγές που σημειώνονταν στο χώρο της δουλειάς μας, εξακολουθούσαμε ν' αντιμετωπίζουμε με τον ίδιο τρόπο τα παιδιά και τις αναμεταξύ μας σχέσεις. Οι φίλιες μας καλλιεργούνταν με την ίδια επιμέλεια, τα σχόλια στην ώρα τους, οι διαμαρτυρίες μας κάτω από τη γλώσσα σε κάθε ευκαιρία.

Με τη Στάσα μάλιστα, εκείνη την εποχή, βαλθήκαμε να προξενέψουμε την Ελενίτσα των γαλλικών στον Κώστα τον φυσικό.

Μπορεί οι κρούσεις που κάναμε παλιότερα στον Ανέστη να μην καρποφόρησαν, αλλά οι προσπάθειές μας έμπαιναν σ' εφαρμογή κάθε φορά που θεωρούσαμε το έδαφος πρόσφορο και σε άλλα πρόσωπα.

Είχαμε διαπιστώσει πως της Ελενίτσας της άρεσε ο συνάδελφός της κι η Στάσα βολιδοσκοπήσε την άλλη πλευρά με κείνο το γνωστό της, γλυκό τρόπο.

– Κώστα, να πούμε κάτι στην Ελενίτσα, θέλεις; Σας βλέπουμε πολύ ταιριαστούς.

– Είμαι μεγάλος, βρε κορίτσια, η Ελενίτσα είναι μικρότερή μου πολύ, δεν νομίζω πως είναι καλή περίπτωση, απάντησε χωρίς να προβάλλει σθεναρή αντίσταση. Μάλλον κολακευμένος μας φάνηκε.

– Μικρότερη ναι, αλλά όχι τόσο που να σε αποτρέψει από το εγχείρημα. Εμείς, αντικειμενικά κρίνοντας, το βλέπουμε πολύ ταιριαστό, αποφανθήκαμε με βεβαιότητα...

Τη θέλει, βγάλαμε το συμπέρασμα. Ας τον αφήσουμε να πάρει ανάσα, να το σκεφθεί και να το χωνέψει και θα ξανακάνουμε κρούση.

Αυτή την απόφαση πήραμε, αφού βεβαιώσαμε και την Ελενίτσα πως κρατούσαμε την κατάσταση στα χέρια μας.

Τότε ήταν που έσκασε το κανόνι. 21^η Απριλίου 1967 Χούντα, συνταγματάρχες, αλλαγές στα συστήματα και περιορισμοί στη γλώσσα, ακόμα και στο τρόπο διδασκαλίας, και στο περιεχόμενο της ύλης.

Μια παρτίδα από συναδέλφους που πρόσφατα είχα τοποθετηθεί στο Λαγκαδά, πήραν μεταθετήριο για μακρινότερα επαρχιακά σχολεία. Η τοποθέτησή τους, είπαν, ήταν παράνομη, τα λίγα χρόνια υπηρεσίας τους δεν δικαιολογούσαν τέτοια προνομιακή θέση. Η Άννα θα πάει στη Σκοτίνα, ο Σταμάτης στην Καβάλα κι ο Κώστας με την Ελενίτσα στην Ορεστιάδα. Τι σας έλεγα στην αρχή για τις βουλές των θεών και τα παιγνίδια που παίζουν μεταμορφωμένοι σε μοίρα, στη ζωή μας;

Ό,τι δεν προφτάσαμε ν' αποτελειώσουμε ως προξενήτρες στο Λαγκαδά, το κατάφερε το εβδομαδιαίο πηγαϊνέλα από τη Θράκη στη Θεσσαλονίκη και η μεγάλη διάρκεια της διαδρομής.

Σε μια απ' αυτές τις ατελείωτες ώρες και καθώς κατέβαιναν προς την πόλη, ο Κώστας πρότεινε. Γιατί, Ελενίτσα, να κάνουμε διπλά έξοδα, να μένουμε σε ξεχωριστά σπίτια, αφού τρώμε μαζί τα μεσημέρια και περνάμε τόσες ώρες στο ίδιο σχολείο, πιο αγαπημένοι απ' όλους τους άλλους συναδέλφους, ίσως γιατί πεταχτήκαμε εδώ μαζί, εξόριστοι. Και στο κάτω-κάτω, νομίζω πως σε συμπαθώ κι όλας. Δεν παντρευόμαστε, λέω εγώ!...

Η αντίδραση της Ελενίτσας; Λιποθύμησε.

Οι ίδιοι μας το διαβεβαίωσαν. Ύστερα από λίγο καιρό τους στεφάνωσε η Στάσα.

Τώρα ήρθε η ώρα να αφηγηθώ μια ιστορία, που στην μόνη κατηγορία που μπορώ να την κατατάξω είναι τα «απίστευτα κι όμως αληθινά», μ' ένα περιεχόμενο άκρως ιλαροτραγικών και μια έκβαση που ταιριάζει γάντι με τη σαιξπηρική ρήση «τέλος καλό όλα καλά».

Όταν ανέφερα στην πίστη και καλή μου φιλενάδα, τη Βούλα, που σκοπεύω να αναφερθώ στα λαγκαδιανά, πρότεινε γελώντας. Μόλις φθάσεις στην ανεκδιήγητη ιστορία των χαμένων γραπτών, πρέπει να

ενσωματώσεις και την σχετική κασέτα. Να πάρουν μέρος στην αφήγηση όλοι οι πρωταγωνιστές, για να γίνει η απόλαυση πλήρης.

Όμως, καθώς η μια από μας τις πρωταγωνίστριες, βρίσκεται εγκατεστημένη στη Φιλοθέη της Αθήνας κι ο Πάνος, που συμμετέσχε ενεργά σ' όλη τη διαδικασία της έρευνας και πέρασε μεγάλο μέρος της αγωνίας, δεν υπάρχει πια, η πρόταση ήταν εκ των πραγμάτων ανέφικτη. Λαδώστε, λοιπόν, τη φαντασία σας, αφού από τους πρωταγωνιστές, τουλάχιστον οι μισοί, σας είναι γνωστοί.

Σαν βρέθηκα στην κουζίνα, ακούμπησα την τσάντα μου και έδωσα εντολή στον Πάνο πριν ορμήσω στη σκάλα. Βάλε τον κιμά στο ψυγείο, αρκετά ταξίδεψε στη ζέστη.

Σε λίγο ακούστηκε η φωνή του.

– Δεν υπάρχει εδώ κιμάς.

– Και βέβαια υπάρχει, είναι μαζί με τα γραπτά μου.

– Ούτε γραπτά βλέπω εδώ!...

– Δε μπορεί. Κοίταξε καλύτερα, επιμένω. Το μυαλό μου, μπλοκαρισμένο από τη ζέστη, σε απίστευτη αδράνεια.

Είναι, δεν είναι, σαν βεβαιώθηκα κι εγώ για το παράξενο, το πρώτο που σκέφθηκα ήταν πως η Στάσα πήρε κατά λάθος, μαζί με τα δικά της γραπτά, και τον δικό μου φάκελο ή στη χειρότερη περίπτωση, μου έκανε φάρσα, αν και δεν είναι του χαρακτήρα της.

Τηλεφώνημα αμέσως. Ο αγαπημένος μου Χρήστος, ο άντρας της, δέχτηκε την πρώτη μου ερώτηση.

– Μήπως η Στάσα...

– Να ρωτήσω...

Όχι, δε τα έχω πάρει εγώ, έφθασε θορυβημένη η Στάσα, διακόπτοντας το τσίτσιμα του παιδιού της.

Από κει κι ύστερα αρχίζει ο μαραθώνιος. Ο Πάνος κι εγώ να κάνουμε τη διαδρομή -ήταν δεν ήταν δέκα μέτρα από το αυτοκίνητο μέχρι την πόρτα της κουζίνας- και η Στάσα μαζί με τη Σούλα, που την ενημέρωσε στο μεταξύ, να τριγυρίζουν σ' όλα τα μαγαζιά και τα περίπτερα, ένα γύρω στη στάση που κατέβηκαν και να βάζουν το αστέιο ερώτημα;

– Μήπως είδατε ένα ροζ φάκελο; Αρνητικές όλες οι απαντήσεις.
Τελικά σκέφθηκαν να δηλώσουν την απώλεια στο πλησιέστερο αστυνομικό τμήμα. Και απολαύστε στιχομουθία.

Τι φάκελο; Τι είχε μέσα;

Κάτι... χαρτιά. Που να τολμήσουν να πούμε πως ήταν γραπτά από επίσημα διαγωνίσματα.

Που ακριβώς τα χάσατε;

Να ... εκεί στην Εγνατία, μεταξύ περιπτέρου και του πατσατζίδικου.

Και τίνος ήταν ο φάκελος; Δικός σας;

Όχι...Της κυρίας, είπαν το δικό μου, το επαγγελματικό, το πατρικό μου.

Να μου αφήσετε ένα τηλέφωνό σας, στην περίπτωση που...

Σούλα, παρακαλεί η Στάσα, επειδή εγώ το απόγευμα θα λείπω με το Χρήστο, δώσε εσύ το δικό σου. Και η καλή νεαρή συνάδερφος, σαστισμένη και πάντα στον κόσμο της ρωτάει:

Στάσα, μήπως θυμάσαι τι αριθμό τηλεφώνου έχω;

Δεν χρειάζεται να επιστρατεύσετε και πολύ τη φαντασία σας για να φέρετε στο νου το ύφος και το υποψιασμένο βλέμμα του αστυνομικού, καθώς άκουγε τις δυο κυρίες να συνομιλούν μεταξύ τους και να απαντούν, χωρίς να αποσαφηνίζουν.

Σίγουρα με ανισόρροπες έχω μπλέξει, θα κατέληξε.

Σ' αυτό το μεταξύ, δράμα παιζόταν στο σπίτι μου. Ο Πάνος θορυβημένος, εγώ τελείως ατάραχη.

Καταλαβαίνεις, βρε παιδί μου, τι έχει γίνει; Έχασες τα γραπτά. Ξέρεις τι σε περιμένει; Ανακρίσεις από την επιθεώρηση, επανεξέταση των μαθητών, άντε να βρεις δικαιολογία.

Κι αν ακόμα θάψετε το θέμα στο σχολείο -που αμφιβάλλω αν ο γυμνασιάρχης σου πάρει επάνω του αυτή την ευθύνη- θα πρέπει να δώσεις προαγωγίμο βαθμό σ' όλα ανεξαιρέτως τα παιδιά, για να αποφύγεις περαιτέρω άνοιγμα του χαμένου φακέλου... είσαι για σκότωμα, μα το Θεό.

Απορώ με την αναισθησία σου!...

Δεν μπορεί, δεν είναι δυνατόν να έχει χαθεί, απαντούσα με αστήρικτη αλλά ασύνειδη, κοιμισμένη βεβαιότητα. Εγώ τα έφερα τα γραπτά μου,

μαζί με τον κιμά. Κι ο Πάνος ο ταλαίπωρος να μ' ακούει και να τρελαίνεται, μέχρι και τα καθίσματα του αυτοκινήτου σήκωσε και το πορτ-μπαγκάζ ανοιγόκλεινε, μήπως γίνει το θαύμα.

Τα δυο κορίτσια στο μεταξύ με ενημέρωσαν, να έχεις το νου σου, είπαν.

Έτσι μέσα, σ' αυτή την αγωνία κύλησε ένα δίωρο περίπου. Και ξαφνικά, στην προσπάθειά μου να βάλω τα γεγονότα και τις κινήσεις μου σε μια σειρά και καθώς η λογική μου υπαγόρευε πως δεν χάνονται πράγματα στα καλά καθούμενα, θυμόμουν και το σλόγκαν του κ. Βασιλείου, ο οποίος κάθε φορά που αναζητούσε απολεσθέντα μέσα στον κυκεώνα και το χαρτομάνι του γραφείου του «ουδέν απόλλυται», βεβαίωνε, άναψε φωτεινό λαμπάκι στο κουρασμένο μου μυαλό.

Τρέχω στο πίσω παράθυρο, να ο φάκελος, να και ο κιμάς. Στη θέση τους.

Δεν έχεις το Θεό σου, με κοίταξε κομματάκι περιφρονητικά ο Πάνος, μόλις του έδειξα θριαμβευτικά τις πέτρες του σκανδάλου.

Η αμέσως επόμενη κίνησή μου ήταν να τηλεφωνήσω στο αστυνομικό τμήμα.

Λέγομαι... δήλωσα, χρησιμοποιώντας εντελώς μηχανικά το κυκλοφορούν μου όνομα κι όχι το επαγγελματικό. Σας έχουν αναφέρει την απώλεια ενός φακέλου. Έχει βρεθεί, μην ερευνάται πλέον, σας ευχαριστώ.

Ο αστυνόμος, θεώρησε σωστό πως πρέπει να ειδοποιήσει τις δύο παράξενες και λίγο φευγάτες κυρίες, που τον είχαν επισκεφθεί πριν από λίγες ώρες.

– Μου τηλεφώνησε η κυρία... και μου είπε πως βρέθηκε ο φάκελός της. Να μην ανησυχείτε πλέον, ανήγγειλε στη Σούλα. Εκείνη περιχαρής, βγαίνει στο μπαλκόνι της και καλεί τη γειτόνισσα της.

– *Στάσα, βρέθηκαν τα γραπτά, τα έχει κάποια κυρία Βαθινοπούλου, Βιθινοπούλου, δεν κατάλαβα καλά,*

– *Λιβαθινοπούλου; ρωτάει υποψιασμένη η Στάσα.*

– *Ναι αυτό.*

– *Καλά, αυτή δεν είναι η Δέσποινα; Έτσι δεν τη λένε; Ξέχασες;*

– Αχ, καλά λες! Εγώ την ξέρω με το άλλο της το όνομα το επαγγελματικό! Ας είναι...

Όσο αυτές μιλούσαν και σχολίαζαν την ευχάριστη έκβαση στο δικό μου σπίτι κουδούνισε το τηλέφωνο.

– Εμπρός;

– Η κυρία Ψωμοπούλου; με καλεί το πατρικό μου

– Μάλιστα.

– Εδώ αστυνομία. Ο φάκελος σας βρέθηκε, τον έχει κάποια κυρία Λιβαθυνοπούλου.

– Ναι, κύριε αστυνόμε, εγώ η ίδια είμαι, τα δύο επώνυμα είναι του ίδιου προσώπου. Σας ευχαριστώ πολύ...

Δεν πρόλαβα να τελειώσω το λόγο μου κι ακούω από την άλλη άκρη του σύρματος γέλια τρανταχτά.

Ο Άγγελος ο μαθηματικός. Του είχε αφηγηθεί η Στάσα τα καθέκαστα και άδραξε την ευκαιρία να περιπαίξει.

Όταν την επόμενη διηγηθήκαμε, αναπαριστάνοντας με χέρια και με πόδια, πρωτοστατούσης της Στάσας, όλην αυτή την περιπέτεια στους συναδέλφους, στάθηκε δύσκολο να μας πιστέψουν, μα και πάλι δεν αμφέβαλαν. Ποιο ευφάνταστο μυαλό μπορούσε να σκαρφιστεί τέτοιο επεισόδιο!...

Αυτά που ακολούθησαν δύο μέρες αργότερα, πέρασαν κάπως απαρατήρητα. Οι συζητήσεις και τα σχόλια της προηγούμενης, βλέπεις, δεν είχαν ακόμα καταλαγιάσει.

Το ίδιο σκηνικό, μέσα στις εξεταστικές διαδικασίες.

Επιστρέψαμε ένα μεσημέρι, πάλι με τους φακέλους μας, αλλά όχι όλες μαζί. Εγώ είχα φύγει νωρίτερα, ίσως είχα μια μόνον επιτήρηση.

Στο τηλέφωνο η Στάσα, ανάστατη.

– Μη σου πω τι έπαθα! Ξέχασα τα γραπτά μου μέσα στο ταξί. Ο Χρίστος έχει πάρει σβάρνα όλες τις πιάτσες κι εγώ τηλεφωνώ.

– Δεν αστειεύεσαι; ρωτώ μη πιστεύοντας στ' αυτιά μου. Η ίδια ιστορία να επαναλαμβάνεται μέσα σε τόσο μικρό διάστημα, μου φάνηκε αδιανόητο.

– Δεν είναι αστείο, σε βεβαιώνω, απαντάει και η φωνή φανέρωνε όλη της την αγωνία.

– Ειδοποίησέ με για ό,τι νεότερο...

Δεν είχα προλάβει να τα διηγηθώ στον Πάνο, ήθελα κιόλας να του δείξω πως δεν ήμουν μόνον εγώ η αφηρημένη και επιπόλαια, αλλά τ' ανάλογα μπορούσαν να πάθουν και οι καλύτερες από μένα, χτυπάει η πόρτα.

Μπροστά μου ο μικρός γιος του κυρ-Μελέτη, του γείτονα μας τα-ξιτζή.

– Με συγχωρείτε, κυρία Δέσποινα, ο πατέρας μου μέσα στην κούρσα βρήκε αυτό το φάκελο. Απ' έξω γράφει «γυμνάσιο Λαγκαδά» και σκέφτη-κε να το φέρουμε σε σας, που δουλεύετε εκεί.

– Να είσαι καλά, αγόρι μου, μόνο που δεν το φίλησα το παιδί, καθώς είδα μπροστά το φάκελο με τα διαγωνίσματα κι απ' έξω φαρδύ πλατύ το όνομα της Στάσας.

Στο τηλέφωνο αμέσως.

– Στάσα, κρατώ στα χέρια μου το φάκελό σου, θα σου τον φέρω αύ-ριο στο σχολείο. Μέτρησα τα γραπτά είναι τόσα...

Πριν κλείσω έφτασαν στ' αυτιά μου τα χαρούμενα ξεφωνητά της και τα υψηλόφωνα σχόλια του Χρίστου που μας ελεεινολογούσε.

Έτσι ήσυχα κύλησαν δεκαεπτά ολόκληρα χρόνια, κάθε μέρα πή-γαινέλα.

Οφείλω να ομολογήσω ότι σε καμία περίπτωση οι επαγγελματικές μου ενασχολήσεις δεν εμπόδισαν την άνετη επαφή με την οικογένειά μου, καθώς και τις κοινωνικές μου δραστηριότητες.

Εκδρομές, ταξίδια, κυριακάτικες συνεσιάζσεις με την οικογένεια, βραδινές έξοδοι με τους καλούς φίλους, θέατρο και κινηματογράφος, όλα είχαν τη θέση τους, μετά το σχολείο και τις προετοιμασίες.

Μάλλον το αντίθετο έγινε. Η οικογένεια και η θέση που κατεί-χε στις προτεραιότητες μου, ανέκοψε πολλές φορές πετάγματα και ανοίγματα επαγγελματικά.

Έτσι, έχασα κάποτε την ευκαιρία να παρακολουθήσω στη Γαλλία,

για ένα χρόνο, με υποτροφία, μαθήματα επιπέδου πανεπιστημιακού, σχετικά με τον κλάδο μου βέβαια.

Όμως, τότε μια νέα γυναίκα, με σύζυγο και μικρά παιδιά, ήταν αδύνατο να λείπει για τόσο μεγάλο διάστημα από το σπίτι της.

Αν ήταν άντρας ναι!

Συνάδελφοι λοιπόν πολλοί, νέοι, ήρθαν κι έφυγαν, αυτοκίνητα άλλαξα -ήταν η μανία του Πάνο- ελάχιστα εκτός σχολείου γεγονότα είναι άξια ν' αναφερθούν, ευχάριστα και δυσάρεστα.

Θυμάμαι τη φορά που κολλήσαμε στην άμμο του ποταμού και μαθητές επιστρατεύθηκαν για να μας απαγκιστρώσουν. Δύο γιωταχήδες μάλωναν για την προτεραιότητα πάνω στη στενή γέφυρα, κι εγώ με το κοντό μου μυαλό, θέλησα να την παρακάμψω και να μπω στο Λαγκαδά μέσα από το ποτάμι.

Η την κακοκαιρία κάποιου χειμώνα και το πυκνό χιόνι που έπεφτε αδιάκοπα από το πρωί και μας απέκλεισε ως αργά το απόγευμα-βγάζαμε αποτελέσματα Φεβρουαρίου.

Το αυτοκίνητο άχρηστο στην περίπτωση αυτή, ακόμα και το πρακτορείο κλειστό στη διακίνηση των λεωφορείων.

Μόνη μας διέξοδος να φτάσουμε στο σπίτι μας ένα στρατιωτικό τζαίημς, με την κουκούλα του πίσω και τους ξύλινους πάγκους, που ξεκινούσε κείνη την ώρα και δέχτηκε να μας μεταφέρει, καθώς ήταν άδειο.

Μας φόρτωσε λοιπόν στο πίσω μέρος. Ο ένας στριμωγμένος δίπλα στον άλλο, να τουρτουρίζουμε και να χουχουλιάζουμε τα χέρια μας, το χιόνι να στροβιλίζεται μέσα σ' όλη την καρότσα, ο κύριος Βασίλειος, χωρίς την καμπαρντίνα του, ευθυτενής και αδιαμαρτύρητος νάχει μελανιάσει- αν δεν τον χάσουμε σήμερα ποτέ του δεν θα φύγει από τον κόσμο τούτο, είπαμε- φτάσαμε ξυλιασμένοι ύστερα από δύο ώρες στο Βαρδάρι.

Τσάγια και χοντρά παπλώματα, οιοπνεύματα και εντριβές εκείνη τη βραδιά, έπαιξαν τον σωτήριο ρόλο τους και μας γλύτωσαν από τις πνευμονίες.

Το πιο τραγικό το ζήσαμε ένα μεσημέρι. Επιστρέψαμε μετά το κλείσιμο των μαθημάτων, με το λεωφορείο. Μπροστά μας, ένα στρατιωτικό τριών τετάρτων, φορτωμένο στρατιώτες.

Σε μια στροφή, ορθή γωνία που λέμε, το προπορευόμενο έχασε τον έλεγχο κι αναποδογύρισε στο πλαϊνό χωράφι. Ούτε γκρεμός, ούτε καν χαντάκι βαθύ υπήρχε πουθενά.

Σταματήσαμε αμέσως, τρέξαμε να συνδράμουμε τα νεαρά παιδιά που σηκωνόταν ένα-ένα, τινάζοντας δώθε-κείθε το κεφάλι τους για να συνέλθουν. Κανένα τους δεν φαινόταν τραυματισμένο σοβαρά. Μόνον ένα δύστυχο, με το καπέλο του δόκιμου αξιωματικού δίπλα του πεσμένο, δε σάλευε καθόλου. Χλωμό σαν το κερι κι ακίνητο.

– Αυτό εδώ το παιδί έχει πεθάνει, αποφάνθηκε ο οδηγός του λεωφορείου μας, πιο έμπειρος από μας και ίσως λιγότερο τρομαγμένος.

Πέτρα δεν υπήρχε γύρω, χωράφι οργωμένο ήταν. Μια μονάχα βρέθηκε, κοτρώνα γερή, πίσω από το σβέρκο του, καθώς έπεφτε.

Το τραγικότερο το πληροφορηθήκαμε δύο μέρες αργότερα από τις εφημερίδες. Η μάνα του, που τον είχε μονάκριβο, έπεσε από το μπαλκόνι σαν της έφεραν το κακό μαντάτο.

Κι ας τελειώσω με το πιο εντυπωσιακό κι ευχάριστο.

Πάλι με το λεωφορείο της γραμμής, είχαμε πάρει την κατηφοριά στο Δερβένι, ένα μεσημέρι μετά τα μαθήματα.

Εκεί στα δεξιά μας, σ' ένα μικρό ύψωμα, κόσμος μαζεμένος.

– Τι έγινε, παιδιά, ρωτάει ο οδηγός μας.

– Έναν αρχαίο τάφο βρήκαν εδώ οι αρχαιολόγοι. – Αχ, κύριε οδηγέ, ας κατέβουμε κι εμείς να δούμε, τον παρακαλέσαμε όλοι μαζί οι συνάδελφοι. Για δέκα λεπτά μόνο. Μας είχε χτυπήσει το καμπανάκι του επιστημονικού συναγερμού.

Ίσως εκείνη την ώρα δεν βιαζόταν και πολύ, τον βρήκαμε σε ευχάριστη διάθεση, ήταν από τη φύση του περιέργος, ποιος ξέρει. Οι συγκυρίες λειτούργησαν ευνοϊκά, κι έτσι ήμασταν οι πρώτοι που είδαμε να βγαίνει από τη γη ο ονομαστός πλέον κρατήρας του Δερβενίου, στολίδι της αρχαιολογίας, που κοσμεί σήμερα το μουσείο μας. Κείνη

τη στιγμή βέβαια ούτε που υποπτευθήκαμε την αξία και την ομορφιά που κρύβονταν πίσω από τα χώματα.

Για πολύ καιρό μετά, βλέπαμε, καθώς περνούσαμε καθημερινά από κει, την αξέχαστη Μαίρη Σιγανίδου, να ερευνά και να σημειώνει κάθε τι σχετικό και να φυλάγει, μαζί με τους συνεργάτες της το περιφραγμένο ταφικό άνοιγμα, από βέβηλες επιθέσεις.

Μ' αυτά και με τέτοια έφυγαν τα χρόνια, ο μαθητόκοσμος ίδιος πάντα. Οι καλοί συμπορεύονταν με τους άχρηστους, οι επιμελείς με τους ανεπίδεκτους.

Αξιοσημείωτοι ήταν μόνον οι διαπροσωπικοί τους δεσμοί μέσα στο σχολείο.

Ο σκαντζόχοιρος, όταν απειληθεί, κουβάρι με βελόνια γίνεται για ν' αντιμετωπίσει τον εχθρό, δεν ξεχωρίζει που αρχίζει και που τελειώνει το σώμα του.

Το ίδιο παρατήρησα και στα παιδιά. Μια γροθιά γίνονται, κύκλο κάνουν με τις ασπίδες και προτεταμένα τα κοντάρια, σαν την αρχαία φάλαγγα, όταν πρόκειται να προφυλάξουν κάποιον δικό τους.

Στέκονται απέναντι στον καθηγητή τρίζοντας δόντια κι από χίλια ρέματα νερό κατεβάζουν για να δικαιολογήσουν φίλο τους που έσφαλε λόγω ή πράξει.

– Έχασε στο δρόμο το τετράδιο, είχε γράψει όμως...

– Τον έστειλε στο χωράφι ο πατέρας του εχθές, γι' αυτό δεν διάβασε...

– Δεν έβαλε αυτός την τρικλοποδιά...

– Δεν ήταν αυτή στην καφετερία, ούτε καν βγήκε από το σπίτι της, μαζί ήμασταν όλο το απόγευμα...

Περιπτεύει, νομίζω, ν' αναφέρω πως μια αναπηρία μαθητή μας, αντιμετωπιζόταν από μέρους όλων μας με κάθε σοβαρότητα και με αβίαστη συμπάθεια.

Κι όταν λέω από μέρους όλων μας, δεν εννοώ μόνο τους συναδέλφους, που στο κάτω-κάτω διέθεταν και μια ηλικιακή ωριμότητα και κάποιες γνώσεις ψυχολογίας, αλλά και τα ίδια τα παιδιά.

Αυτά άνοιγαν ανυπόκριτα την καρδιά τους και διέθεταν μια έμφυτη γνώση σχετικά με τέτοια θέματα, που προκαλούσε αληθινό θαυμασμό. Μπορεί πάλι αυτό να είναι και γνώρισμα της πανάρχαιας ράτσας απ' όπου έλκουμε την καταγωγή.

Τρεις περιπτώσεις ανάλογες μέσα στα 25 χρόνια της θητείας μου στη σχολική έδρα, μου πέρασαν τόσο αισιόδοξα μηνύματα, που στάθηκαν πολύτιμα μέχρι και σήμερα για τον ψυχισμό μου.

Τα πρώτα χρόνια του διορισμού μου έφτασε στο σχολείο καινούρια μαθήτρια. Ο πατέρας της, δημόσιος υπάλληλος με μετάθεση στο Λαγκαδά, την οδήγησε ένα πρωί, μαζί με τον μεγαλύτερο αδελφό της, στο αναπηρικό καρότσι. Η Ευγενία, χτυπημένη από πολυομελίτιδα, έπρεπε να φοιτήσει στην Τετάρτη κι ο αδερφός της στην πέμπτη γυμνασίου.

Δεν θ' αναφερθώ πολύ στην εξωτερική ομορφιά των δύο παιδιών, στην ευγένεια και την καλή τους αγωγή, στην εξυπνάδα και το γελαστό τους πρόσωπο. Μόνο θα πω για την αναστάτωση που προκλήθηκε στο σχολείο άμα τη εμφανίσει τους.

Ο σύλλογος με τον γυμνασιάρχη έλαβαν αμέσως τις πρώτες αποφάσεις, πρακτικής φύσεως κυρίως. Ο τρόπος συμπεριφοράς από μέρους μας απέναντι στο παιδί δεν χρειαζόταν συζήτηση. Ο Ανέστης δεξιοτέχνης μαέστρος, διηύθυνε την επιχείρηση.

Κατ' αρχήν, λοιπόν, η Δ' τάξη, από το επάνω πάτωμα όπου λειτουργούσε συνήθως-τις κάτω τάξεις κατελάμβαναν πάντοτε τα μικρά, για να γλυτώνουμε το ποδοβολητό και την σκόνη στην ξύλινη σκάλα-έπρεπε να μεταφερθεί στο ισόγειο. Δόθηκαν ιδιαίτερες οδηγίες στους διδάσκοντες σχετικές με τον τρόπο εξέτασης τη θέση του παιδιού μέσα στην τάξη.

Το καρότσι θα βρίσκεται αριστερά, προς τα παράθυρα, στην πρώτη σειρά, για να μην εμποδίζει τους άλλους μαθητές να βλέπουν στον πίνακα-ειδικό τραπέζι θα μπει μπροστά για να γράφει κι άλλες τέτοιες λεπτομέρειες.

Το πιο αξιοπερίεργο όμως ήταν η στάση των παιδιών απέναντι στη νέα συμμαθήτρια και την αναπηρία της.

Στην αρχή την έφερνε στο σχολείο ο αδερφός της.

Ύστερα από λίγο όμως, οι μαθήτριες δέθηκαν τόσο πολύ μαζί της, ώστε το παιδί δεν στερήθηκε καμιά σχολική εκδήλωση, ούτε καν τον τακτικό περίπατο στα Λουτρά.

Μόνο στο μάθημα της γυμναστικής δεν λάβαινε μέρος η Ευγενία.

Κάθε πρωί, η ίδια σκηνή, ένα παιδί οδηγούσε το καρότσι και στο γύρω άλλα τρία-τέσσερα το συνόδευαν, με κουβέντες και γέλια τις περισσότερες φορές.

Ούτε υπόνοια κούρασης, βαρεμάρας ή αδιαφορίας μέσα στα τρία χρόνια που κύλησαν μέχρι την αποφοίτησή τους.

Δυο-τρία χρόνια αργότερα, ένα καινούριο διάταγμα χώριζε τη μέση εκπαίδευση σε γυμνάσια και λύκεια, μικτά και με τριετή φοίτηση στο καθένα.

Τα εννέα πρώτα χρόνια, συμπεριλαμβανομένων και των έξι του δημοτικού, γίνονταν υποχρεωτικά. Το λύκειο προαιρετικό.

Τη μετάβαση από την Γ' Γυμνασίου στην Α' Λυκείου εξασφάλιζε το παιδί με εισαγωγικές εξετάσεις.

Υπήρχαν τότε στην περιφέρεια Λαγκαδά μερικά γυμνάσια που δεν ανέπτυσσαν το λύκειο, λόγω μικρού αριθμού παιδιών. Έτσι, όσοι ήθελαν να συνεχίσουν τις εγκύκλιες σπουδές τους, σκαλοπάτια για το Πανεπιστήμιο, έδιναν τις εισαγωγικές εξετάσεις τους στο δικό μας λύκειο κι εκεί φοιτούσαν.

Πρώτη χρονιά εφαρμόζεται ο καινούριος θεσμός. Καλοκαίρι, ζέστη, εξετάσεις εισαγωγικές.

Επιτηρώ σε μιαν αίθουσα γύρω στα 25 παιδιά.

Είχαν δοθεί τα θέματα και οι νεαροί υποψήφιοι είχαν σκύψει στις κόλλες.

Μέσα στην απόλυτη ησυχία -πάντα φρόνιμα τα παιδιά, δεν κουνιόταν καν το θρανίο τους- ακούω ξαφνικά κάτι σαν μουγκρητό. Δυνατό και παρατεταμένο.

Η πρώτη, αυτόματη κι εντελώς αφελής σκέψη που άστραψε στο μυαλό μου ήταν, μπα, αγελάδα μπήκε στον αυλόγυρο του σχολείου, πως έγινε αυτό;

Πεντέξι όμως παιδιά με συνέφεραν καθώς είχαν στρέψει τα μάτια τους προς την ίδια κατεύθυνση.

Είναι ο συμμαθητής μας, κυρία, έτσι παθαίνει συχνά, θα συνέλθει σε λίγο. Να βγει έξω, χρειάζεται να πάρει λίγο αέρα.

Εσείς συνεχίστε το γράψιμο, φρόντισα να ξεπεράσω το πρώτο ξάφνιασμα καθώς είδα το παιδί με αναστραμμένο το βλέμμα και κατακόκκινο το γερμένο μπροστά πρόσωπο.

Πρώτη βοήθεια ο Δημοσθένης, που έσπευσε στο κάλεσμά μου ή καλύτερα στη φωναχτή μου επίκληση.

Σχεδόν στην αγκαλιά του μετέφερε το παιδί στην αυλή, το φρόντισε και μόλις εκείνο συνήλθε, το ξαναέφερε στην τάξη για να συνεχίσει.

Στο γραφείο, μετά τα σχετικά ανακοινωθέντα πιάσαμε να κατηγορούμε τον πατέρα γιατί δεν μας ενημέρωσε για την κατάσταση του παιδιού του, όταν είχε έρθει να δηλώσει την συμμετοχή του στις εξετάσεις.

Η εξέλιξη σ' όλην αυτή την ιστορία ήταν ομαλή, αν και απρόσμενη.

Ο Θωμάς φοίτησε στο λύκειο τα τρία επόμενα χρόνια, κανονικά και τακτικά.

Η «θείκη νόσος» του αντιμετωπίζονταν με απόλυτη φυσικότητα από μέρους των συμμαθητών του.

Οι δυο αριστούχοι της τάξης έτρεχαν πρώτοι να τον φροντίσουν μόλις έβλεπαν παράξενη συμπεριφορά και άκουγαν τα βογκητά του πριν από την κρίση.

Τον συγκρατούσαν, καθώς πάλευε με τους αόρατους εχθρούς κι ας ανέπτυσσε μιαν ακατάβλητη σχεδόν μυϊκή δύναμη. Εκείνες τις στιγμές κι όταν ηρεμούσε πια, τον άφηνε ήσυχο να υπομένει τον δυνατό πονοκέφαλο που ακολουθούσε δίχως άλλη ενόχληση.

Μερικά χρόνια ύστερα από την αποφοίτησή του, όταν ρώτησα ένα συμπατριώτη του, καινούριο μαθητή, πως είναι ο Θωμάς.

Ζαλίστηκε μια φορά, κυρία κι έπεσε στο πηγάδι, μου απάντησε.

Την πιο τονωτική εξάλλου ένεση υπομονής και αισιοδοξίας την δέχτηκα μια χρονιά σ' ένα λύκειο αρρένων της πόλης. Ήμουν εντελώς

απελπισμένη όταν πρωτοπήγα, γιατί μόνη μου είχα ζητήσει απόσπαση σ' ένα σχολείο με παιδιά υποδείγματα και βρέθηκα να διδάσκω σε θηρία, που έσπαζαν τις λάμπες στην τάξη, για να γλυτώσουν το μάθημα όταν νύχτωνε το απόγευμα, έβγαζαν τα χερούλια από την πόρτα της τάξης για να μη μπορούμε να την ανοίξουμε και στη χειρότερη περίπτωση, έβαλαν τρικλοποδιά σε μια συνάδερφο, που δεν χώνευαν και την γκρεμοτσάκισαν από τη σκάλα.

Παρηγοριά στο γραφείο ήταν ο Μάκης κι ο Απόστολος, δυο συνάδερφοι πολύτιμοι, που με την εξυπνάδα και το χιούμορ τους, έκαναν τις εργάσιμες ώρες υποφερτές.

Από τον Απόστολο άκουσα στην σχολική γιορτή τον πιο εμπνευσμένο πανηγυρικό για την 28^η Οκτωβρίου. Κανείς άλλος συνάδερφος δεν κατάφερε ποτέ να με συγκινήσει τόσο πολύ.

Κι ακόμα, εκείνα τα Χριστούγεννα, ο ίδιος είχε διδάξει στα αγόρια της τάξης του, τα πιο σπάνια κάλαντα, με τις ωραιότερες φωνές και τα ξεχασμένα, ποιος ξέρει από πότε, λόγια.

Ήλθαμε με δώρα κι' αρετή, να σας ευχηθούμε την εορτή, ήλθαμε με αγάπη και με ασπασμούς, να σας ευχηθούμε χρόνους πολλούς.

Έτσι μας καλάντισαν τα παιδιά εκείνη τη χρονιά κι ευφράνθηκε η ψυχή μας.

Κι από την άλλη, μέσα στην τάξη είχα έξι μαθητές στα τρία πρώτα θρανία, πρότυπα επιμέλειας, φιλομάθειας, συμπεριφοράς και καλής διάθεσης.

Ήταν ωστόσο τυφλοί μαθητές.

Οι συμμαθητές τους, μπορεί στην επίδοσή τους να μην ξεπερνούν τη χρυσή μετριότητα, στη διαγωγή κανένας δεν κέρδιζε με το σπαθί του τον χαρακτηρισμό «κοσμιοπάτη», στη στάση τους όμως απέναντι σ' αυτά τα παιδιά και στην αναπηρία τους, έπαιρναν ανεπιφύλακτα δέκα με τόνο.

Τι το ήθελες και έβαλες το Δενδροπόταμο στην αίτησή σου και σ' έστειλαν εκεί;

Το τηλεφώνημα της Έλλης με βρήκε, τέλος καλοκαιριού, ανεβασμένη σε μια σκάλα να καθαρίζω πολύφωτο.

Εγώ το ζήτησα; Κάποιος με μακρύ χέρι, μ' έβγαλε από την τακτική σειρά και μ' έριξε στο Jipsy College, έτσι ονόμαζαν τότε το Λύκειο Δενδροποτάμου κι ας μη φοιτούσε εκεί ούτε ένας τσιγγάνος.

Αυτή ήταν η κατάληξη μου στην πόλη, ύστερα από 17 χρόνια θητείας στο Λαγκαδά.

Η οργανική μου θέση ήταν βέβαια σ' αυτό το σχολείο για αρκετά χρόνια, αλλά κάθε φορά έπαιρνα απόσπαση σ' ένα κάπως καλύτερο, πάντα παραβαρδάρειο, σαν αποζημίωση ίσως για την αδικία που είχε γίνει με τη μετάθεσή μου.

Καινούριο υλικό, νέες γνωριμίες. Συχνά βρέθηκε να συνεργάζομαι με παλιούς καλούς συναδέρφους, την Έλλη, την Τασία, τη Νούλα και τότε οι συνθήκες δουλειάς στα πρωτογνώριστα εκείνα σχολεία έμοιαζαν ιδανικές.

Και μέσα σ' όλα, μια ακόμα φίλη ήρθε να προστεθεί και να πάρει θέση στην καρδιά μου, η Βούλα, η Παρασκευή επί το επίσημον.

Έμειναν ονομαστοί οι πρωινοί μας καφέδες, μικρή απόλαυση πριν από το μάθημα κι η γνωστή ευχή «στην πέτρα να φυτρώνει» είχε περάσει γρήγορα και στων άλλων συναδέρφων το λεξιλόγιο.

Τα παιδιά σ' αυτά τα σχολεία, της ευρύτερης περιφέρειας όπως λέμε, όπως ήταν ο Εύοσμος, η Πολίχνη ή οι Αμπελόκηποι, δεν παρουσίαζαν μεγάλες διαφορές από εκείνα που είχα αφήσει πίσω μου.

Ίδιες δυνατότητες κι η ικανότητα τους, οι προσπάθειες κι οι αδυναμίες, αλλά και η συμπεριφορά τους ήπια, κατά κανόνα.

Όμως, η μαγεία της συμμετοχής μου στα εκπαιδευτικά είχε διαλυθεί κι η όρεξή μου κάπως ξεφτίσει. Ανεπαίσθητος κάματος έκαμε δειλά την εμφάνισή του, έδειχνε τα πρώτα σημάδια.

Δε μου ταίριαζαν οι νέοι συνάδερφοι, έβλεπα πιο γρήγορα τα κουσούρια τους και το δέσιμο μαζί τους ήταν πλέον ελπίδα ανέφικτη. Κι αυτά, παίρνω το βάρος επάνω μου, ήταν ολότελα δικό μου φταίξιμο.

Οι τάξεις διαδέχονταν η μια την άλλη χωρίς ν' αφήσουν ίχνη. Τα παιδιά τ' αγαπούσα βέβαια, λόγω της καθημερινής τριβής μαζί τους, αλλά δε μου άφηναν τίποτε στο πέρασμα τους.

Έτσι, μπορώ σήμερα μέχρι και είκοσι ονόματα μαθητών του Λαγκαδά να σας αναφέρω και χωρίς δυσκολία να φέρω και την εικόνα τους μπροστά μου, από τους μετέπειτα όμως, των σχολείων της Θεσσαλονίκης, κανέναν.

Άρχισα να όνειρα περίεργα, εντελώς αφελή κι απλοϊκά και να δίνω στον εαυτό μου υποσχέσεις αστείες που όμως τις τήρησα με ευλάβεια, τουλάχιστον για μια πενταετία ύστερα, όταν έφτασε η ώρα.

Όταν τελειώσω με τα εκπαιδευτικά θα σηκώνομαι το πρωί, δεν θα βγαίνω συνήθως, θα φέρω τη ρόμπα μου και θα απολαμβάνω τον καφέ μου, χωρίς καμία βιασύνη. Δεν θα ξαναφορέσω παπούτσια μοκασίνια και δεν θα ξαναπεράσω από την πλατεία Βαρδαρίου. Κι αν θέλω να βγω από την πόλη, από άλλα παραδρόμια θα ξεφεύγω. Να μην ξαναδώ το άγαλμα του Κωνσταντίνου ούτε να πάρω τη στροφή προς την οδό Λαγκαδά. Τέτοια λογάριαζα. Αυτό το τελευταίο, βέβαια, στάθηκε μάλλον ακατόρθωτο, γιατί όποτε έπρεπε να βρεθώ προς τα δυτικά της πόλεως, το τιμόνι του αυτοκινήτου μου, θαρρείς μόνο του, με οδηγούσε στην ίδια καθημερινή διαδρομή. Όταν το έπαιρνα μурωδιά, χαμογελούσα, αφού ήδη είχα περάσει το Βαρδάρη.

Όσο για τα σχολικά πράγματα, είχα αφήσει πίσω μου τη νεανική μου διστακτικότητα και τον ενθουσιασμό του νεοδιορισμένου, αλλά επέστρεφα στην πόλη πλουσιότερη σε γνώσεις -πάνω στην επιστήμη μου εννοώ- και με πολύτιμη διδακτική πείρα.

Έμπαινα πλέον μόνο στις μεγάλες τάξεις, στην τελευταία του Λυκείου κατά προτίμηση, γιατί εύρισκα τη συνεννόηση με τα παιδιά ευκολότερη και πιο ουσιαστική.

Η αρχική μου αυστηρότητα έδωσε σιγά-σιγά τη θέση της σε μian ηπιότερη αντιμετώπιση των παιδικών ατασθαλιών, της μαθησιακής αδιαφορίας, της κυκλόθυμης, λόγω εφηβείας, συμπεριφοράς.

Αυτή η χαλάρωση στις σχέσεις μου με τους μαθητές με οδήγησε σε άλλους, πιο πλατείς δρόμους.

Η διδασκαλική μου επιείκεια επεκτάθηκε αργότερα και στους εξωσχολικούς τομείς και στο κοινωνικό πεδίο και στον προσωπικό μου, τελικά περίγυρο. Ωρίμαζα.

Σήμερα πια, πολύ δύσκολα κατακρίνω και καταδικάζω τις πράξεις των άλλων, εκτός κι αν είναι ωλοσδιόλου κολάσιμες. Ψάχνω καλύτερα να βρω τα αίτια που τις προκάλεσαν, παρά να αφορίσω.

Αυτή η αλλαγή της συμπεριφοράς μου με βοήθησε και στην ανάπτυξη της πολυς ζεστής σχέσης, που έχω σήμερα στην εγγονή μου.

Ένα άλλο γερό εφόδιο που κουβάλησα μαζί μου τότε, ήταν η διαρκής ανανέωση, που εξασφάλιζε η καθημερινή συναναστροφή με τους μαθητές μου.

Τα παιδιά σ' ενημερώνουν, αρκεί εσύ να έχεις τα μάτια, τ' αφτιά και την καρδιά σου διάπλατα ανοιχτή. Φέρνουν στην τάξη τα καινούρια ρεύματα, τη νεανική σκέψη και νοοτροπία, τους λεκτικούς νεωτερισμούς, τις μουσικές τους προτιμήσεις, τα θέματα που συζητούν στις παρέες τους, τις σχέσεις με το άλλο φύλο, τις ελλείψεις μέσα στην οικογένεια, την κοινωνική τους ένταξη. Όλα σου τα εκμυστηρεύονται, αν σε αποδεχτούν.

Κι αν ακόμα δεν έχεις τη δυνατότητα να παρεμβαίνεις, εσύ ρίχνεις κάποιους σπόρους. Ενώ συνάμα δέχεσαι τα νέα ρεύματα και δείχνεις πάντοτε ενήμερη. Βρίσκεσαι, με λίγα λόγια, σε διαρκή εφηβεία, συνδυσμένη με την ωριμότητα και την πείρα.

Ύστερα από τόσα χρόνια έμαθα κοντά τους να διακρίνω την αξιοπρέπεια μέσα από τη στέρηση και τη φτώχεια, να θαυμάζω την επιμονή εκείνων που μάχονται στη ζωή τους για το καλύτερο και το πετυχαίνουν.

Αυτό το δούναι-λαβείν διδάσκοντος και διδασκομένου, μόνο με μια εξωοικογενειακή ανθρώπινη επαφή μπορώ να το παραλληλίσω.

Είναι σαν τη σχέση που αναπτύσσει ο καλός, ο προικισμένος ηθοποιός με το κοινό του, καθώς αγωνίζεται να διοχετεύσει από σκηνής ιδέες, βιώματα, αξίες και αναλώνεται, φλέγεται θα έλεγα, γι' αυτό το σκοπό, ενώ συγχρόνως δέχεται την επιβράβευση των θεατών για την προσπάθειά του. με τη διαφορά πως, εμείς οι δάσκαλοι έχουμε περισσότερο χρόνο στη διάθεσή μας για να δράσουμε και να κρατήσουμε στα χέρια το καλό αποτέλεσμα του κόπου μας.

Αν γνώριζαν οι μαθητές πόσα διδάσκουν σ' εκείνους που στέκονται απέναντί τους και πασχίζουν να τους μάθουν γράμματα, τότε διπλάσια θα ήταν τα κέρδη τους.

Καλύτερη η επίδοση τους, περισσότερες οι γνώσεις και άριστη η σχέση τους με τους μεγάλους, γενικά.

Κατάλογο δεν κρατούσα πλέον, είχα, έστω και αργά, ενστερνιστεί τη μέθοδο του Ανέστη. Η ατμόσφαιρα μέσα στην τάξη με τη μέθοδο αυτή γινόταν πολύ πιο γρήγορα φιλική. Η κατανόησή μου απέναντι στην άγνοια που κουβαλούσαν από τις προηγούμενες χρονιές, έγινε πλέον απόλυτα συγχωρητέα.

Στις νέες τάξεις που βρέθηκα να διδάσκω, μερικοί τελειόφοιτοι έφταναν καθυστερημένοι στο τέλος της σχολικής τους διαδρομής, με δυο ή τρεις ετήσιες στάσεις. Έτσι διένευαν ακόμα και τον εικοστό τους χρόνο στα θρανία.

Ήταν αγόρια που το τελευταίο τρίλεπτο της ώρας σηκωνόταν όρθιοι, κι αν είχαμε τελειώσει τα διδακτικά, ζητούσαν να βγουν έξω πριν χτυπήσει το κουδούνι. Ήθελαν να καπνίσουν. Το ήξερα και κατέληξα να το επιτρέπω.

Έπεσα και σε πιο βαρύ ακόμα καθηγητικό παράπτωμα. Από μένα βέβαια εξαρτιόταν αν θα έπαιρναν στο χέρι τους απολυτήριο εκείνα τα παιδιά που υστερούσαν στα δικά μου μαθήματα.

Τα ζύγισα, παίδεψα το μυαλό μου κι αποφάσισα πως κανένας δε χάνεται σ' αυτή τη ζωή αν δεν γνωρίζει καλά τον Κικέρωνα κι αν δεν μπορεί να συντάξει μια από τις πολύπλοκες παραγράφους του Θουκυδίδη.

Συμβιβασμός λοιπόν.

Έχεις 7 στα γραπτά πρόχειρα διαγωνίσματα. Αύριο θα σε σηκώσω στο μάθημα. Πρόσεξε λοιπόν να ξέρεις όσο πιο πολλά μπορείς. Θέλω ένα 12 τουλάχιστον στα προφορικά, προειδοποιούσα το μαθητή που κινδύνευε.

Αυτά τα λόγια βέβαια απευθύνονταν εις επήκοον όλων των συμμαθητών του παιδιού και το περίεργο ήταν πως δεχόταν όλοι αδιαμαρτύρητα αυτή την ιδιαίτερη μεταχείριση.

Τα κόκκινα μάτια της αγρυπνίας έδειχναν την επομένη πως προσπάθεια μεγάλη είχε καταβληθεί όλη τη νύχτα και ελπίδα σωτηρίας υπήρχε.

Το ευχάριστο των παιδιών έρχονταν την άλλη χρονιά, άδολο και καλόδεχτο.

Έναν ολόκληρο χρόνο, για παράδειγμα έβρισκα φρέσκο σουσαμένιο κουλούρι κάθε πρωί στο γραφείο μου. Το έστελνε με τον μικρό του αδερφό από το φουρνάρικο του πατέρα του, ένας τέτοιος απόφοιτος.

Ενός άλλου το ευχαριστώ, ήταν να εγκαινιάσω, πρώτη εγώ το καινούριο του αυτοκίνητο.

Ήρθε έ' να πρωινό περίπατο του σχολείου και με ξεσήκωσε.

Που θα με πας βρε; Ξέρεις να οδηγήεις ή θα με ρίξεις σε κανένα χαντάκι;

Μη φοβάστε, κυρία, από 15 χρονών οδηγώ το φορτηγάκι του πατέρα μου. Θέλω όμως εσείς να μπειτε πρώτη στο καινούριο μου αμάξι.

Θα σας πάω να δείτε που δουλεύω και θα σας περάσω κι από το σπίτι μου.

Ίσως να μην ήταν πολύ ορθόδοξες αυτές μου οι εύνοιες, ομολογώ όμως ότι δεν μετάνιωσα που τις παραχώρησα.

Μη θεωρηθεί, το ξαναλέω, πως εξωραΐσα καταστάσεις και γεγονότα. Τα ευχάριστα και τα δύσκολα έμπαιναν πάντοτε στο ίδιο καλάθι, μόνο που αντιμετωπίζονταν με ακατάβλητο κέφι και καλή διάθεση.

Πιστεύω ότι σ' αυτή την πορεία βοήθησε πολύ αποτελεσματικά η νεανική μας ηλικία, η ομαλή οικογενειακή κατάσταση, η οικονομική μας σταθερότητα, η συναδερφική σύμπνοια και βέβαια η αγάπη μας για το επάγγελμα.

Είχαμε απλώσει το χάρτη πάνω στο τραπέζι του γραφείου κι από την άλλη, την εφημερίδα με τις προαγωγές γυμνασιάρχων και ψάχναμε να δούμε που πάει η καθεμιά.

Η Έλλη στην Άρτα, η Βάσω στην Ορεστιάδα, η Βούλα σ' ένα χωριό της Κρήτης, εγώ στην Ξυλαγανή, είκοσι χιλιόμετρα έξω από την Κομοτηνή.

Ήταν η αρχή του τέλους κι η παραίτησή μου ήρθε ένα χρόνο μετά.

Αλλά με περίμεναν, περιπέτειες που θα έβαζαν για δέκα ολόκληρα χρόνια σε δοκιμασία τις ψυχικές και σωματικές μου δυνάμεις, τις αντοχές μου, την ψυχραιμία και την εφευρετικότητά μου, τα παιγνίδια και τις εναλλαγές των συναισθημάτων μου, που μπορούσαν να ξεκινούν από την ελπίδα και την προσμονή και να καταλήγουν σε βαθιά απελπισία.

Αλλά βιώματα, άλλες ιστορίες.

Ο Πάνος είχε αρχίσει να αρρωσταίνει σοβαρά...

